

Ten geleide

Deze uitgave van de Twente Index is alweer de vierde in de reeks. De eerste Twente Index ontstond in 2005 analoog aan de Silicon Valley Index. Beide publicaties hadden en hebben tot doel om betrouwbare, feitelijke informatie te verschaffen over de regionale economie en kwaliteit van leven aan allen die daarin geïnteresseerd zijn.

De Twente Index wordt – zeker na vier uitgaven – ook daadwerkelijk een vergelijkend economisch jaarbeeld, zoals de ondertitel ook aangeeft.

Elk jaar is er een speciaal thema; dit jaar betreft dat 'Ondernemerschap binnen het Twentse hoger onderwijs'. In de ontwikkeling naar een regionale kenniseconomie kunnen jonge bedrijven veel vernieuwing en innovatie brengen en daarmee een positieve invloed hebben op de economische groei. Hierbij speelt het hoger onderwijs een belangrijke rol, door het stimuleren en bevorderen van ondernemerschap onder studenten. In het thema van dit jaar worden alle stappen voor het stimuleren van ondernemerschap belicht; van het wekken van de belangstelling van studenten tot het daadwerkelijk starten van bedrijven. Het speciale thema is tot stand gekomen op basis van onderzoek van Peter van der Sijde (Universiteit Twente/NIKOS), Erik Wierstra (Saxion Kenniscentrum voor Innovatie en Ondernemerschap), Joop Dahlmans (Kamer van Koophandel Oost Nederland) en Paul Bijleveld (Saxion Kenniscentrum Leefomgeving).

In het kader van het thema zijn ook ondernemers in Twente geportretteerd. Het betreft niet alleen alumni van het hoger onderwijs, maar een breed palet aan ondernemers uit verschillende sectoren en delen van Twente. Met alle ondernemers wordt besproken welke meerwaarde de instellingen voor hoger onderwijs voor hun onderneming hebben. Voorts vertellen zij in een open gesprek, waarom zij in Twente zijn gevestigd en op welke manier zij samenwerken met de (lokale) overheid.

De Stichting Twente Index, uitgever van dit boekwerk, heeft zich ten doel gesteld ondernemers en bestuurders op basis van feiten beleidsterreinen te laten benoemen en prioriteren. Vervolgens is de Twente Index voor het ontwikkelen van plannen daarbij een handig hulpmiddel.

Wij hopen dat ook deze Twente Index weer een positieve bijdrage zal leveren aan een brede discussie over de ontwikkeling van onze regio. Uw eventuele op- en aanmerkingen stellen we zeer op prijs. U kunt ze kenbaar maken via www.twente-index.nl

Stichting Twente Index,

Drs. Wim Boomkamp, voorzitter Raad van Bestuur Saxion

Ir. Kees van Ast, vice-voorzitter College van Bestuur Universiteit Twente

Ir. Paul de Jong, Executive Director Technology & Operations Urenco Enrichment Company Ltd

Drs. Wilma van Ingen, algemeen directeur Kamer van Koophandel Oost Nederland

Drs. Toon van Asseldonk, directeur Ontwikkelingsmaatschappij Oost Nederland

Drs. Theo Schouten, Wethouder Gemeente Almelo, lid Dagelijks Bestuur Regio Twente

Highlights

Demografische ontwikkeling

Omvang van de bevolking stabiliseert rond 2020 op ongeveer 625.000.

De samenstelling van de bevolking verandert ten gunste van 65+ en ten nadele alle andere categorieën. Het huidige beleid zal hierop moeten worden afgestemd.

Beroepsbevolking

Voor de huidige kenniseconomie heeft Twente relatief weinig hoger opgeleiden.

Hierin is weinig verandering in de loop van de tijd.

Het percentage middelbaar opgeleiden ligt in Twente hoger dan in Nederland.

De meerderheid van zowel universitaire als hbo-studenten verlaat Twente na afstuderen (opmerking: dit verschijnsel geldt voor alle hogescholen en in Nederland).

Werkgelegenheid

De werkloosheid daalt door de hoogconjunctuur gedurende 2007.

Het werkloosheidspercentage in Twente is laag maar ligt nog boven het landelijk gemiddelde.

Er zijn zeer grote verschillen in werkloosheid tussen de steden en het platteland van Twente.

Dit geldt voor meerdere regio's in Nederland.

Arbeidsproductiviteit

De arbeidsproductiviteit loopt nog steeds ver achter op het Nederlandse gemiddelde.

Twente slaagt er niet in dit verschil te verkleinen.

Kenniseconomie

Er werken in Twente relatief veel mensen in de kennisintensieve industrie.

De werkgelegenheid echter geeft een lichte daling te zien in deze bedrijfstak.

Leefomgeving

Twente scoort relatief hoog op het vlak van leefomgeving, met uitzondering van cultuur.

De migratie naar de Duitse grensstreek blijft groeien.

Innovatie en Clusters

Kijken we alleen naar de werkgelegenheidsontwikkeling in sectoren dan zien we met uitzondering van de bouw een daling van de werkgelegenheid in de speerpuntclusters van het Innovatieplatform Twente (IPT).

Research & Development en Innovatie

Overijssel heeft zijn bovengemiddelde positie op gebied van bedrijfsresearch in Nederland verloren.

In Twente liggen de R&D-loonkosten per werknemer beduidend hoger dan het landelijk gemiddelde.

Twente profiteert goed van landelijke innovatieprogramma's.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

- Bevolkingsontwikkeling 7
- Vergrijzing 9
- Aantal huishoudens 12
- Vestiging, vertrek en migratie 13
- Wonen over de grens in Duitsland 15
- Beroepsbevolking & participatiegraad 15
- Werkloosheid & vacatures 17
- Arbeidsproductiviteit 21
- Regionaal Economische Groei 22
- Export- & omzetontwikkeling 23
- Werkgelegenheid 25
- Vestigingen 28
- Starters 29
- Starters per sector 30
- Buitenlandse bedrijven 31
- Voortijdig schoolverlaters 33
- Arbeids-, kapitaal- of kennisintensieve industrie 33

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

- Grondgebruik 35
- Woningmarkt 35
- Gemeentelijke woonlasten 38
- Gemeentelijk ondernemingsklimaat 38
- Huurprijzen kantoor- en bedrijfsruimte 39
- Parkeertarieven 40
- Podiumkunsten en evenementen 41
- Werkgelegenheid naar sectoren 44
- De vijf kansrijke clusters van het Innovatieplatform Twente 46
- Regionale spreiding werkgelegenheid 51
- Creativiteit en kennisintensieve industrie 52
- Research & Development en innovatie in Overijssel 57
- Universiteit Twente: studenten, octrooien en promoties 62
- Saxion locatie Enschede, spreiding afgestudeerden 63
- Veiligheid 64
- Overlast en onveiligheidsgevoel 65

III Ondernemerschap binnen het Twentse hoger onderwijs

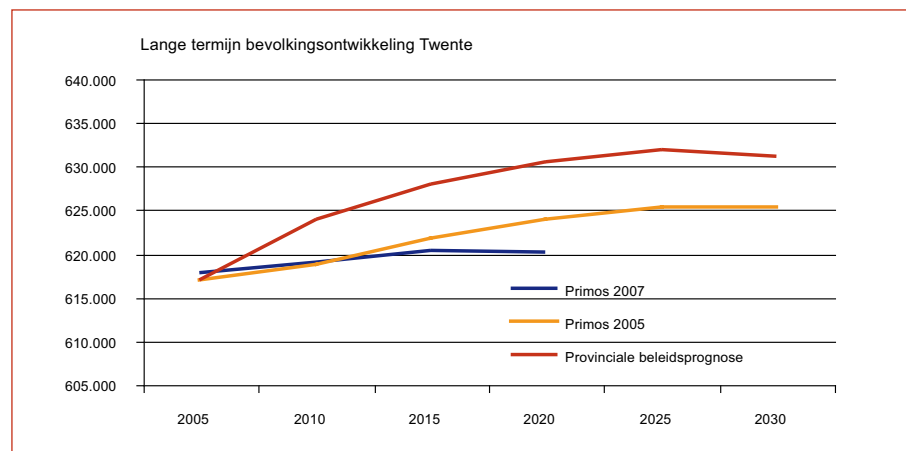
- Maatschappelijke ontwikkelingen 68
- Persoonlijke drijfveren voor ondernemerschap 68
- Van perceptie tot daadwerkelijke start 68
- Groeiambities van starters 68
- Gemeenschappelijk beleid leidt tot meer en betere starters 68
- Rol van instellingen van hoger onderwijs 68
- Hoe stimuleert een kennisinstelling het ondernemerschap? 69
- Interesse in ondernemerschap 69
- Plannen om eigen bedrijf te starten 69
- Onderwijs in ondernemerschap 71
- Ondernemerschap in de praktijk: een studentenbedrijf 71
- Binding met de regio 72
- Spin-off bedrijven 72
- Spreiding van spin-off bedrijven 73
- Conclusies 73
- Verantwoording van de bronnen 76
- Colofon 77

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Bevolkingsontwikkeling

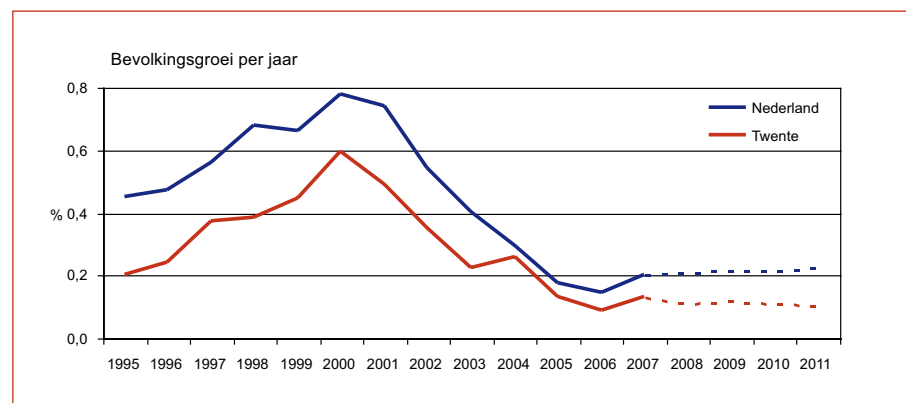
Bevolkingsontwikkeling, aantal inwoners				
Jaar	Nederland	Twente	Nederland (jaarlijks groeipercentage)	Twente (jaarlijks groeipercentage)
1995	15.424.122	586.720	0,45	0,20
1996	15.493.889	587.897	0,47	0,24
1997	15.567.107	589.305	0,56	0,37
1998	15.654.192	591.486	0,68	0,38
1999	15.760.225	593.751	0,66	0,45
2000	15.863.950	596.394	0,78	0,59
2001	15.987.075	608.827	0,74	0,49
2002	16.105.285	611.797	0,54	0,35
2003	16.192.572	613.932	0,40	0,22
2004	16.258.032	615.303	0,29	0,26
2005	16.305.526	616.886	0,18	0,13
2006	16.334.210	617.682	0,15	0,09
2007	16.357.992	618.223	0,20	0,13
2008	16.390.933	619.023	0,21	0,11
2009	16.425.000	619.710	0,21	0,12
2010	16.460.000	620.430	0,21	0,11
2011	16.495.000	621.110	0,22	0,10
2012	16.532.000	621.750		

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008. Gemeente Holten behoort sinds de fusie met Rijssen in 2001 bij Twente, het groeipercentage is hiervoor gecorrigeerd.

Primos is een prognose-instrument van ABF Research gebaseerd op de nationale bevolkingsprognoses van het CBS.

Bron: Regio Twente

Waarom is dit belangrijk?

De bevolkingsontwikkeling laat zien hoeveel mensen er in een gebied, regio of land door de jaren heen leven. De bevolkingsgroei geeft aan met hoeveel procent de bevolking groeit of

daalt ten opzichte van het voorgaande jaar. Naast de omvang is ook de samenstelling van de bevolking van belang, bijvoorbeeld naar leeftijdscategorie of sekse. Hierop komen we later terug. De ontwikkeling van de bevolking is van belang voor zowel bedrijven als de overheid. Bedrijven gebruiken de gegevens bij de afzet van hun producten en diensten, maar ook bij het vinden van geschikt personeel. De overheid ontwikkelt op basis van deze cijfers haar beleid, bijvoorbeeld op het gebied van volkshuisvesting en het voorzieningenniveau.

Hoe staat Twente ervoor?

Als we naar de ontwikkeling van de bevolking in Twente kijken, zien we dat deze nog steeds achterblijft ten opzichte van de rest van het land. Wel kunnen we constateren dat het verschil tussen de bevolkingsgroei in Nederland en die in Twente kleiner aan het worden is sinds ongeveer 2000.

Op de lange termijn zien we dat de bevolking van Twente gaat veranderen. De bevolkingsgroei neemt af en vanaf ongeveer 2020 zal het aantal inwoners gelijk blijven tussen 620.000 en 630.000 inwoners (in 2008: 619.000 inwoners). Ook de samenstelling en leefstijl van de bevolking ondergaan een verandering. Er komen meer ouderen (die langer actief zijn) en minder jongeren. Er is sprake van een trendbreuk ten opzichte van de afgelopen vijftig jaar, toen een doorgaande groei als vanzelfsprekend werd ervaren.

Ontwikkelingen

De cijfers laten een duidelijke trendbreuk zien rond het jaar 2000. Daarvoor hadden we te maken met een stijging in de bevolkingsgroei voor zowel Nederland als Twente. Na 2000 krijgen beide te maken met een daling van de groei. Kijken we wat verder in de toekomst, op basis van voorspellingen van de APO (Arbeidsmarkt Prognose Overijssel), dan zien we een stabilisatie van de bevolkingsgroei van Nederland op ongeveer 0,2% en van Twente op 0,1%.

Op de wat langere termijn past de bevolkingsontwikkeling van Twente in het algemene beeld van Nederland en zelfs Europa. De noordelijke regio's, de Achterhoek en bijvoorbeeld ook Zeeland en Limburg krijgen te maken met soortgelijke ontwikkelingen.

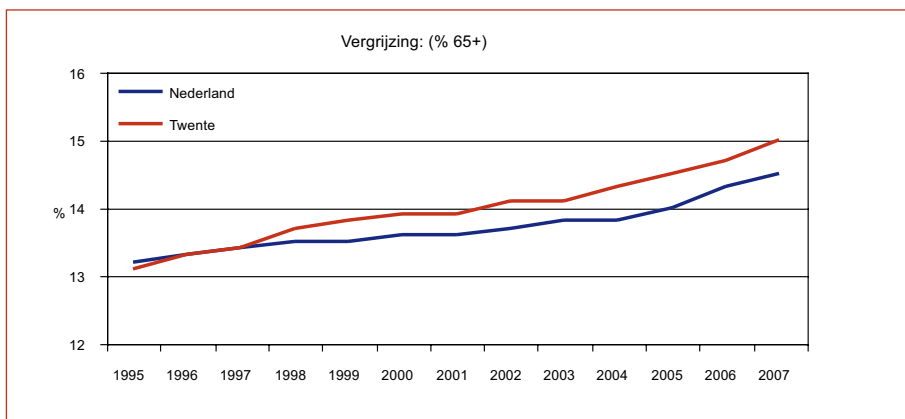
In veel Twentse plaatsen is al merkbaar dat de groei aan het afnemen is en in enkele gevallen is (recent) zelfs sprake van krimp. Er zijn wel verschillen tussen de gemeenten, ook in de toekomst. Sommige zullen nog groeien, andere krijgen te maken met een krimpende bevolking. Het is moeilijk te voorspellen hoe de ontwikkeling per individuele gemeente precies zal zijn, omdat de beschikbare prognoses een gedifferentieerd beeld laten zien zowel op het platteland als in de stedelijke gebieden. Veelal worden de ontwikkelingen binnen individuele gemeenten bepaald door de cultuur en historie, imago, ligging in de regio, aansluiting op de infrastructuur en aanwezigheid van onderwijs- en andere voorzieningen.

De omslag van een alsmaar groeiende bevolking, zoals we die de afgelopen decennia hebben gekend, naar stagnatie van de bevolkingsomvang van Twente heeft aanzienlijke gevolgen. Het draagvlak voor maatschappelijke voorzieningen wordt minder. Verder komen ook de inkomsten van de lokale overheden (uit bijvoorbeeld belasting en de ontwikkeling van nieuwbouwplannen) voor financiering van deze voorzieningen onder druk te staan.

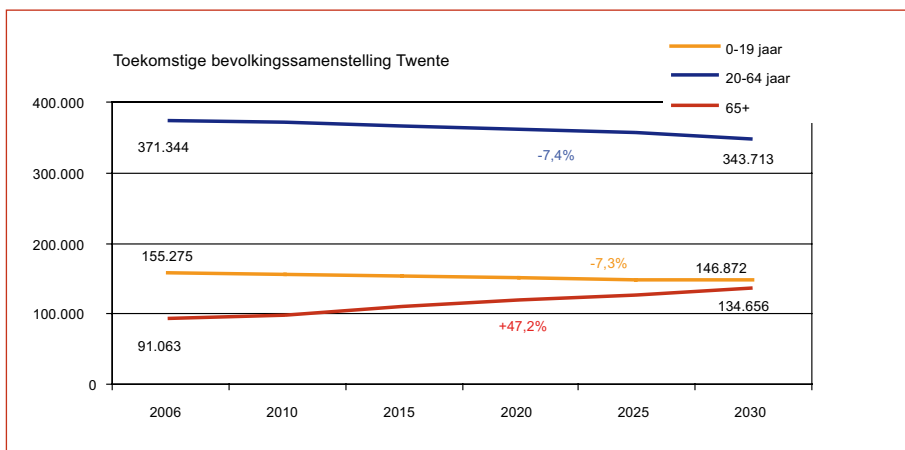
De mogelijkheden om extra inwoners van buiten de regio te verleiden zich hier te vestigen, zijn beperkt. Twente is niet uniek, ook andere regio's in Nederland en Europa krijgen te maken met stagnatie en krimp. Lokaal is dat proces nauwelijks te beïnvloeden, laat staan te keren. Bovendien zullen andere regio's ook proberen mensen aan te trekken. Er zal dus sprake zijn van concurrentie.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Vergrijzing

Bron: CBS/Statline, mei 2008.

Bron: Tubantia, CBS, RPB.

Waarom is dit belangrijk?

Zoals we al eerder hebben aangegeven speelt ook de samenstelling van de bevolking een rol in de bevolkingsontwikkeling. In de bijbehorende grafiek is een indeling gemaakt in drie leeftijdscategorieën, namelijk 0 t/m 19 jaar, 20 t/m 64 jaar en 65 jaar en ouder. De categorie 20 t/m 64 jaar wordt gerekend tot het actieve deel van de bevolking. De andere twee categorieën gelden als het niet-actieve gedeelte. Met actief bedoelen we: potentieel actief in het arbeidsproces. Over het algemeen wordt het actieve gedeelte beschouwd als de economische drager. Het zijn de mensen die de inkomens genereren en de belastingen betalen. In dit kader is het interessant om naar de ratio niet-actief/actief (i/a-ratio) te kijken, de getalsmatige verhouding tussen actieve en niet-actieve bevolking. Als deze bijvoorbeeld 1 bedraagt, staat tegenover elk niet-actief lid van de bevolking een actief lid. Omdat het actieve deel van de bevolking de middelen moet opbrengen voor het niet-actieve deel, leidt een stijging van deze ratio tot een verkleining van het economisch draagvlak.

Hoe staat Twente ervoor?

Het percentage 65-plussers in Twente ligt hoger dan in de rest van het land. Hieruit zou je de conclusie kunnen trekken dat Twente meer, sterker en sneller vergrijst dan Nederland.

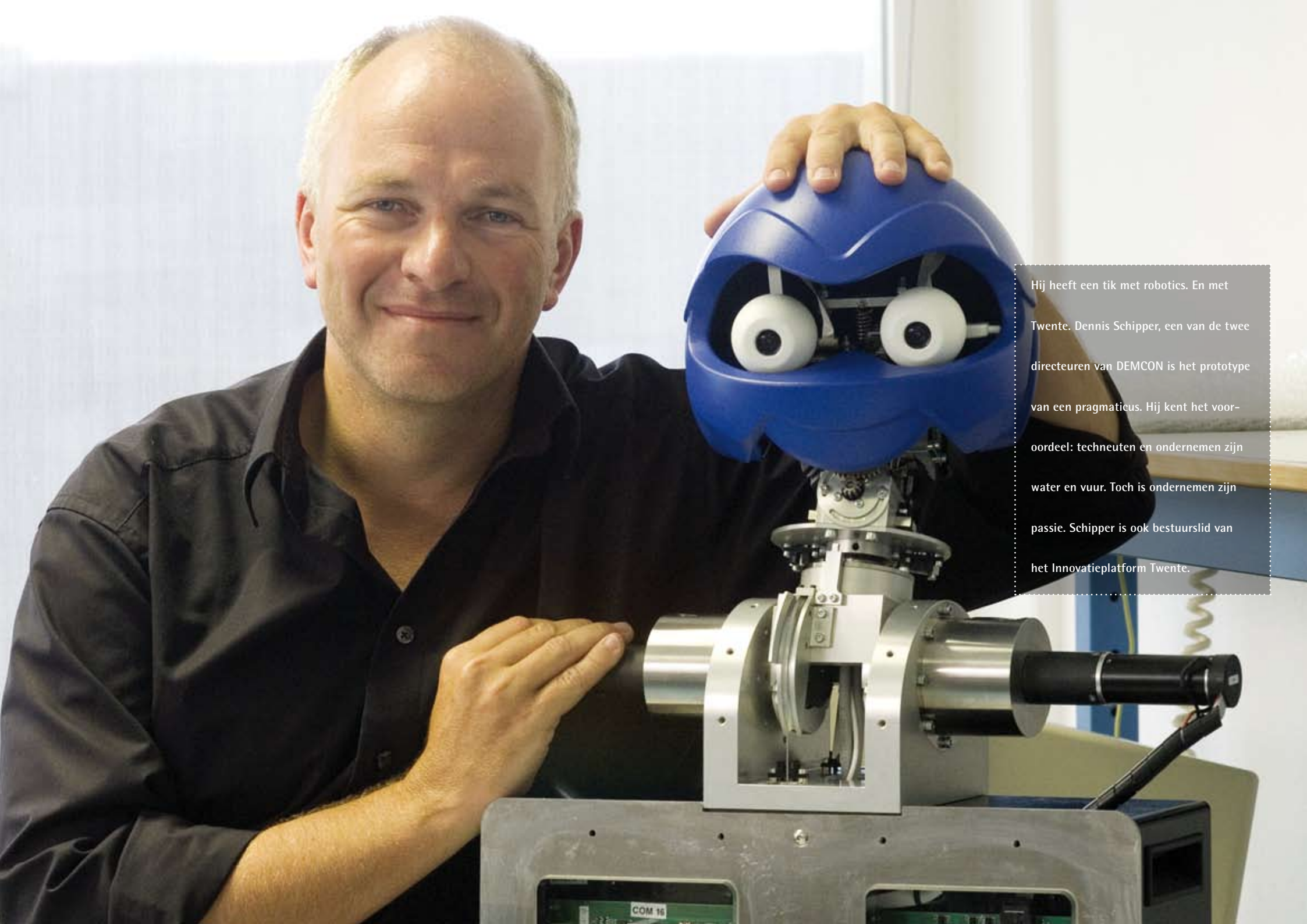
Dit beeld wordt nog eens bevestigd door de ontwikkeling van de afgelopen jaren. In 1996 was het percentage 65-plussers in Twente nog gelijk aan het Nederlandse gemiddelde.

Als we naar de toekomstige bevolkingssamenstelling kijken, zien we dat de ratio niet-actief/actief in 2007 ongeveer 0,67 bedraagt. Tegenover elk actief deel van de bevolking staat dus 0,67 niet-actief deel van de bevolking. Deze ratio bedraagt voor geheel Nederland 0,63.

In dit geval steekt Twente negatief af ten opzichte van de rest van Nederland. Verder ligt ook het aandeel 65-plussers in Twente een fractie hoger.

De prognoses laten een zorgelijke ontwikkeling zien. De ratio niet-actief/actief stijgt continu en loopt uiteindelijk op tot 0,82 in 2030. Tegenover elk 'potentieel' actief deel van de bevolking staat 0,82 deel van de bevolking dat niet economisch actief is. We hebben dan nog geen rekening gehouden met het feit dat van de categorie 20 t/m 64 niet iedereen actief betrokken is bij het arbeidsproces. Daarnaast daalt ook het aantal jongeren. Er is dus sprake van vergrijzing en ontgroening. Het aantal niet-westerse allochtonen zal nog enigszins toenemen, maar veel minder dan bijvoorbeeld in de Randstad.

Het economisch draagvlak zal dus aanzienlijk versmallen de komende jaren. De belangrijkste oorzaak is de sterke toename van de categorie 65-plussers. Het aandeel van 65-plussers groeit van 14,5% in 2008 naar 21,5% in 2030. Het aandeel 65-plussers in de totale bevolking stijgt over deze periode met ruim 47%. Het zal duidelijk zijn dat deze vergrijzing nogal wat consequenties heeft voor allerlei beleidsterreinen, zoals gezondheidszorg en ruimtelijke ordening.

Hij heeft een tik met robotics. En met Twente. Dennis Schipper, een van de twee directeurs van DEMCON is het prototype van een pragmaticus. Hij kent het vooroordeel: technuten en ondernemen zijn water en vuur. Toch is ondernemen zijn passie. Schipper is ook bestuurslid van het Innovatieplatform Twente.

Hoe onderzoek leidt tot succesvolle denkindustrie

Hij legt een boek op tafel: 15 Jaar ondernemerschap in mechatronica. 'Ons jubileumboek. Dat zijn wij nou helemaal.' In 1993 startte DEMCON Advanced Mechatronics als spin-off van de Universiteit Twente. Het woord mechatronics is een samenstelling van mechanica en electronica en DEMCON staat voor demands and consensus: een mechatronisch ontwerp moet aan zulke uiteenlopende eisen voldoen dat compromissen nodig zijn. Het gaat om consensus tussen verschillende disciplines. Denk daarbij aan werktuigbouwkunde, informatica, regeltechniek, materiaalkunde, sensortechnologie. Inmiddels werken er 65 mensen bij het bedrijf maar de groei is er nog lang niet uit.

Robots

Allemaal mooi en aardig, die mechatronica, maar wat maakt DEMCON dan? In 1994 'AAP', een gerobotiseerde aap die kon dienen als gezelschapsdier. In 1997 ontwierp en bouwde DEMCON een mechatronische opstalift waarmee patiënten zoveel mogelijk op eigen kracht kunnen bewegen. Ontwerpen als een laserapparaat om schilderijen te reinigen en een tenniskanon trokken veel aandacht in de pers. In 2008 valt het project 'Humanoid' op. Het doel is de ontwikkeling van een humanoïde robot en toepassingen voor home robotics. DEMCON werkt hierin samen met enkele andere hightech-bedrijven onder leiding van de UT

via de Stichting Advanced Robotics & Mechatronics. Dennis Schipper richtte de stichting op samen met hoogleraar Stefano Stramigioli.

Negatieve pers

Tot zover de technische en organisatorische feiten. Maar Dennis Schipper heeft meer te vertellen. Hij heeft uitgesproken ideeën over ondernemen in Twente, over innovatie in deze gebenedijde regio. Over de rol van de pers te onzent. Schipper blijkt een gedreven ambassadeur van Twente. Hij zit als enige MKB'er in het bestuur van het Innovatieplatform Twente. 'Het is jammer dat de Twentse pers vaak negatief is over wat er in Twente gebeurt. Er zijn journalisten die het behoorlijk verpesten voor de kwaliteit van de communicatie tussen industrie en journalisten. Dat geeft gereserveerdheid en voorzichtigheid. Ik denk dat we een gemeenschappelijke agenda zouden moeten hebben als industrie en pers. Daarbij is het ons aller belang om deze regio op een positieve manier te profileren. En ik heb niet het gevoel dat we daar nu een gemeenschappelijke agenda in hebben. Terwijl hier zulke mooie dingen gebeuren!'

Innovatieplatform Twente

'Neem het IPT, het Innovatieplatform Twente. Dat heeft een behoorlijke hoeveelheid geld te besteden: circa 250

miljoen euro. Het IPT is de verbindende factor tussen de vier O's: ondernemers, overheid, onderwijs en onderzoek. Ik denk dat de PR van het IPT nog te bescheiden is. Dat zou beter kunnen. Inmiddels zijn een aantal mooie projecten onder de vlag van het IPT opgestart en zijn de volgende tenders aanstaande. Dit wordt onvoldoende gepromoot. Er is op het eerste gezicht ook sprake van een zekere inefficiëntie. Dat komt doordat partners werken met verschillende kloksnelheden. Het heeft wat tijd gekost voor we elkaar vonden. Hoe dan ook, de hightech-maakindustrie in Twente gaat heel goed. Zo'n 50 % van onze industrie is maakindustrie. Na Brabant zijn wij daarin de grootste.'

Bruggen bouwen

'Ik ben gelukkig met dit bedrijf. DEMCON is een denkbedrijf. Waarom wij juist in Twente ondernemen? Omdat we hier meer dan uitstekend zitten. We zijn ontstaan op de Universiteit Twente, er is hier een vakgroep mechatronica, we hebben toestroom van vakmensen van de UT: we halen er twee à drie hele goeie mensen per jaar uit. Als de UT weg zou vallen, zijn wij ook weg. Ik deed er mijn studie en ik ben er gepromoveerd, dus ik ken alle relevante hoogleraren persoonlijk. We hebben dus een exclusieve relatie met de UT, ook al omdat we een leerstoel mechatronica financieren. Dat soort bruggen moet je gewoon zelf bouwen. Vanaf 2001 draait hier Mechatronica Valley Twente,

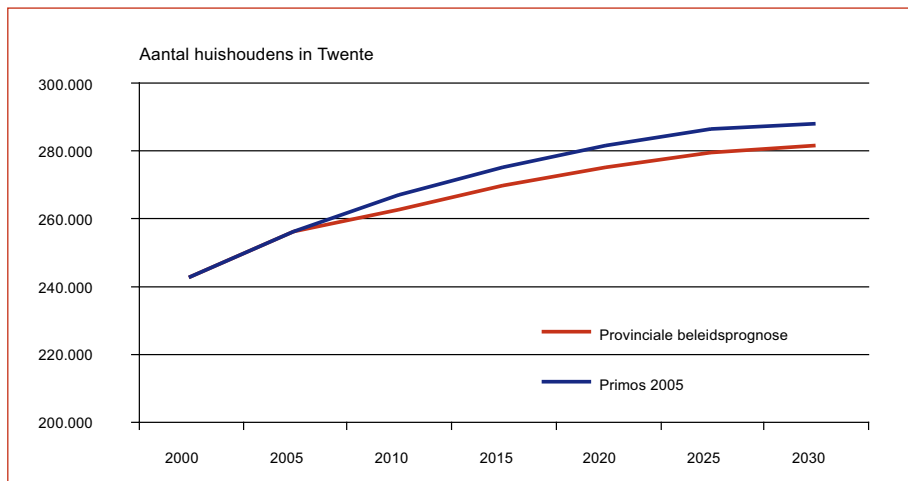
een denktank en een verzamelpunt van kennis en kunde op ons gebied, met een jaarlijks congres. Dat is erg belangrijk. DEMCON is hier goed zichtbaar omdat we de enige buiten Brabant zijn in deze sector. Toch lukt het via de UT, Saxion, Thales. En we krijgen terugkeerders naar Twente. Als ondernemers moeten we niet vergeten die oud-Tukkers terug te halen. Als we sturen op de kwaliteit van leven lukt dat: die is hier namelijk veel hoger.'

Overheid en onderwijs

'Het is jammer dat Twente niet met één mond praat. Iemand moet die rol gegund krijgen, anders krijg je een contraproductief effect. De regiobestuurders en gemeenten hebben de bedrijventerreinen hier perfect voor elkaar. De verbindingen met het westen en met Duitsland vind ik goed; het zuiden en noorden zijn te slecht bereikbaar in mijn ogen. Over de rol van de provincie voor de ondernemers kan ik niet zo veel zeggen. Ik vind Carry Abbenhues in elk geval een heel goede gedeputeerde die altijd bereid is om problemen te repareren. Maar ik richt me meer op Enschede want daar is het Innovatieplatform gevestigd. DEMCON profiteert ook van Saxions studenten elektronica en mechanica. Via hun docenten komen ze als stagiairs binnen – ze krijgen hier een rondleiding en een hapje en een drankje. De docenten helpen zelf mee bij de selectie...'

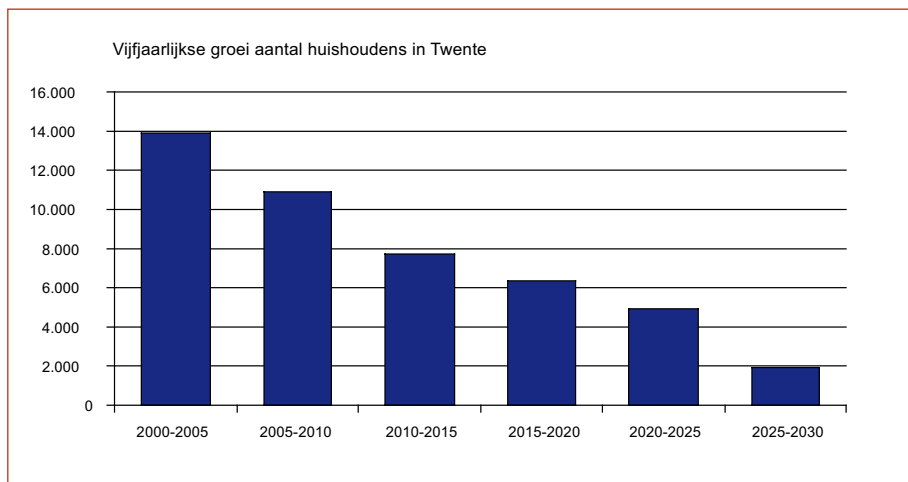
1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Aantal huishoudens

Primos is een prognose-instrument van ABF Research gebaseerd op de nationale bevolkingsprognoses van het CBS.

Bron: Regio Twente

Bron: Provinciale beleidsprognose / Regio Twente

Waarom is dit belangrijk?

Gegevens over het aantal huishoudens en de samenstelling van de huishoudens zijn van groot belang voor de volkshuisvesting en de inrichting van de toekomstige woningbouw-programma's. Ze bepalen immers hoe groot de woningvoorraad moet zijn en aan welke woningen – eengezinswoningen, appartementen, ouderenvoorzieningen – straks behoefte is.

Hoe staat Twente ervoor?

Twente telt nu ongeveer 255.000 huishoudens. De periode tussen 2002 en 2006 laat een trend zien van steeds meer alleenstaande huishoudens, minder gezinnen met kinderen en meer gezinnen zonder kinderen. Gemiddeld wonen er per woning dus steeds minder personen. We noemen dit woningverdunding. Hierdoor zal het aantal huishoudens in de toekomst nog verder stijgen, ondanks de afnemende groei van de bevolking.

Ontwikkelingen

Door de verdergaande individualisering en vergrijzing groeit in Twente het aantal huishoudens tot 2030 met 30% tot ongeveer 285.000. De samenstelling van de huishoudens verandert sterk. Het aandeel alleenstaanden zal sterk groeien, terwijl er steeds minder gezinnen zullen zijn.

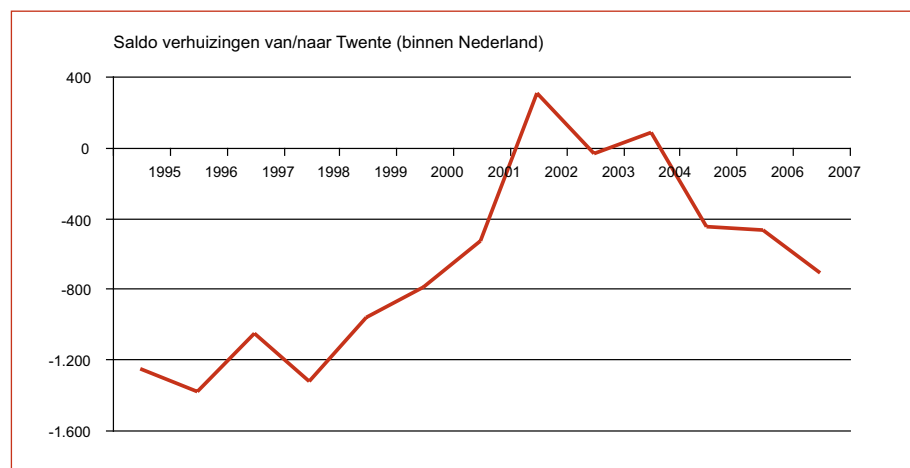
De geplande nieuwbouw in Twente voorziet voor een groot gedeelte in de behoefte aan extra woonruimte. De vraag is of er in de toekomst nog wel behoefte is aan grootschalige uitleg-locaties voor woningbouw. Weliswaar is er nog een groei te constateren in het aantal huishoudens, maar deze groei zit vooral in specifieke doelgroepen als ouderen en alleenstaanden. De nadruk zal meer moeten liggen op specifieke toevoegingen aan de woningvoorraad, vaak ook op locaties in bestaand stedelijk gebied (herstructurering). Meer nadruk dus op kwaliteit dan op kwantiteit.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Vestiging, vertrek en migratie

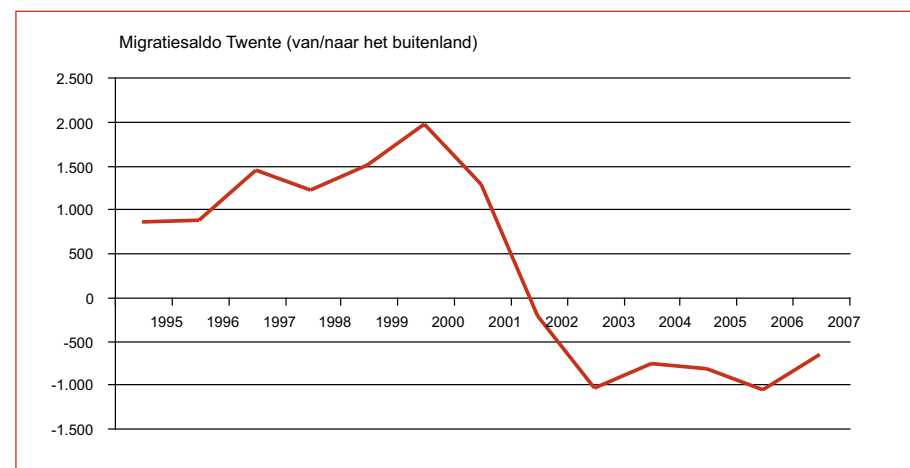
Verhuizingen naar Twente vanuit de rest van Nederland en vice versa; aantal mensen			
Jaar	Gevestigd	Vertrokken	Saldo
1995	17.813	19.072	-1.259
1996	18.550	19.940	-1.390
1997	19.030	20.083	-1.053
1998	19.563	20.893	-1.330
1999	18.767	19.730	-963
2000	17.075	17.872	-797
2001	17.652	18.185	-533
2002	18.464	18.164	300
2003	17.831	17.876	-45
2004	17.376	17.302	74
2005	18.221	18.671	-450
2006	18.596	19.069	-473
2007	18.270	18.989	-719

Bron: CBS/Statline mei 2008.

Migratie van en naar Twente (vanuit/naar het buitenland); aantal mensen			
Jaar	Immigratie	Emigratie	Migratiesaldo
1995	2.942	2.095	847
1996	3.046	2.182	864
1997	3.587	2.162	1.425
1998	3.500	2.285	1.215
1999	3.717	2.222	1.495
2000	3.848	1.894	1.954
2001	4.109	2.848	1.261
2002	3.959	4.178	-219
2003	3.047	4.093	-1.046
2004	2.650	3.428	-778
2005	2.788	3.617	-829
2006	2.741	3.820	-1.079
2007	3.095	3.772	-677

Bron: CBS/Statline, mei 2008.

Saldo nieuwkomers minus vertrekkers; aantal mensen	
1995	-412
1996	-526
1997	372
1998	-115
1999	532
2000	1.157
2001	728
2002	81
2003	-1.091
2004	-704
2005	-1.279
2006	-1.552
2007	-1.396

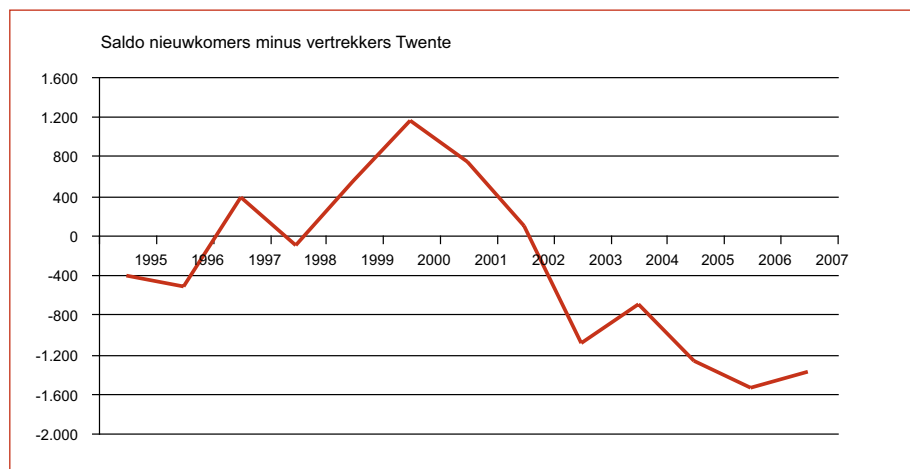
Bron: CBS/Statline, mei 2008.

Waarom is dit belangrijk?

Behalve door het natuurlijk verloop van de bevolking als gevolg van sterfte en geboorte (natuurlijke bevolkingsgroei) kunnen de groei en samenstelling van de bevolking ook veranderen door verhuizingen van en naar Twente. Indien een regio een positieve aantrekkingskracht heeft, zullen hier meer mensen komen dan vertrekken. Het zegt iets over de relatieve aantrekkelijkheid van een regio.

Hoe staat Twente ervoor?

Het aantal vertrekkers is in Twente al enkele jaren groter dan het aantal nieuwkomers. Dit geldt voor zowel het migratiesaldo van/naar het buitenland (sinds 2002) als het saldo verhuizingen naar de rest van Nederland (sinds 2004). Hierbij merken we op dat het eerste cijfer redelijk stabiel blijft, terwijl het saldo verhuizingen naar de rest van Nederland vanaf 2004 een sterke stijging laat zien. Gezien de ontwikkeling van de bevolkingssamenstelling lijkt dat met name te gelden voor de leeftijdscategorie 20-64. Een factor van betekenis is het feit dat Twente een grensstreek is en dat wonen in Duitsland aantrekkelijk is vanwege de gunstige huizenmarkt net over de grens.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Wonen over de grens in Duitsland

Waarom is dit belangrijk?

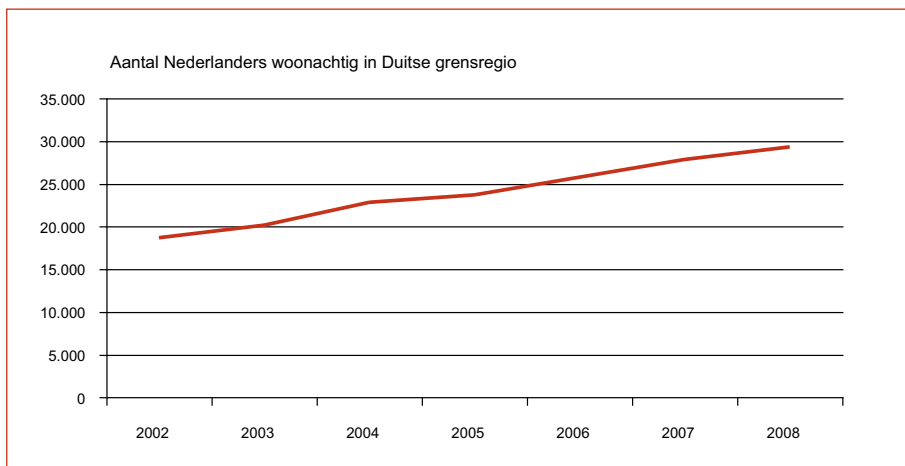
Al enige jaren is er sprake van een zogenoemde trek naar Duitsland. Vooral gedreven door de lagere woonlasten vestigen zich steeds meer Twentenaren in Duitsland, vaak vlak over de grens. Dit heeft gevolgen voor de woningmarkt en het draagvlak voor maatschappelijke voorzieningen, maar bijvoorbeeld ook voor het onderwijs in de grensstreek.

Hoe staat Twente ervoor?

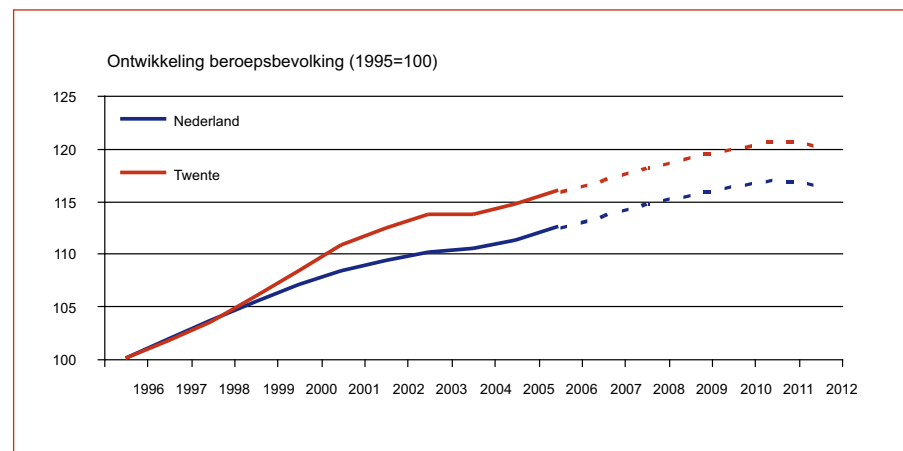
De grafiek laat zien dat de trek naar Duitsland gestaag doorgaat. In 2002 waren ongeveer 18.500 Nederlanders woonachtig in de Duitse grensgemeenten. In 2008 is dat aantal toegenomen tot bijna 30.000 Nederlanders.

Ontwikkelingen

Of het aantal naar Duitsland vertrekkende Nederlanders zal blijven groeien, is onduidelijk. Tegen de verwachting in zijn de huizenprijzen in Duitsland niet gestegen. De aantrekkingskracht van Duitsland als vestigingsplaats zal voor een groot deel afhangen van het verschil in vastgoedprijzen tussen beide landen.

Beroepsbevolking & participatiegraad

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008.

Waarom is dit belangrijk?

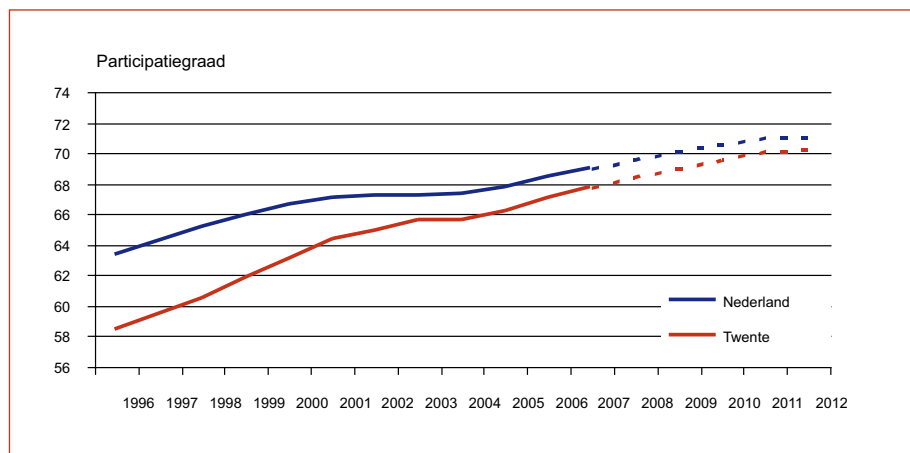
De beroepsbevolking

De beroepsbevolking vormt een belangrijk deel van de totale bevolking. Ze vormt als het ware het potentiële draagvlak voor de economie. Onder de beroepsbevolking rekenen we over het algemeen de leeftijdscategorie 15-64 jaar. Daarnaast wordt een onderscheid gemaakt tussen werkzame en werkloze beroepsbevolking.

Een belangrijke onderverdeling van de beroepsbevolking is de indeling naar opleidingsniveau. We zien dat in hoog ontwikkelde economieën steeds meer een beroep wordt gedaan op hoog gekwalificeerde arbeid. Dit is vooral te zien in hightech-sectoren maar ook in de dienstverlening. Wil een economie zich goed kunnen ontwikkelen, dan moet niet alleen de kwantiteit van arbeid maar ook de aanwezige kwaliteit van arbeid goed aansluiten bij de vraag. De aanwezigheid van een goed opgeleide beroepsbevolking is van essentieel belang voor de economische ontwikkeling van een regio of land.

Hoewel er geen nieuw cijfermateriaal beschikbaar is over de samenstelling van de beroepsbevolking, willen we er toch kort op ingaan. We baseren ons hierbij op de Twente Index 2007. Indien we de beroepsbevolking indelen in drie categorieën opleidingsniveaus, namelijk lager opgeleid (LO), middelbaar opgeleid (MO) en hoger opgeleid (HO), dan zien we het volgende.

Het percentage werknemers met een middelbaar opleidingsniveau in Twente (50%) is aanzienlijk hoger dan elders in Nederland (45%). Het aandeel werknemers met een hoger opleidingsniveau is hier juist lager (27%) dan het landelijk gemiddelde (32%). Bij de beroepsbevolking met een lager opleidingsniveau is het verschil minimaal.

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008.

De participatiegraad

De participatiegraad geeft aan welk deel van de potentiële beroepsbevolking van 15 tot 65 jaar participeert in het arbeidsproces, met andere woorden: een baan heeft (voor minimaal twaalf uur per week) en bij het productieproces is ingeschakeld. Hoe hoger het percentage, hoe meer mensen er blijkbaar actief betrokken zijn bij het productieproces. Nederland heeft ten opzichte van het buitenland een hoge participatiegraad van vrouwen. Wel moet vermeld worden dat het percentage parttimebanen, zeker onder vrouwen, tot de hoogste van Europa behoort.

Hoe staat Twente ervoor?

De beroepsbevolking in Twente blijft nog steeds groeien. De verwachting echter is dat er na 2010/2011 een stabilisatie optreedt en dat er op middellange termijn zelfs sprake zal zijn van een daling. De participatiegraad zal eerst richting het landelijk gemiddelde kruipen en daarna stabiliseren op circa 70% (ongeveer 1% onder het landelijk gemiddelde). Vanwege een 'natuurlijk maximum' zal het moeilijk zijn om de participatiegraad nog sterker te laten stijgen.

Ontwikkeling

Tot 2003/2004 groeiden de beroepsbevolking en participatiegraad in Twente sneller dan gemiddeld in Nederland. Daarna is de toename gelijk aan het nationaal gemiddelde.

Een sterkere groei van de participatiegraad is in Twente niet meer te verwachten. De afgelopen decennia waren vooral vrouwen verantwoordelijk voor de toename. Waar vrouwen (met name met kinderen) vroeger vaak geen baan hadden, is dat nu wel steeds meer het geval.

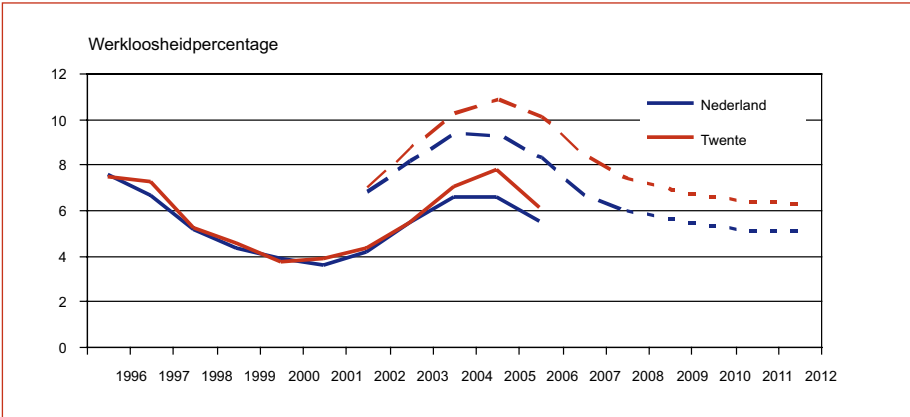
Een toekomstige toename van de participatiegraad zou moeten komen uit de moeilijker bemiddelbare groepen. Het is de vraag of we hieruit grote aantallen aan het werk kunnen krijgen. Het betekent dat het totale arbeidspotentieel in Twente en Nederland de komende jaren een afnemende groei zal laten zien en tenslotte zal stabiliseren.

Door de veranderende leeftijdsopbouw van de bevolking zal de potentiële beroepsbevolking de komende decennia blijvend afnemen, zowel in absolute zin (circa -30.000) als relatief.

Het leidt tot een tekort aan werknemers, hetgeen aanzienlijke problemen voor de regionale economie kan opleveren. In Twente wordt al nagedacht over manieren om hoogopgeleiden aan te trekken of vast te houden in de regio ('braingain') ten einde een 'braindrain' te voorkomen. Dit gaat in de toekomst ook voor de andere groepen werknemers steeds sterker spelen. Verder zal het verhogen van de arbeidsparticipatie onder ouderen, vrouwen en allochtonen het toekomstige tekort aan werknemers kunnen verminderen.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Werkloosheid & vacatures

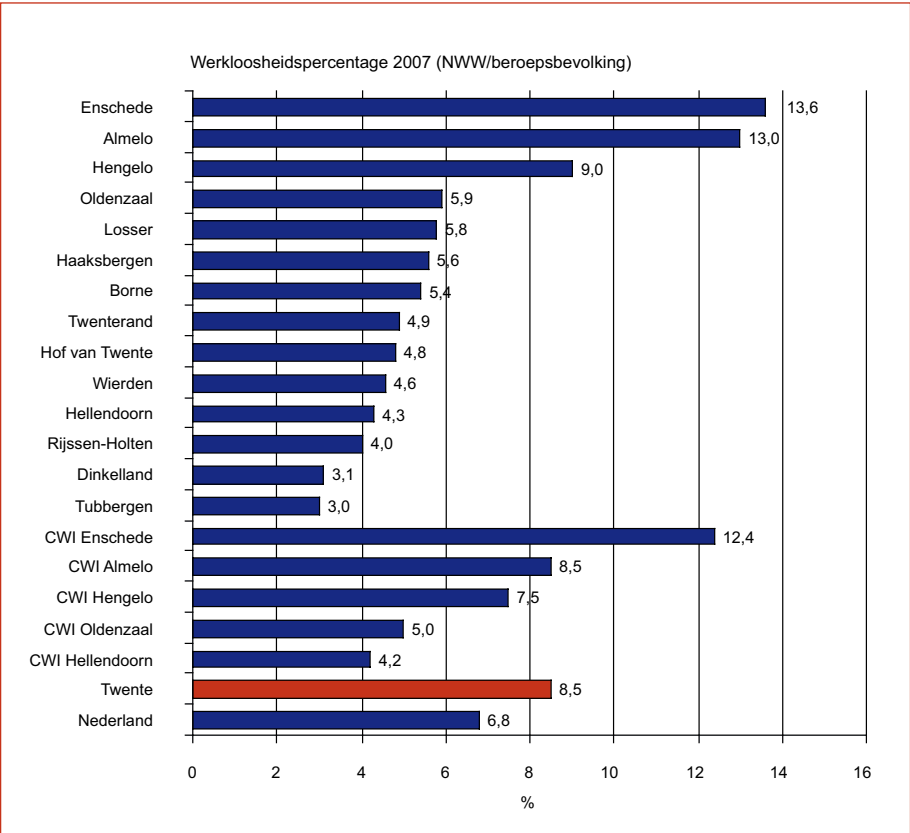

Onderbroken lijn geeft percentage niet werkende werkzoekenden aan.

(Bron: CWI/Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008).

Ononderbroken lijn geeft percentage geregistreerde werklozen aan.

(Bron: CBS/Statline, mei 2008).

NWW = Niet Werkende Werkzoekende.

(Bron: CWI, juli 2008).

Beeldend kunstenaar Marie-Louise Kersbergen kwam 20 jaar geleden vanuit het westen naar Twente. Vanaf 1990 exploiteert zij 'Galerie en Skulpturenpark Groeneveld' in Almelo. Vanuit het voormalige KI-station Groeneveld verspreidt ze het zaad van de kunst. Met succes...

‘Overheid ziet niet genoeg de economische waarde van kunst’

Werkelijk honderden buitenbeelden zijn er te kijk en te koop in de immense tuin rondom de boerderij waar Galerie Groeneveld gevestigd is. Marie-Louise leidt ons rond langs het veld voor wisselexposities waar nu kinetische objecten staan. Ze leeft vanuit boeddhistische principes en heeft het landschap ingericht volgens de leer van de Feng Shui. ‘Je doet iets of je doet niets, als je het maar met aandacht doet’, en ze werkt volgens ecologische beginselen. Even verderop vinden we een tuin met bronzen beelden van de Almeloër Joop Holsbergen. De galeriehoudster beheert een stichting die zich er sterk voor maakt om zijn werk in ere te houden. Een meditatie-eiland, een veld met uilenkunst, een veld met boeddhistische kunst met glas: Groeneveld blijkt een kunspark waarover nagedacht is en waar het aangenaam toeven is.

Mest en pek

Toen ze naar Twente kwam na twee kunstacademies en een studie kunstgeschiedenis kende ze niemand. Groeneveld was een platte wei en een boerderij met stallen. Marie-Louise spoot de mest weg en haalde de pek van de muren. Ze werd lid van VNO-NCW en IKT en deed veel bestuurlijk werk voor de UVON, de Unie van Vrouwelijke Ondernemers. Behalve voorzitter van een koepel van vrou-

welijke werkgevers in Overijssel was ze acht jaar lid van de Raad van Toezicht van het Twenteborg Ziekenhuis en later de Ziekenhuisgroep Twente. ‘Door me proactief op te stellen heb ik toen mijn bedrijf richting bedrijfsleven geprofileerd. In die tijd hoorde ik nog vaak dat hoger mannelijk kader zijn gezin niet meekreeg naar Twente: ‘daar gaan wij ons niet begraven’, zeiden ze dan. Ach, in 1990 stelde ik me voor aan een Twentse ondernemer en die vroeg toen nog ‘wat voor kunstje ik deed’. Die tijd hebben we gelukkig gehad. Wij moeten met elkaar het imago van Twente up to date houden. Het is vaak niet zichtbaar. We moeten de culturele componenten van Twente laten zien. Ook het bedrijfsleven heeft daarin een rol. Er is veel meer dan de mensen beseffen. Rust, ruimte, groen maar Twente is zeker geen achtergebleven gebied als het om cultuur gaat. Dat hoor ik ook van mensen uit het westen die hier komen en van Duitsers. Je hebt bluffers en Twentenaren: Tukkers zijn 180 graden de andere kant op.’

Boven de bank

In 1993 ontmoette ze Ton ten Vergert van de Kamer van Koophandel. Die schreef een rapport over cultuurtoerisme in Twente. Moraal in dat stuk: Twente is de tuin van Nederland. Twente is interessant voor 45-plussers, tweeverdieners en mensen die geïnteresseerd zijn in natuur en

cultuur. ‘En die conclusie klopt nog steeds. Dat heb ik de afgelopen jaren gemerkt. Veel van deze mensen tref ik hier. Ze betalen entree en vermaken zich prima.’ De beeldentuin en de Stichting Joop Holsbergen zijn ideële instellingen maar Galerie Groeneveld is een commerciële onderneming. ‘Daar is niks mis mee. Waarom zou je niet van kunst mogen leven? En er is ook niks op tegen om iets te kopen voor boven de bank. Als de intuïtie van mensen ze stuurt, is het prima. Het is hovaardij wanneer kunstpausen voorschrijven wat je moet kopen. Ik zal nooit een klant iets opdringen.’

Kunst is innovatief

Marie-Louise Kersbergen heeft hard gewerkt en doet dat nog: ‘Het is altijd weer moeilijk om er van te blijven bestaan.’ Verstandig genoeg heeft ze haar risico gespreid: niet alleen verkoop van kunst (‘ik heb een collectie die duidelijk naar de doelgroep van zowel bedrijven als particulieren kijkt’) maar ook trainingen, rondleidingen en workshops. Banken, medisch specialisten, burgemeestersvrouwen: allerlei groepen weten haar te vinden. Ze heeft haar plek in Twente als cultureel ondernemer helemaal gevonden: ‘Dit landgoed bood mij de ruimte om te starten: een kavel van anderhalve hectare voor de beeldentuin en 800 vierkante meter voor de galerie, het huis en de ateliers. Waar vind je dat in Nederland? Er is een tendens dat galeries uit de ste-

den wegtrekken. Twente is er een voorbeeld van. De ruimte van Twente is een voorwaarde om dit levenswerk te kunnen voltooien.’ Ze vindt dat het kunstonderwijs (de AKI) in Twente moet blijven: ‘Die combinatie kunstacademie, Saxion en UT wil ik ondersteunen. Als het om innovatie gaat, is kunst heel belangrijk. Kunstenaars denken non-conformistisch, kunst, wetenschap en techniek zouden veel mooier vervlochten kunnen zijn.’ De bevroren galeriehoudster heeft veel stagelopers gehad uit Zwolle. ‘Maar ik zou graag studenten uit Twente erbij hebben. Economisch geschoold, bedrijfskundigen, deskundigen in PR en Marketing, informatica, allemaal welkom... Wat ik vind van de rol van de politiek in de kunst? Kunst heeft ook wel degelijk een economische waarde. Het is nodig als trekker in steden en wijken, het stuwt het welbevinden van bewoners en bezoekers omhoog. En als mensen zich prettiger voelen, stijgt de belevingswaarde en daarmee de economische waarde. Dat zouden overheden beter moeten inzien...’

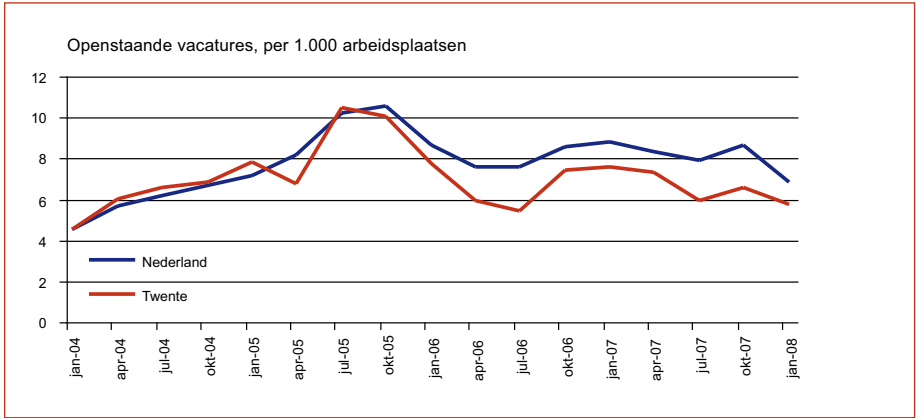
Werkloosheid (NWW) naar opleidingsniveau, mei 2008				
	Nederland	Twente	% Nederland	% Twente
Basisonderwijs	116.761	5.881	27,5	31,6
VMBO	126.890	5.267	29,9	28,3
MBO/Havo/VWO	124.309	5.584	29,3	30,0
HBO/Bachelor	40.355	1.522	9,5	8,2
WO/Master	15.961	372	3,8	2,0
Overig	489	12	0,1	0,1
Totaal	424.765	18.638	100,0	100,0

NWW = Niet Werkende Werkzoekende.

Bron: CWI, juli 2008.

Vacatures				
	Openstaande vacatures per kwartaal		Openstaande vacatures per 1.000 arbeidsplaatsen per kwartaal	
	Nederland	Twente	Nederland	Twente
jan-04	33.897	1.238	4,5	4,5
apr-04	41.833	1.628	5,6	6,0
jul-04	46.050	1.770	6,1	6,5
okt-04	49.327	1.858	6,6	6,8
jan-05	53.425	2.127	7,1	7,8
apr-05	60.544	1.825	8,1	6,7
jul-05	76.654	2.838	10,2	10,4
okt-05	78.589	2.723	10,5	10,0
jan-06	64.655	2.124	8,6	7,7
apr-06	46.645	1.631	7,5	5,9
jul-06	56.970	1.495	7,5	5,4
okt-06	64.424	2.039	8,5	7,4
jan-07	57.440	1.740	8,8	7,5
apr-07	63.815	2.048	8,3	7,3
jul-07	61.116	1.659	7,9	5,9
okt-07	66.184	1.825	8,6	6,5
jan-08	53.502	1.620	6,8	5,7

Bron: CWI/Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008.

Bron: CWI/Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008.

Waarom is dit belangrijk?

Voor een economie is het belangrijk efficiënt met de ter beschikking staande (productie)mid-delen om te gaan. Hoe beter dit gebeurt, hoe hoger het welvaartsniveau van een economie kan worden. Het werkloosheidspercentage wordt vaak gemeten als de werkloze beroepsbevolking in procenten van de beroepsbevolking. Het werkloosheidspercentage zegt daarom iets over hoe efficiënt een economie met de productiefactor arbeid (de beroepsbevolking) omgaat. Een hoog percentage geeft aan dat een gedeelte van de aanwezige productiecapaciteit niet productief kan worden ingezet.

Daar tegenover staan de openstaande vacatures. Klaarblijkelijk is het niet mogelijk alle vaca-tures in te vullen met daarvoor geschikte mensen. Ook hier laten we een stuk productiecapaciteit onbenut, hetgeen ten koste van onze welvaart gaat. In het eerste geval ligt het probleem bij de vraagkant. Er is onvoldoende vraag om iedereen aan het werk te krijgen. In het tweede geval ligt het probleem bij de aanbodkant. Voor de openstaande vacatures zijn onvoldoende mensen met de juiste kwalificaties voorhanden, ondanks het feit dat niet iedereen een baan heeft.

Het werkloosheidspercentage is een van de criteria op basis waarvan het functioneren van een economie wordt beoordeeld, naast bijvoorbeeld het bruto product en het inkomen per hoofd van de bevolking.

Hoe staat Twente ervoor?

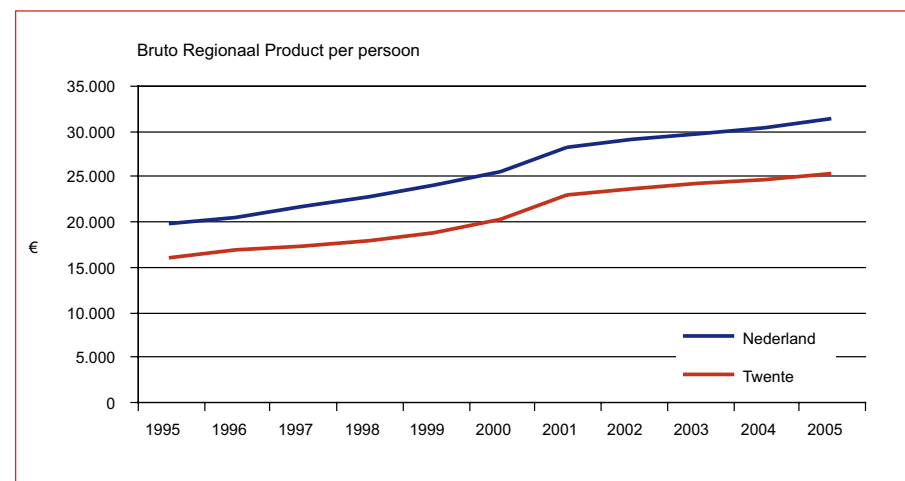
Van 2002 tot 2005 (laagconjunctuur) zien we een stijging van het werkloosheidspercentage in Twente, dat daarmee hoger uitkomt dan het landelijke percentage. Na 2005 is er een dalende trend. Hoewel de werkloosheid hier sindsdien sneller afneemt dan in Nederland, blijft er een substantieel verschil bestaan tussen Twente en de rest van het land (ruim 1%). Ook verder

in de toekomst zien we een dalende tendens van het werkloosheidspercentage. Het verschil tussen Twente en het landelijk gemiddelde lijkt echter niet meer goed gemaakt te worden. Voor heel Nederland stabiliseert het werkloosheidspercentage op ongeveer 5%, Twente komt uit op 6%. Historisch gezien zijn dit zeer positieve cijfers. In het vorige hoofdstuk bleek al dat de stijging van het toekomstige aanbod van arbeid afneemt en dat het totale arbeidspotentieel uiteindelijk zal stabiliseren. De verwachting is dan ook dat de werkloosheidspercentages relatief laag zullen blijven. Een structurele krapte op de arbeidsmarkt ligt op de loer. De onderverdeling van de werkloosheid naar opleidingsniveau laat zien dat iets meer dan 10% van de werklozen een hbo- of universitaire achtergrond heeft. De laatste jaren is de vraag naar hooggeschoolde medewerkers gestegen en naar lager opgeleiden gedaald. Er is duidelijk een mismatch tussen de gevraagde kwaliteit van arbeiders door bedrijven enerzijds en het aanbod van werklozen met voornamelijk een lagere of middelbare opleiding anderzijds. Wellicht dat (bij)scholing deze kloof kan verkleinen, zodat werklozen een betere kans krijgen op de arbeidsmarkt. Maar ook zullen bedrijven moeten kijken naar mensen die niet exact voldoen aan het gestelde profiel. Creativiteit van zowel werklozen als werkgevers is nodig om de geschatte mismatch te verkleinen.

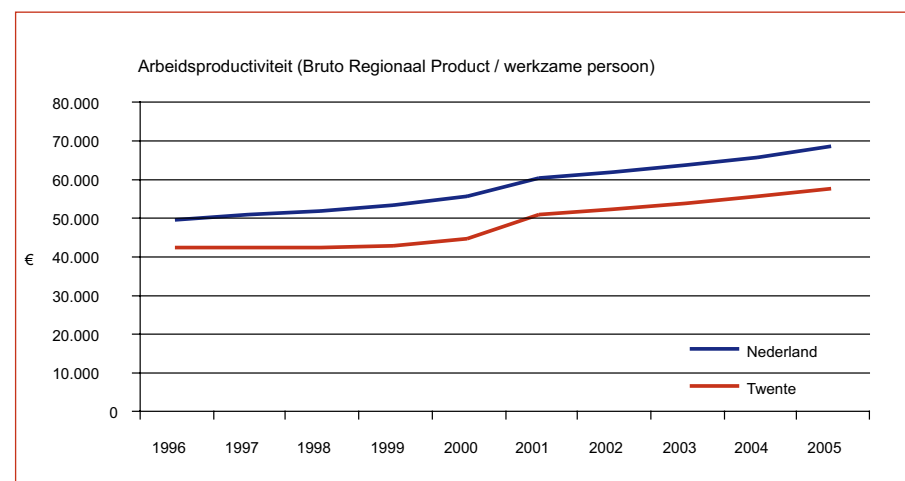
Bij de regionale verdeling van de werkloosheid binnen Twente zien we dat in de drie grote steden, met name in Enschede en Almelo, de werkloosheid twee tot vier keer zo hoog is dan in de plattelandsgemeenten. Dit beeld komen we in geheel Nederland tegen: de werkloosheid is vooral geconcentreerd in de grote steden.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

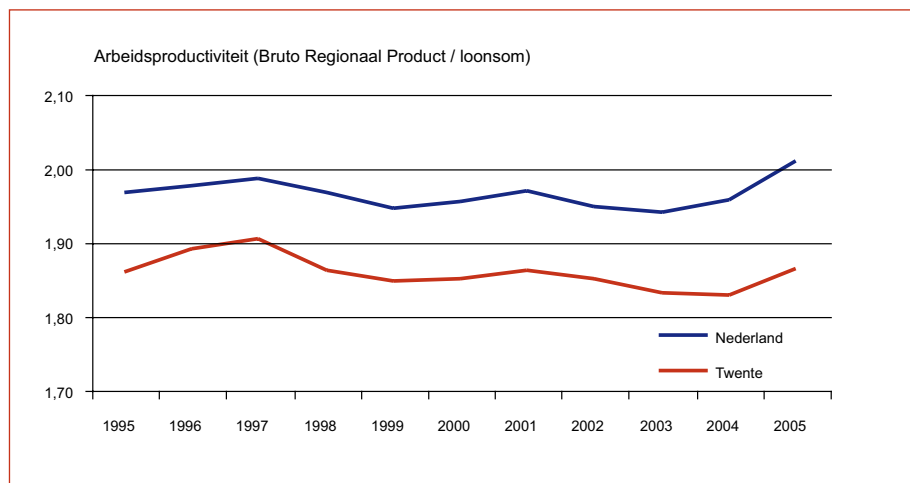
Arbeidsproductiviteit

Bron: CBS/Statline, mei 2008 (bewerking Oost NV).

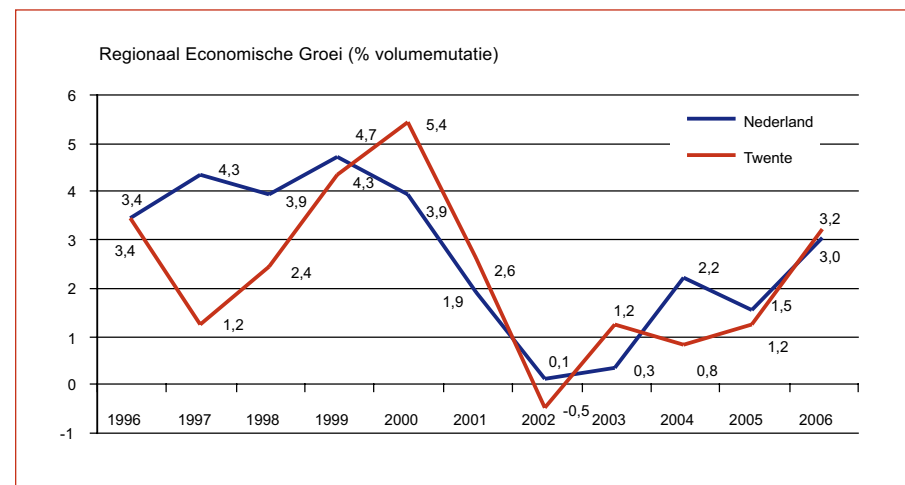
Bron: CBS/Statline, mei 2008 (bewerking Oost NV).

Bron: CBS/Statline, mei 2008 (bewerking Oost NV).

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Regionaal Economische Groei

Bron: CBS/Statline, mei 2008.

Waarom is dit belangrijk?

Het Bruto Regionaal Product is datgene wat we met z'n allen in de regio produceren. Eigenlijk moeten we zeggen: de toegevoegde waarde die we met z'n allen in de regio creëren. Het vormt tevens het inkomen van de regio. Deze toegevoegde waarde komt tot stand door het gebruik van de productiemiddelen natuurlijke hulpbronnen, arbeid en kapitaal. Tegenwoordig wordt ook kennis een steeds belangrijkere rol toebedeeld in het proces van waardecreatie. Niet voor niets spreken we over de kenniseconomie. Feitelijk is dit de kwaliteit van de factor arbeid. De toegevoegde waarde bepaalt in belangrijke mate de vraag naar arbeid. Aan de andere kant komt de toegevoegde waarde ten goede aan de gebruikte en ingezette productiefactoren, meestal in de vorm van loon en salaris, ondernemersinkomens, winsten en pacht. Ook moet een stukje voor afschrijvingen gereserveerd worden. Hoe hoger het bruto product (de gecreëerde toegevoegde waarde) des te hoger is dus ook het inkomen. Met andere woorden: het bruto product geeft aan wat we met z'n allen aan toegevoegde waarde creëren, maar ook wat we samen daarmee verdienen.

Het bruto product per persoon is de toegevoegde waarde per persoon in de regio, dus het verdiende inkomen per persoon. Het bruto product per werkzame personen (de arbeidsproductiviteit) is het bruto product (de toegevoegde waarde) gedeeld door het aantal mensen

dat actief bij het arbeidsproces betrokken is. De arbeidsproductiviteit wordt tevens gezien als een belangrijke indicator voor de concurrentiekracht van een regio. Het is het gemiddelde inkomen, verdiend door iedereen die bij het arbeidsproces betrokken is. De cijfers zeggen dus iets over wat we met zijn allen produceren en verdienen, en wat we per persoon produceren en verdienen.

Economische groei geeft de ontwikkeling van het bruto product weer, gemeten in procenten, ten opzichte van het voorgaande jaar. Economische groei leidt tot een hoger inkomen en zodoende ook tot een groei in welvaart. Eigenlijk zou er nog een correctie moeten plaatsvinden voor de bevolkingsgroei, maar deze is vrij gering. Zoals de vraag naar arbeid mede afhangt van het bruto product, zo zal ook economische groei van invloed zijn op de ontwikkeling van de vraag naar arbeid en het aantal arbeidsplaatsen.

Hoe staat Twente ervoor?

Het bruto product per persoon ligt voor Nederland net iets boven de 30.000 euro, voor Twente op 25.000 euro. De arbeidsproductiviteit laat eenzelfde patroon zien. Deze bedraagt voor Nederland bijna 70.000 euro, voor Twente bijna 60.000 euro. Twentse werknemers produceren en verdienen per eenheid arbeid gemiddeld 10.000 euro minder dan hun collega's elders in het land gemiddeld. Als een van de belangrijke oorzaken wordt de economische structuur gezien. Twente kent van oudsher relatief veel maakindustrie (textiel, metaal) en weinig dienstverlening. Deze industrieën hadden relatief veel laaggeschoolden in dienst waardoor, ook vandaag nog, het gemiddelde opleidingsniveau van de beroepsbevolking iets lager ligt dan het landelijk gemiddelde. Een hoger opleidingsniveau gaat doorgaans hand in hand met een hogere toegevoegde waarde. Verder hebben de gaswinning in het noorden van het land, de grote raffinaderijen in Pernis en de concentratie van hoofdkantoren in de Randstad tot gevolg dat de toegevoegde waarde elders hoger ligt dan in Twente.

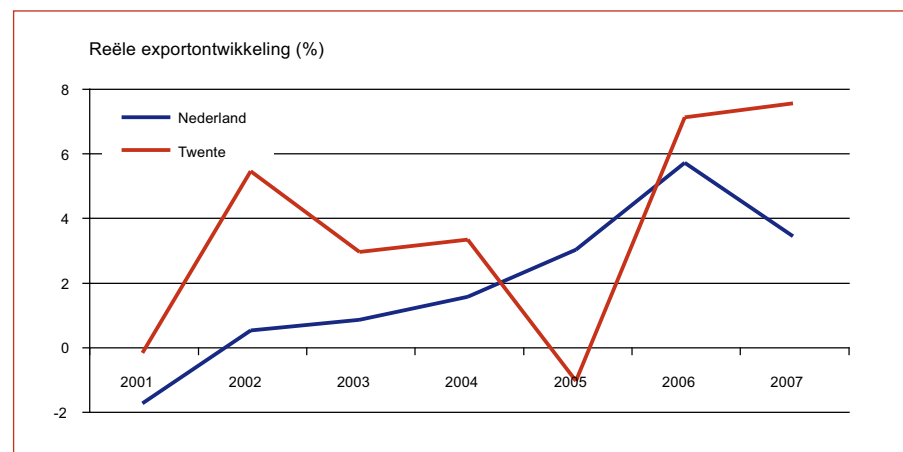
Ontwikkeling

De schommelingen in economische groei in Twente zijn sterker dan elders in Nederland. Dit kan meerdere oorzaken hebben. Een oorzaak is dat de spreiding van economische activiteiten in Nederland natuurlijk groter is dan in een kleinere regio. Voor zowel Twente als Nederland zien we een positieve trend in de ontwikkeling van het bruto product per persoon en de toegevoegde waarde en de arbeidsproductiviteit. Enigszins teleurstellend is het feit dat het verschil tussen Nederland en Twente in absolute zin niet kleiner wordt. De economische groei vertoont sinds 2002-2005 weer een stijgende tendens.

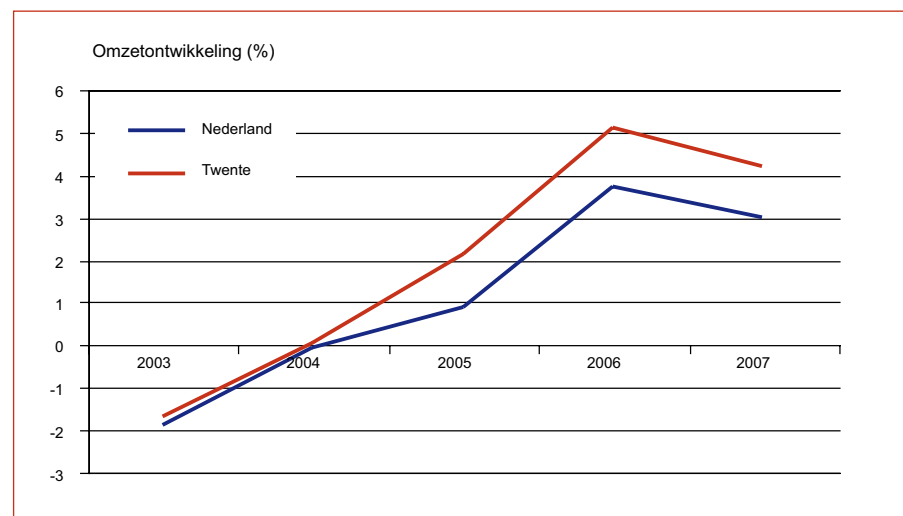
Onduidelijk is wat er de komende tijd gebeurt als gevolg van bijvoorbeeld de kredietcrisis. Het lijkt waarschijnlijk dat de groeipercentages de komende jaren aanzienlijk lager zullen uitvallen. Alle gerenommeerde instellingen hebben hun groeivoorspelling voor het komende jaar in negatieve zin bijgesteld.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Export- & omzetontwikkeling

Bron: Kamer van Koophandel, Erbo-enquête.

Bron: Kamer van Koophandel, Erbo-enquête.

Waarom is dit belangrijk?

Export

Voor veel ondernemingen is de thuismarkt al lang niet meer de belangrijkste afzetmarkt. Ze moeten hun afzet realiseren buiten de lands- en regiogrenzen, waar ze concurreren met andere buitenlandse bedrijven. Een regio met veel bedrijven die hun afzet in het buitenland realiseren, kan de toets van de internationale concurrentie doorstaan. Het concurrentievermogen van de regio is op niveau. Ook is ze dan gevoeliger voor internationale ontwikkelingen. Bij een gunstige ontwikkeling van de wereldeconomie zal de regio snel aanhaken. Maar het omgekeerde is ook het geval: bij een negatieve tendens op mondiaal niveau zal de regio sneller de negatieve gevolgen voelen. Vanwege het open karakter van de Nederlandse economie wordt een stijging in de economische groei vaak bewerkstelligd door een toename van de export. Het leidt niet alleen tot een productiegroei van goederen en diensten, maar ook tot een stijging van het inkomen en de werkgelegenheid.

Omzet

Als de omzet van de bedrijven toeneemt, stijgt over het algemeen ook de productie van goederen en diensten in de regio waar deze ondernemingen zijn gevestigd. Tevens hangt de omzet af van de exportontwikkeling, omdat export de buitenlandse vraag is naar Twentse producten en diensten. Een stijging van de omzet leidt echter niet automatisch tot een stijging in de productie, omdat ook de prijs van het product een belangrijke factor is. Bij een productiegroei van bedrijven zal het regionaal inkomen toenemen. De stijging van de omzet zal voor veel ondernemers aanleiding zijn om hun plannen voor de toekomst aan te passen. Ze willen dan vaak de productiecapaciteit uitbreiden, hetgeen om extra investeringen vraagt. Beide aspecten, de omzetgroei en de extra investering, leveren over het algemeen meer werkgelegenheid op. Nu en in de (nabije) toekomst.

Hoe staat Twente ervoor?

Export

Vanaf medio 2005 laat Twente een sterke stijging van de export zien (tussen de 7 en 8%) die inmiddels het landelijke percentage overstijgt. Het kan er op duiden dat het concurrentievermogen van de Twentse exporterende bedrijven verstevigd is, zowel relatief als absoluut.

Omzet

De omzetontwikkeling laat een continue stijging zien vanaf 2003 tot en met 2006. Daarna zien we een afvlakking van de groei. Waar de groei gedurende de periode 2003/2004 gelijk is aan de landelijke omzetgroei, stijgt de omzetgroei van Twente daarna uit boven die van Nederland. De afgelopen jaren is het verschil continu circa 1% in Twents voordeel.

Ontwikkeling

Export

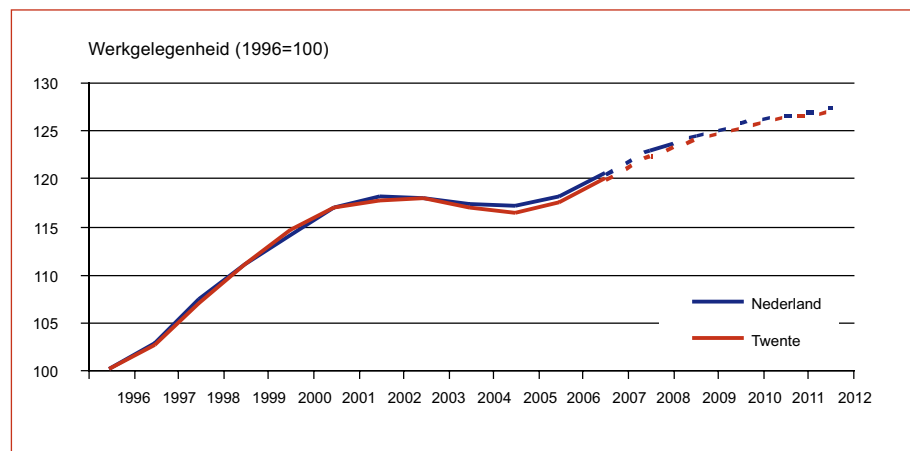
Zoals hiervoor opgemerkt gaat het goed met de exportontwikkeling en zit de concurrentiekracht van de regio nog steeds in de lift. Dit geeft vertrouwen voor de toekomst. Wel moeten we constateren dat daarmee ook de afhankelijkheid van Twente van de internationale economische ontwikkelingen groter wordt. Het is een tendens die zich al jarenlang voordoet: economieën worden steeds meer afhankelijk van elkaar. Twente scoort, met het jaar 2005 als uitzondering, continu beter dan het landelijk gemiddelde. Of deze ontwikkeling in de komende jaren zo doorgaat, hangt voor een belangrijke mate af van de internationale economische ontwikkeling.

Omzet

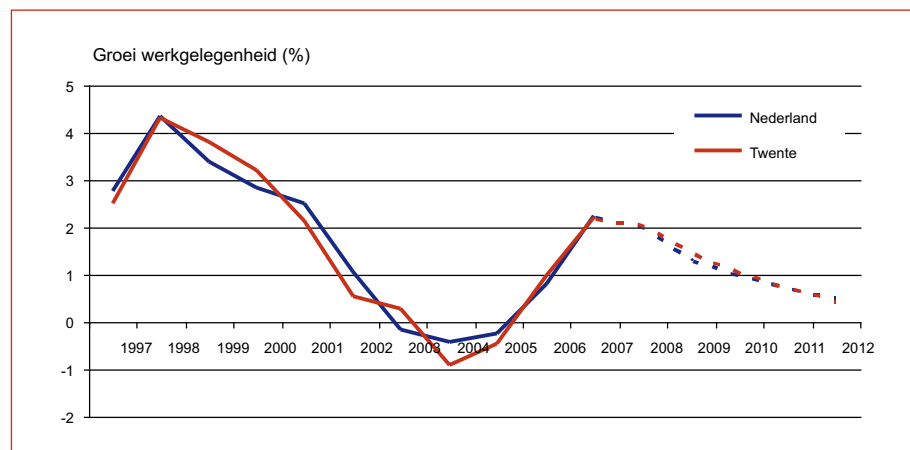
De omzet laat de laatste jaren een gunstige ontwikkeling zien. Alleen vanaf 2006 daalt de omzetgroei licht. Toch is nog altijd sprake van een aanzienlijke groei van 4% in 2007. Een zorgenkind in de wereldeconomie is de voortdurende kredietcrisis in de VS die momenteel in de gehele wereld voelbaar is. Deze veroorzaakt veel 'economische' onrust met alle mogelijke negatieve invloed op de internationale markt. Een belangrijk gevolg is de toegenomen terughoudendheid van banken om krediet te verstrekken, hetgeen negatieve gevolgen heeft voor zowel de export als de omzet. Hoewel in zijn algemeenheid de ontwikkeling van export en omzet een gunstig verloop laat zien, is de aanhoudende kredietcrisis een mogelijk versturende factor voor de toekomst. Een andere economische factor is de sterke stijging van de grondstofprijzen, in het bijzonder de energieprijzen. Veel goederen en diensten zullen duurder worden, wat een ongunstige invloed heeft op zowel export als omzet. Als laatste noemen we nog de toenemende inflatie in het euro-gebied. Dit kan leiden tot een renteverhoging, die over het algemeen een negatief effect heeft op de economische groei.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Werkgelegenheid

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008.

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008.

Waarom is dit belangrijk?

De sociale en economische leefbaarheid van een regio wordt mede bepaald door het feit of de inwoners van een regio een inkomen kunnen verdienen in hun regio. Hoge werkloosheid kan grote consequenties hebben voor de directe omgeving en sociale verhoudingen in een regio. De meeste mensen verdienen nog steeds hun inkomen in dienstverband, ze zijn in loondienst. Anderen verdienen hun inkomen als ondernemer/zelfstandige. De werkgelegenheid geeft aan hoeveel banen er in Twente zijn. Hier wordt de werkgelegenheid weergegeven in het aantal bezette arbeidsplaatsen van minimaal 1 uur per week. Het gaat om zowel personen in loondienst als zelfstandigen.

Het aantal beschikbare banen afgezet tegen de beroepsbevolking laat zien hoeveel mensen een baan nodig hebben. Het feitelijke aantal ingevulde banen noemen we de werkgelegenheid. De hoeveelheid beschikbare banen is de vraag op de arbeidsmarkt, terwijl de beroepsbevolking het aanbod vormt. Het verschil tussen vraag en aanbod is de werkloosheid.

Hoe staat Twente ervoor?

Vanaf 1996 tot 2007 is de werkgelegenheid continu gestegen. Alleen in de periode 2003-2005 was sprake van een daling. In totaal is de werkgelegenheid over de gehele periode met 20% toegenomen. We zien nagenoeg geen verschil tussen Nederland en Twente. De groei van de werkgelegenheid daalde tot 2003. Van 2003 tot en met 2005 is er een negatieve groei geweest, wat betekent dat het aantal arbeidsplaatsen afnam. Vervolgens is het groeipercentage weer geleidelijk gestegen naar 2% in 2007. Ook hier wijkt Twente niet noemenswaardig af van de landelijke ontwikkeling.

Ontwikkeling

De prognoses geven aan dat de groei van de werkgelegenheid langzaam zal dalen (vraag op de arbeidsmarkt). Op zich lijkt dit een zorgelijke ontwikkeling. We moeten die echter vergelijken met de ontwikkeling van de beroepsbevolking (aanbod op de arbeidsmarkt). Hiervoor hebben we gezien dat onder meer door de vergrijzing de beroepsbevolking behoorlijk onder druk komt te staan. Recentelijk is de commissie Bakker met een rapport gekomen over de gevolgen van de vergrijzing op de beroepsbevolking en de arbeidsmarkt. Daaruit blijkt dat het arbeidsaanbod de vraag in ruime mate overtreft. Het niet kunnen opvullen van arbeidsplaatsen wordt als een serieuze bedreiging voor onze toekomstige economische en sociale ontwikkelingen gezien. Dit geldt ook voor Twente. Sterker nog: aangezien de bevolkingsgroei in Twente lager en het aandeel 65-plussers hoger ligt dan in Nederland, zullen de toekomstige problemen voor onze regio nog ernstiger zijn. De commissie Bakker heeft al een aantal voorstellen gedaan, zoals de verhoging van de pensioenleeftijd, om de participatiegraad te verhogen.

In het tweede deel van deze Twente Index wordt nader ingegaan op de regionale spreiding en de sectorale verdeling van de werkgelegenheid.

Veel passanten denken dat er zich een fitness-studio bevindt achter de paars-witte gevel van TriMM. Niets is minder waar. Het Enschedese bedrijf past multimedia toe op websites en webapplicaties. Kathy van Eijkelenburg (43) en Marc Woesthuis (35) zijn de directeuren. Zij TriMMen met 70 medewerkers, al vanaf 1993. Met veel succes en met innovatieve 'arbeidsvreugde'...

Multimediaal Tukkers TriMMen

Hun vijftienjarig bestaan hebben ze zojuist gevierd. Een weekend lang, op Terschelling, met alle medewerkers. 'Een bonte avond, veel praten en heel veel dansen hè,' zegt Kathy, 'het was hartstikke leuk.' Het tekent hun bedrijf: 'TriMM heeft een familiecultuur, we zijn informeel, proberen open, eerlijk en sociaal met elkaar om te gaan,' zegt Marc Woesthuis, 'we zijn geen heel ingewikkelde mensen.'

Ondernemerseigenschappen

Vijf jaar geleden namen Marc en Kathy het bedrijf over. Ze wilden graag onder de 50 personeelsleden blijven: een extra managementlaag leek hen niets, het bedrijf moest 'op zijn TriMMs blijven draaien. Pragmatisch, sociaal, met als belangrijkste doel om leuk werk te hebben met elkaar en leuke, tevreden klanten, mensen met wie we uit volle overtuiging werken', zegt Kathy. Zij studeerde Toegepaste Onderwijskunde aan de UT, Marc deed Technische Bedrijfskunde. Is onderwijskunde de meest voor de hand liggende studie voor iemand die een succesvol ondernemer wil worden? Kathy van Eijkelenburg: 'Dat lijkt misschien niet zo. Maar wat zijn typische ondernemerseigenschappen? Visie, durf, passie, uitdaging, concreetheid, mogelijkheden zien in plaats van problemen... Toegepaste Onderwijskunde is resultaatgericht, gaat uit van snel kunnen inwerken en samenwerken. Zo'n kader is heel nuttig.'

Kweekvijver

'Goede ondernemingen zijn extreem belangrijk voor Twente,' zegt Marc. 'TriMM doet het niet alleen bedrijfsmatig goed: vorig jaar zijn wij genomineerd als beste werkgever van Twente.' Vijftien UT'ers, 30 Saxion-gediplomeerden en verder mensen van het ROC, muzikanten en lieden van de kunstacademie, zij vormen het team van TriMM. Daarnaast is er een talentenpool, PIT, met 11 freelancemedewerkers. Het bedrijf heeft een 'halfzusje', GriDD, waar men zich bezig houdt met consultancy. Merkt TriMM iets van braindrain, vertekkend hoog opgeleid talent? Marc Woesthuis: 'Nee, daar hebben we momenteel geen last van. Vorig jaar was het wel moeilijk om aan goede mensen te komen. Maar dankzij PIT, onze kweekvijver van talent, halen wij veel ongeslepen diamantjes binnen. De opleidingen Kunst & Techniek en Informatica van Saxion leveren de meeste medewerkers met functies als interactiondesigner (ontwerper van gebruiksvriendelijke navigatie), projectleider, programmeur, applicatiebouwer, webdeveloper en vormgever.' TriMM heeft niet veel directe concurrenten in de regio, omdat de klanten van TriMM landelijk verspreid zitten. We werken wel veel samen met bureaus in de buurt. Kathy: 'Onze klanten zitten vooral in het westen, Amsterdam, Den Haag, Eindhoven, Apeldoorn. We zouden daar naar toe kunnen gaan, maar dat willen we niet. We zitten hier en we willen hier niet weg. Wij zijn voor onze medewerkers gebonden aan Twente.'

En ach, afstanden vervagen toch: via de webcam, telefoon en msn gaat het contact immers prima!

Gloeiend trots

'We merkten dat nieuwe mensen te weinig Flash-programmeervaardigheden hadden. Dan praat je daarover met Saxion en vervolgens is er afgelopen jaar een cursus verzorgd door een van onze programmeurs; ze proberen op die manier meer aan te sluiten bij wat bedrijven nodig hebben. Het contact met de UT is wat minder intensief en loopt meer via studenten dan via decanen of studiebegeleiders. Wij horen ook meer bij de maakindustrie; de vragen die wij krijgen zijn heel praktisch. De verse onderzoeksresultaten die ze bij de faculteit Informatica van de UT boeken, hoeven wij niet onmiddellijk toe te passen.' Op veel TriMM-projecten zijn de beide directeurs zoals ze zeggen, 'gloeiend trots': de digitale stad Behrloo bijvoorbeeld. Die bouwden ze anderhalf jaar geleden voor de politieopleiding. Verder ontwierpen ze een interactief business portal voor KPN waarbij de gebruiker het gezicht van de medewerker via de webcam ziet en live kan chatten en documenten door kan nemen. 'Dat is een nieuwe manier van zakendoen: van transactioneel naar relationeel, je ziet met wie je iets afgesproken hebt, heel klantgericht, je gooit niet alleen tekst over de schutting.' Ook het recente werk voor De Baak en voor Bolletje vervult TriMM met trots.

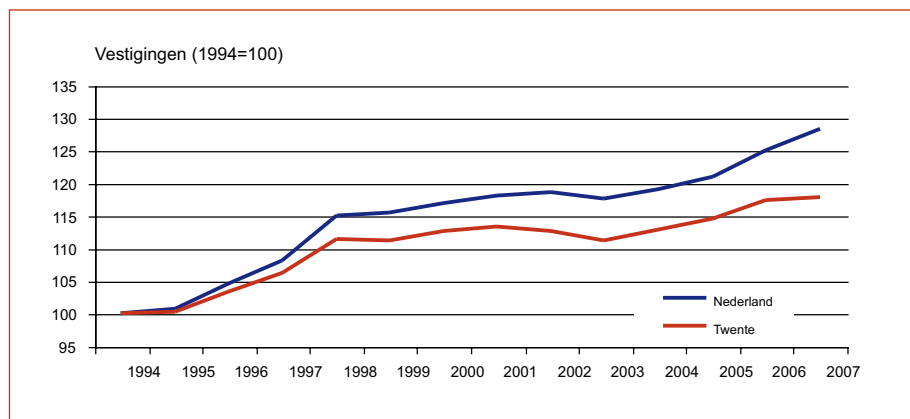
Roombeek

Op dit moment is het bedrijf gevestigd in panden aan de Oldenzaalsestraat en de Lasondersingel. Kathy: 'Qua wegenbouw is het nu een ramp: de riolering in de straat lag regelmatig open en we hebben al stroom- en telefoonstoringen gehad die al ons dataverkeer lamlegden.'

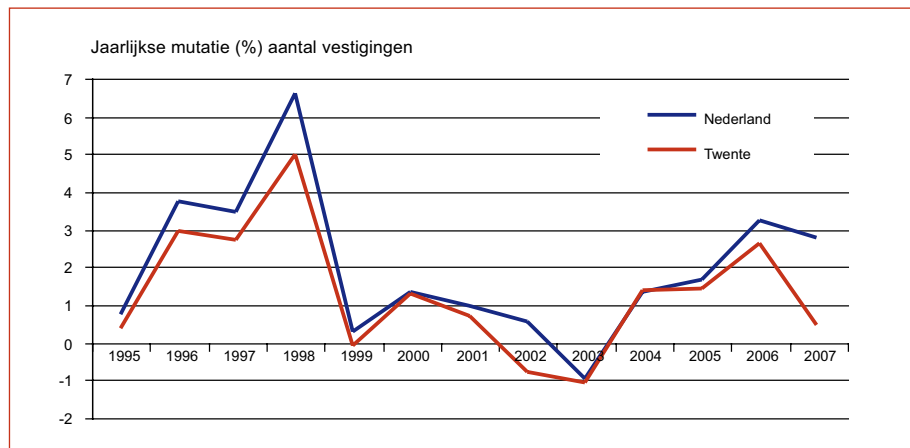
In de zomer van 2009 verhuist TriMM multimedia echter naar een nieuw pand van 2300 vierkante meter in de wijk Roombeek. 'Dat is een bewuste keus,' zegt Marc, 'we verwachten daar veel synergie met andere jonge bedrijven. Het werkt gewoon als je elkaar tegenkomt. Bij de ontwikkeling van ons nieuwe pand zet de gemeente zijn beste beentje voor. Ze zorgen ervoor dat we op tijd kunnen bouwen, we krijgen snel en netjes antwoord op onze vragen en ze denken mee over subsidieregelingen. De burgemeester komt binnenkort ook bij ons kijken. Of wij nu een typisch innovatief bedrijf zijn? Zeker weten! In de oplossingen die we vinden voor onze klanten en in elk geval in het doel dat we onszelf stellen: echt leuk werk staat op één – dus onze manier van samenwerken is echt innovatief!'

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

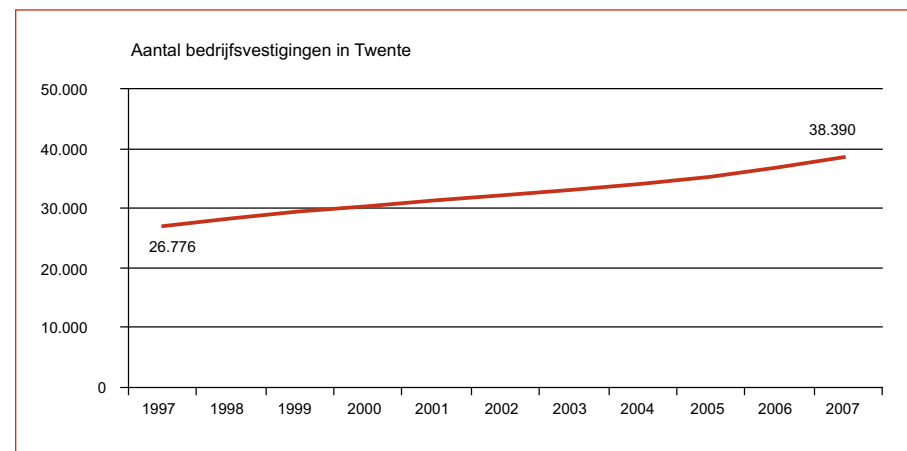
Vestigingen

Bron: CBS/Statline, mei 2008.

Bron: CBS/Statline, mei 2008.

Bron: Kamer van Koophandel.

Waarom is dit belangrijk?

Zoals hiervoor aangegeven is werkgelegenheid erg belangrijk voor een regio. Dit geldt ook voor de productie van goederen en diensten, die de basis vormen voor het regionale inkomen. Een regio kan op zich niets produceren, dat doen de bedrijven die er zijn gevestigd. De regionale werkgelegenheid is grotendeels de resultante van de werkgelegenheid van de ondernemingen en instellingen die in de regio gevestigd zijn. Het aantal vestigingen heeft effect op de werkgelegenheid en het inkomen in de regio. Regionale bestuurders spannen zich niet voor niets in om bedrijven aan te trekken.

Een toename van het aantal vestigingen zegt ook iets over de ondernemerszin in de regio. Over de impact van economische groei hierop zijn de meningen verdeeld. Volgens sommigen zullen mensen bij economische voorspoed sneller een bedrijf starten, omdat ze veel economische potentie waarnemen. Anderen zeggen juist dat bij economische tegenslag mensen worden ontslagen, waarna een deel van deze mensen voor zichzelf begint.

Hoe staat Twente ervoor?

Het aantal vestigingen in Twente laat een voortdurende toename zien van 27.000 in 1997 naar 38.000 in 2007. Dat is goed voor de werkgelegenheid, de regionale productie en het inkomen, en daarmee voor de regionale welvaart. Bij de mutaties van het aantal vestigingen zien we vanaf 2006 een daling.

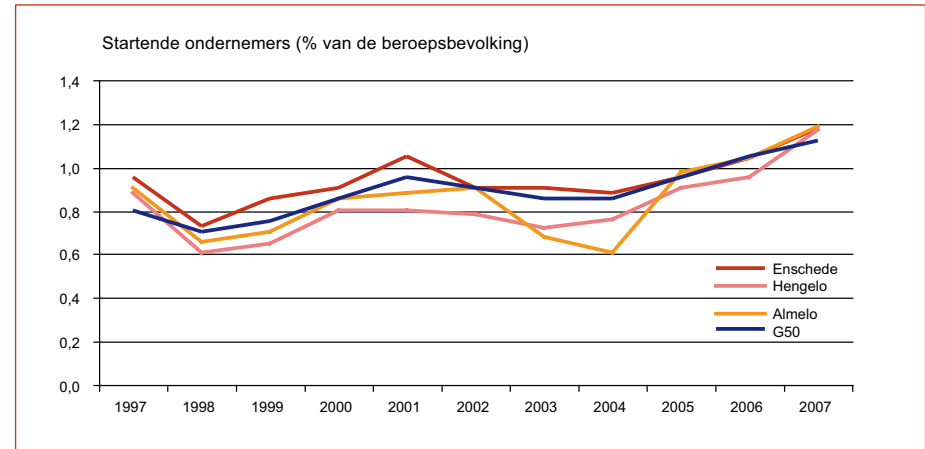
Het lijkt erop dat de jaarlijkse groei in het aantal vestigingen een positieve relatie heeft met de economische groei. Is de economische groei hoog (eind jaren '90), dan zien we ook een sterke stijging van het aantal vestigingen. Valt de groei iets tegen (begin deze eeuw), dan neemt de groei van het aantal vestigingen af. Wel moeten we hierbij de kanttekening maken dat deze cijfers beïnvloed zijn door een forse toename van zzp'ers (zelfstandigen zonder personeel) in bijvoorbeeld de bouw en verplegend personeel. Ze kunnen daardoor een te optimistisch beeld geven.

Ontwikkeling

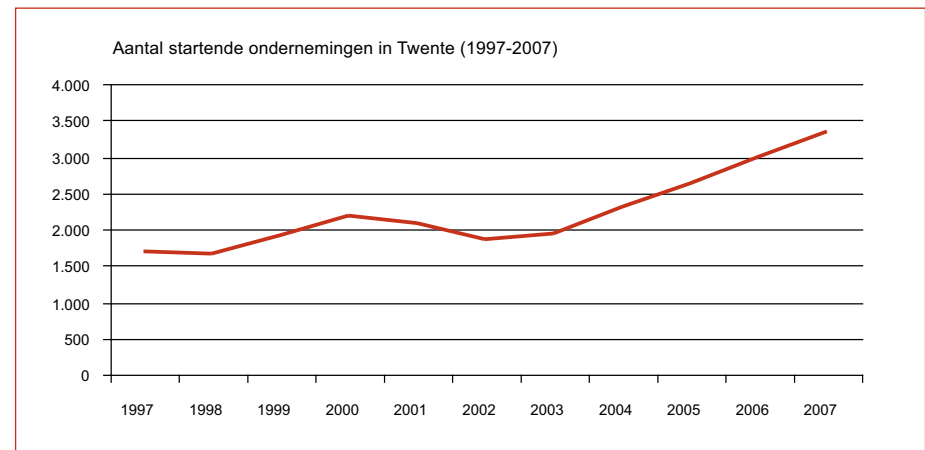
Het aantal vestigingen stijgt in Twente minder snel dan elders in Nederland. Dit geldt eveneens voor het aantal jaarlijkse mutaties. Dit wil nog niet automatisch zeggen dat daardoor de werkgelegenheid en het inkomen minder snel toenemen. De werkgelegenheid en productie per vestiging is in deze ook een belangrijke factor. Eén grote vestiging kan immers meer opleveren dan tien kleintjes.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Starters

Bron: Atlas Nederlandse Gemeenten 2007 (overgenomen).

Bron: Atlas Nederlandse Gemeenten 2007 (overgenomen).

Waarom is dit belangrijk?

Starters worden gedefinieerd als nieuwe ondernemingen die zich voor het eerst bij de Kamer van Koophandel inschrijven. Het EIM (dat zich richt op sociaal-economisch beleidsonderzoek) stelt dat in hoog ontwikkelde economieën nieuwe jonge bedrijven een positieve invloed hebben op de economische groei en de werkgelegenheid. Ze kunnen vaak beter dan grote bedrijven inspelen op de elkaar steeds sneller opvolgende (economische en technische) ontwikkelingen. Innovaties leiden niet alleen tot nieuwe (productie)technieken, maar ook tot nieuwe producten. Vooral bij het ontwikkelen en op de markt brengen van nieuwe producten spelen nieuwe jonge ondernemers (starters) een belangrijke rol. Grote bedrijven hebben de kleine, flexibelere ondernemingen vaak nodig als bron van vernieuwing. Starters zorgen voor de nodige dynamiek in een economie.

Hoe staat Twente ervoor?

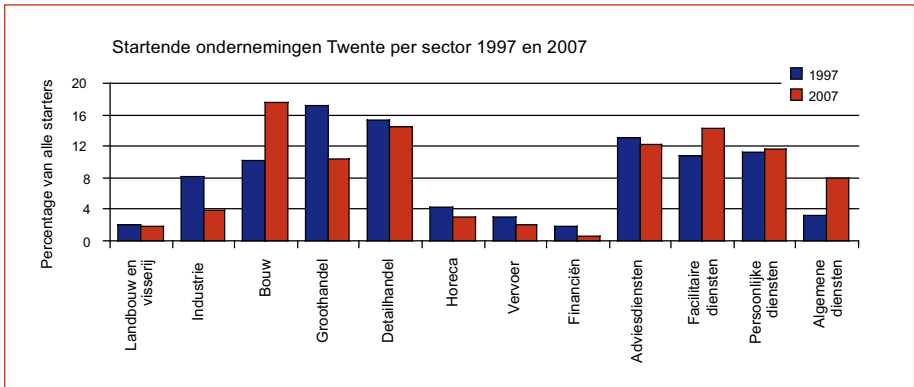
Het aantal startende ondernemingen lag tot 2003 rond de 2.000 per jaar en is daarna toegenomen tot ver boven de 3.000 in 2007. De drie grote steden in de regio volgen de landelijke trend. Enschede scoort net iets boven en Hengelo net iets onder het gemiddelde van de vijftig grootste gemeenten van Nederland (G-50). Zowel de Universiteit Twente als Saxion zijn erg actief bij het bevorderen van zelfstandig ondernemerschap en ondersteunen van startende ondernemingen. In de special van deze Twente Index wordt hieraan uitgebreid aandacht besteed.

Ontwikkeling

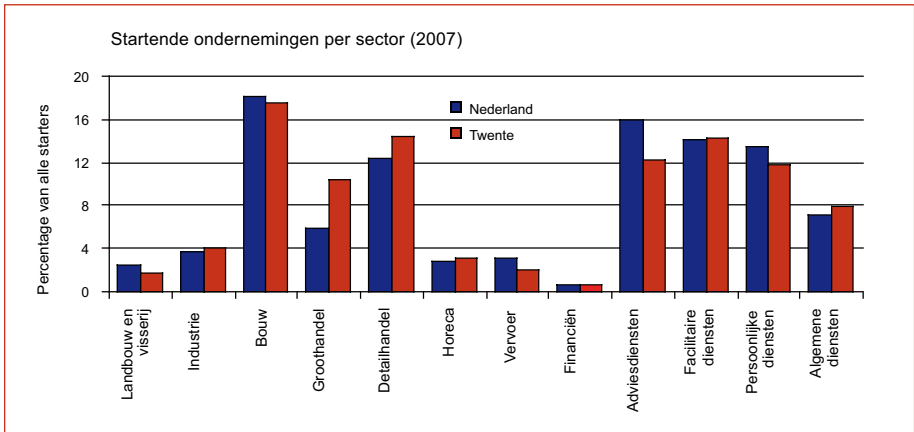
Nieuwe innovatieve ondernemers zorgen voor de nodige dynamiek in de economie en voor nieuwe werkgelegenheid. Ze vormen de basis voor onze toekomstige economie. Starters bestaan echter niet alleen maar uit nieuwe innovatieve ondernemers maar ook uit zzp'ers, consultants, accountants en bijvoorbeeld interim-managers die voor zichzelf beginnen. In Nederland neemt voornamelijk het aandeel van de laatste categorie toe. We moeten daarom voorzichtig zijn met conclusies op basis van het aantal starters en de economische dynamiek. De hierna volgende tabellen lijken dit te bevestigen.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Starters per sector

Bron: Kamer van Koophandel.

Bron: Kamer van Koophandel.

Ontwikkeling

Vergelijken we de starters per sector van 1997 en 2007, dan zien we dat het aandeel van de sectoren bouw, algemene diensten, financiële diensten en persoonlijke diensten is gestegen. Alle andere sectoren gaven een daling te zien, vooral de industriële sector (een halvering van

8% in 1997 tot 4% in 2007). Hoewel innovaties niet alleen bestaan uit technologische innovaties, geeft dit toch stof tot nadenken. Het zou kunnen duiden op weinig innoverend vermogen van de regio, hetgeen een negatief effect heeft op de concurrentiekracht. Aan de andere kant zien we meestal een stijging van de dienstensector in hoog ontwikkelde economieën. Duidelijk is dat het aantal starters niet automatisch iets zegt over het innovatief vermogen en de concurrentiekracht van een regio. Het hoge aandeel van de Bouwsector kan verklaard worden doordat veel bouwvakkers als zelfstandige (zzp'er) zijn gaan werken.

De ontwikkeling per sector verschilt in Twente niet wezenlijk van die elders in Nederland.

Wel ligt het aandeel starters in de Groothandel en Detailhandel in deze regio hoger.

Het percentage starters in de adviesdiensten is hier aanzienlijk lager.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

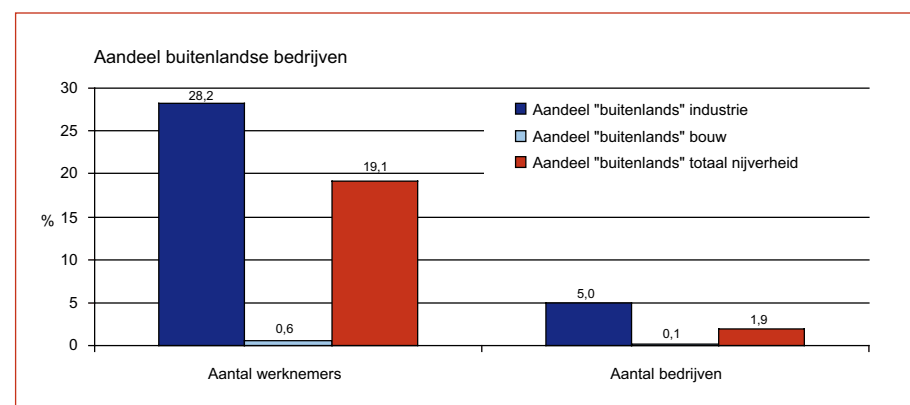
Buitenlandse bedrijven

Buitenlandse bedrijven in Twente (excl. landbouw, detailhandel en niet-commerciële diensten)	
Aantal bedrijven	206
Werkzame personen	16.619

Bron: Biro 2008.

Buitenlandse bedrijven in de Nijverheid, 2007			
	Totaal Twente	Met buitenlandse moeder	% buitenlands
Werknemers Industrie	48.847	13.781	28,2
Werknemers Bouw	23.961	136	0,6
Totaal werknemers Nijverheid	72.808	13.917	19,1
Aantal bedrijven Industrie	1.950	97	5,0
Aantal bedrijven Bouw	3.360	5	0,1
Totaal aantal bedrijven Nijverheid	5.310	102	1,9

Bron: Biro 2008 (bewerking Oost NV).

Enkele grote buitenlandse bedrijven	
Thales	Hengelo
Vredestein	Enschede
Eaton	Hengelo
Power-Packer	Oldenzaal
Siemens	Hengelo
Nido Universal	Holten
Elementis Specialties	Delden
Grolsch	Enschede

Waarom is dit belangrijk?

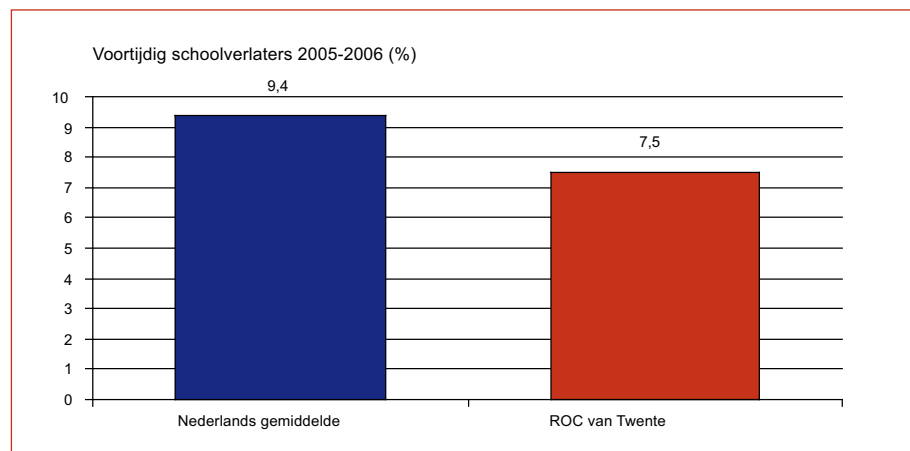
Belangrijk voor de economische draagkracht en leefbaarheid van een regio zijn de bedrijven. Zij zorgen voor productie, inkomen en werkgelegenheid voor de inwoners. Lang niet alle bedrijven zijn in Nederlandse handen. Een groot aantal is in buitenlandse handen of het management bevindt zich in het buitenland. In het tijdperk van globalisering zien we vaak dat bedrijven worden overgenomen of gaan fuseren. Dat kan nogal wat consequenties hebben voor lokale vestigingen. De productie wordt bijvoorbeeld verplaatst, uitgebreid of gestopt. Regelmatig zien we berichten hierover in de krant. Denk maar aan de overname van Grolsch en het stoppen van de productie van Polaroid. Om buitenlandse bedrijven te behouden of aan te trekken moet een regio aantrekkelijk zijn als vestigingsplaats. Dit hangt af van veel factoren, die we vaak samenvatten met de term 'concurrentiekracht'. Een regio wordt vaak als succesvol aangemerkt als ze in staat is buitenlandse bedrijven aan te trekken en te behouden. Het rapport van Berenschot 'Buitenlandse bedrijven zijn groeiversnellers voor de Nederlandse economie' uit 2007 concludeert dat buitenlandse bedrijven een belangrijke bijdrage leveren aan de werkgelegenheid, innovatie en economische groei. Het blijkt dat buitenlandse bedrijven vaak de kenmerken hebben van een succesvolle onderneming. Ze groeien sterk, renderen goed en zijn actief in sectoren die veel indirecte werkgelegenheid creëren. Bovendien zijn ze volop aanwezig in internationale netwerken, hebben ze relatief gezien meer hoogopgeleid personeel in dienst en besteden ze meer aan opleidingen dan Nederlandse bedrijven.

Hoe staat Twente ervoor?

Van alle industriële bedrijven in Twente is ongeveer 5% in buitenlandse handen. Over het algemeen zijn ze redelijk groot qua productie en werkgelegenheid. Bijna 30% van de werknemers in de industrie werkt bij een buitenlands bedrijf. Vanuit oogpunt van (directe en indirecte) werkgelegenheid zijn deze buitenlandse bedrijven daarom erg belangrijk. Veel andere ondernemingen leveren goederen en diensten aan deze bedrijven, hetgeen voor extra werkgelegenheid en inkomen zorgt. In de bouwsector zien we nauwelijks buitenlandse bedrijven, omdat dit een sterk regionaal gebonden sector is.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Voortijdig schoolverlaters

Voortijdig Schoolverlaters Beroeps en Volwassen Educatie. Bron: Ministerie OCW (bewerking Oost NV).

Waarom is dit belangrijk?

Het kabinet vindt het belangrijk dat leerlingen een startkwalificatie hebben alvorens ze zich op de arbeidsmarkt begeven. Voortijdig schoolverlaters zonder startkwalificatie hebben een kleinere kans op een baan. Het risico op structurele werkloosheid, sociale uitsluiting en uitzichtloze economische vooruitzichten is bij hen substantieel hoger. Ook gezien de krapte op de arbeidsmarkt, vooral vanwege de groeiende vraag naar goed geschoolde arbeid, kan Nederland zich niet langer grote groepen zonder startkwalificatie veroorloven. Het kabinet heeft zich daarom ten doel gesteld het aantal voortijdig schoolverlaters drastisch te verminderen.

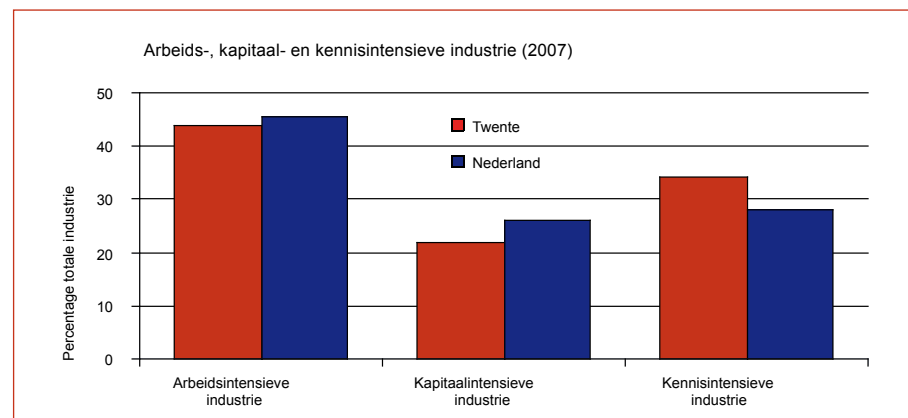
Hoe staat Twente ervoor?

Het ROC van Twente kent beduidend minder voortijdig schoolverlaters dan het landelijk gemiddelde. In deze regio begeven zich dus relatief minder jongvolwassenen zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt.

Arbeids-, kapitaal- of kennisintensieve industrie

Aantal arbeidsplaatsen in de industrie, 2007				
	Twente (abs.)	Twente (%)	Nederland (abs.)	Nederland (%)
Arbeidsintensieve industrie	18.312	43,8	352.529	45,7
Kapitaalintensieve industrie	9.154	21,9	201.436	26,1
Kennisintensieve industrie	14.380	34,4	217.724	28,2
Totaal industrie	41.846	100,0	771.689	100,0

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, juni 2008.

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, juni 2008.

Waarom is dit belangrijk?

Kapitaalintensieve industrie gebruikt relatief veel kapitaal voor de productie van goederen en diensten. Hiervoor zijn over het algemeen veel grote investeringen nodig. Een bedrijf moet per arbeidsplaats veel investeren. Als gevolg daarvan zal de arbeidsproductiviteit vaak relatief hoog zijn. Voor arbeidsintensieve industrie geldt dat relatief veel arbeid wordt gebruikt voor de productie van goederen en diensten.

In de kenniseconomie spelen technologische ontwikkeling en innovatie een belangrijke rol. In kennisintensieve industrieën is naast arbeid en kapitaal, kennis de belangrijkste productiefactor. Deze industrieën maken relatief veel gebruik van hogeropgeleiden en ICT-kapitaal.

Dit betekent dat relatief veel geïnvesteerd en uitgegeven wordt aan kennis. Daarbij kunnen we denken aan uitgaven en investeringen op het gebied van R&D, onderwijs en scholing, zachte technologie en automatisering (zie ook het tweede deel van deze Twente Index).

Om tot deze onderverdeling te komen is van elke industriële subsector bepaald of hij arbeids-, kapitaals- dan wel kennisintensief is.

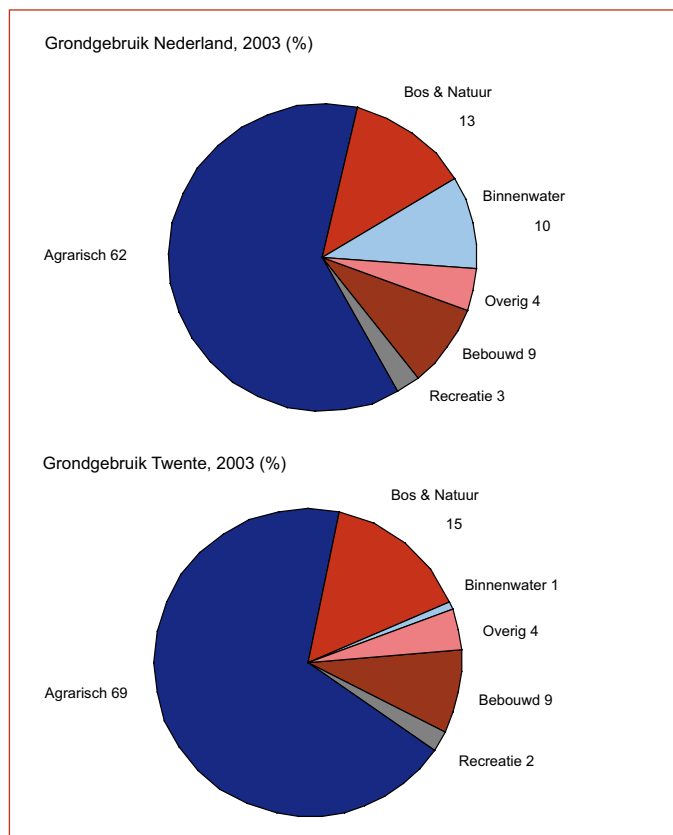
Hoe staat Twente ervoor?

In de kapitaalintensieve industrie blijft Twente achter ten opzichte van Nederland. Maar in de kennisintensieve industrie scoort deze regio met ruim 34% van de arbeidsplaatsen boven het landelijk gemiddelde (28%). De arbeidsintensieve industrie ligt hier een kleine 2% onder het percentage van Nederland.

Dat Twente relatief veel kennisintensieve industrie kent is een positief teken, omdat kennis wordt gezien als de sleutel tot toekomstige groei.

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

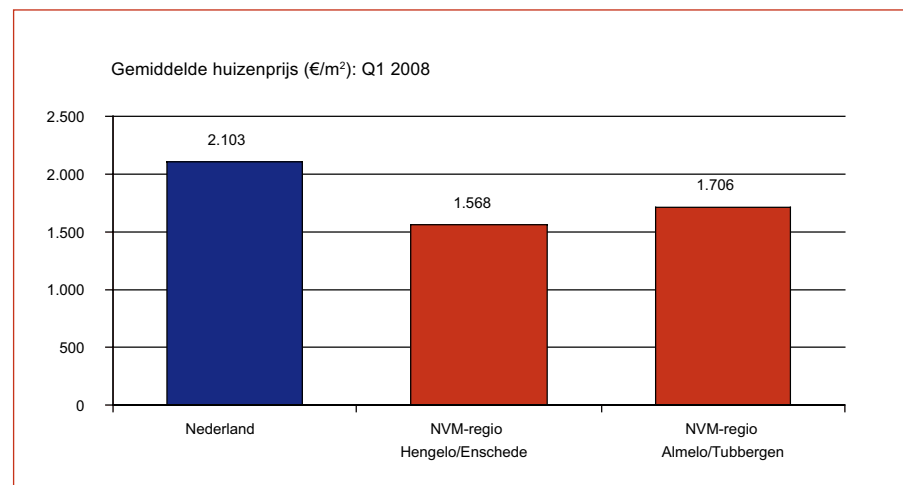
Grondgebruik

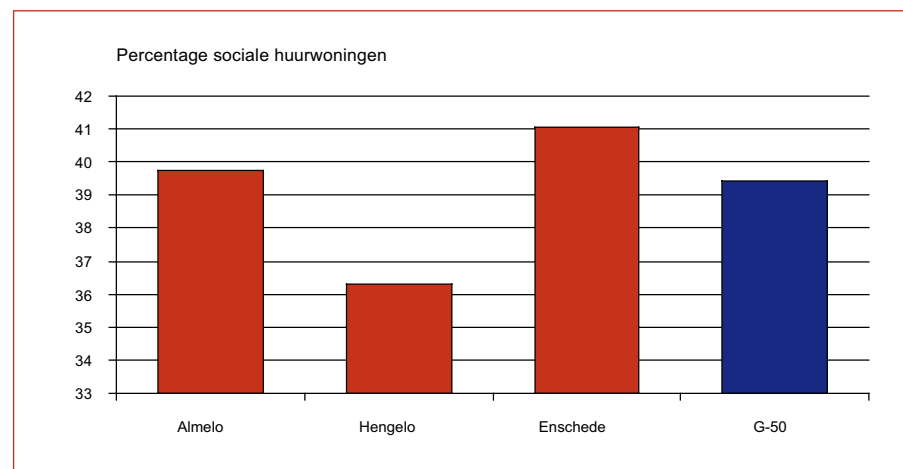
Bron: CBS.

Het Nederlandse landschap staat bekend als een waterlandschap met weidse uitzichten. Het Twentse landschap is juist een kleinschalig, besloten coulisselandschap. Stedelijke bebouwing en groen liggen over het algemeen op een steenworp afstand van elkaar: De meeste Twentse steden hebben een modern, hoogwaardig aanbod van voorzieningen. Het Twentse platteland met zijn vele dorpen bestaat uit een agrarisch landschap met een groot aantal gevarieerde natuurgebieden.

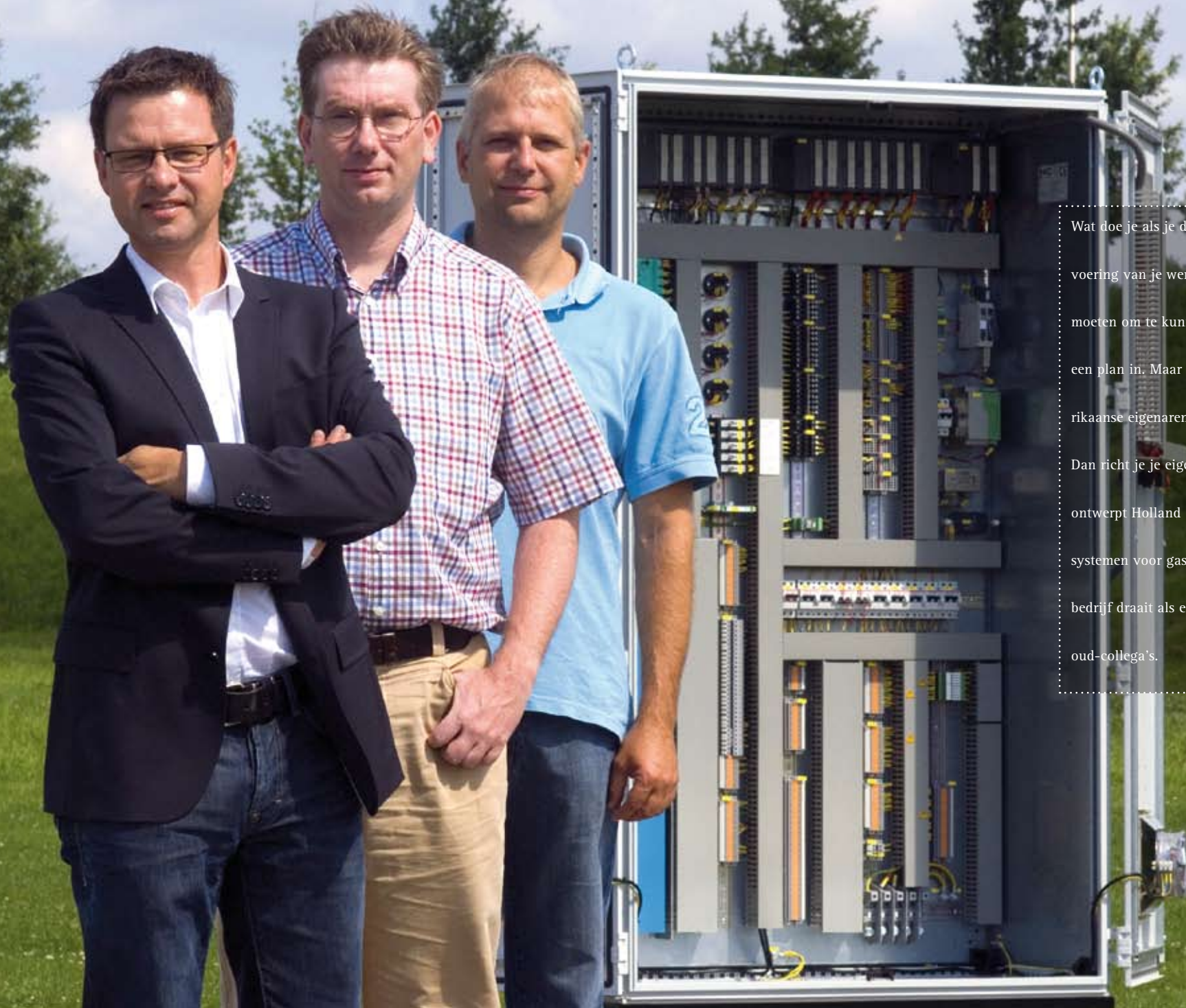
Woningmarkt

Bron: NVM.

Bron: Atlas voor Gemeenten 2008 (overgenomen).

Wat doe je als je denkt dat de bedrijfsvoering van je werkgever heel anders zou moeten om te kunnen overleven? Je dient een plan in. Maar wat doe je als de Amerikaanse eigenaren niets doen met je plan? Dan richt je je eigen bedrijf op. Sindsdien ontwerpt Holland Controls besturingsystemen voor gasturbines. Het doorgestarte bedrijf draait als een tierelier, met zes oud-collega's.

‘Ergens heel goed in zijn om in iets anders heel goed te kunnen worden’

Bas Gruintjes, Hennie Tempelman en Frank de Vries richtten op 1 januari 2006 Holland Controls op. Hun bedrijf (10 werknemers) zit in een bedrijfsverzamelgebouw op een Hengeloos industrieterrein. We praten met Hennie Tempelman (41).

Zware tijd

‘35 jaar lang ging het goed met de Hengelse vestiging van Rolls-Royce, producent van gasturbines voor elektriciteitscentrales, gastransportstations en offshore platforms. In 2005 besloot het Amerikaanse management van het mammoetbedrijf dat Hengelo dicht moest. Dezelfde avond nog belden Bas Gruintjes, Frank de Vries en ik met elkaar. Zúlke onlogische beslissingen! Wij schreven een rapport met een sterke verdediging, boordevol argumenten waarom het onwijs was om de zaak te sluiten in Hengelo. Dat dienden we in bij het CWI. Ze hebben er niet eens naar gekeken – onvoorstelbaar! De gesprekken met Rolls-Royce verliepen zeer moeizaam. Ze waren drukker met allerlei juridische zaken dan met de bedrijfsvoering. Het leek alsof ze ons liever dwars wilden zitten, een heel zware tijd, februari tot en met december 2005 was dat. Toen bedachten wij hoe we het bedrijf zelf konden voortzetten. Wij schreven een businessplan waarin we de markt onderzochten die RR liet liggen. Wij zeiden: het geld zit in de mensen en hun expertise: een half miljoen per persoon. Dat blijkt te kloppen: onderhand is RR een grote klant... Het CWI gaf blijk van een disconnect met de werkelijkheid, ze hadden geen bedrijfseconomisch inzicht. Wel waren ze soepel met de WW-uitkeringen in de tijd dat wij ons bedrijf opstartten.’

Liefde voor techniek

Hennie Tempelman (41) deed elektrotechniek aan de UT, zijn beide mededirecteuren zijn hbo-geschoold. ‘Ik heb een persoonlijke ontwikkeling doorgemaakt, zoals dat heet. Van ingenieur naar ondernemer. Maar ik wil de uitvoering blijven doen, net als Bas en Frank; de kerncompetenties om het bedrijf te leiden, zitten bij ons drieën. We profileren ons bedrijf graag als een doorstart.’ De energieke en broodnuchtere Tempelman laat zien dat hij een echte doener is. ‘Kom, laten we de werkplaats bekijken,’ zegt hij. We zien enorme schakelpanelen in metalen kasten en een macht aan testapparatuur. Tempelman weet er alles van en vertelt naar hartelust. Bevalt het hem eigenlijk wel om manager te zijn? ‘Nee. Mij niet. Ik houd van techniek, daar heb ik veel verstand van. Bij RR liep ik over van de ideeën. Het werd niet gewaardeerd. Maar een bedrijf dat niet innoveert, gaat kapot. Gelukkig heeft collega Bas Gruintjes veel affiniteit met organisatie en zaken als ISO-certificering, meer dan ik...’ Tempelman houdt ook niet van netwerkbijeenkomsten. Hij vindt dat ze vaak slecht georganiseerd zijn. ‘Laat die ondernemers allemaal een Powerpoint-presentatie houden van 5 minuten. Er wordt vaak veel tijd verknoeid, mensen die elkaar niets te bieden hebben. Je moet verplicht stellen dat de aanwezigen een badge dragen met naam en bedrijf. Dát hebben die Amerikanen wel begrepen: presenteren kunnen ze wel!’

Nooit niveau verlagen

In een hoek van de werkplaats staat een eerste model van een gasturbine, nu nog gemaakt van een stuk regenpijp

en veel postbode-elastieken. ‘Gemaakt door een afstudeerder van Saxion, afdeling Industriële Productontwikkeling. Daar hebben we zeer goed contact mee. We willen dat model gebruiken op beurzen om te voorkomen dat je daar alleen staat met folders. Ik heb veel lof voor Saxion: dankzij die studenten komen er fris bloed, frisse ideeën het bedrijf binnen. Maar als je vraagt naar echt innovatief vermogen: ik ervaar nog wel teveel generalisten. Je moet ergens heel goed in zijn om ergens anders ook heel goed in te worden.’ Veel zakelijk contact met de UT heeft Holland Controls niet. ‘Wij zitten teveel in de toepassingsindustrie om echt veel te hebben aan onderzoeksresultaten van de Universiteit Twente. Ik ben 18 jaar geleden afgestudeerd. Tijdens mijn studietijd viel 60-70% af. Ik vond de UT erg goed; laat die studenten maar zwemmen, je moet nooit het niveau verlagen. Onze UT is denk ik even goed als de Universiteit Eindhoven.’

Geen betonboer

Vanaf de start zit Holland Controls op de Hengelse Westermaat in het bedrijfsverzamelgebouw Campus. De gemeente exploiteert het terrein en het ROC is mede-eigenaar van het pand, bedoeld om schoolverlaters een eerste onderdak voor hun bedrijf te bieden. Hennie Tempelman: ‘Daar komt niets van terecht. Ach, wat wij hier nodig hebben is een warm nest met de middelen om ons bedrijf te runnen. Dat kan hier. We kunnen klanten probleemloos ontvangen. Maar het is verhoudingsgewijs te duur, we kunnen er geen ruimtes bij huren en de werkplaatsen zijn niet goed. Daarom gaan we volgend jaar zelf bouwen op

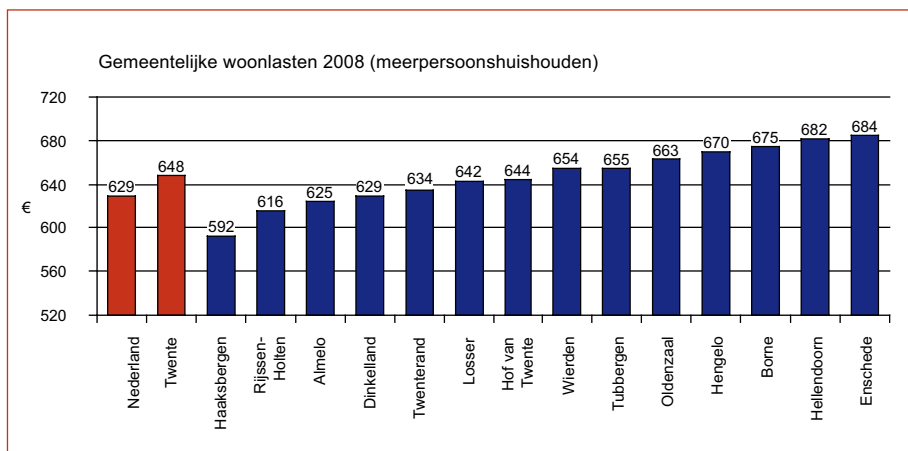
dit terrein – deze plek is door de gemeente Hengelo aangewezen voor hoogwaardige technologie. Heel goed, je moet gelijkgezinden bij elkaar zetten, een betonboer zou hier niet passen.’

Geen planborden

‘Als werkgever in hoogwaardige technologie kun je goed terecht in Twente. Stabiele mensen, niet snel van hier naar daar. En Hengelo trekt technisch talent van Twente. Grote voorbeelden zijn Eaton (Holec), Thales (Holland Signaal) en Electromach. Groningen en Drenthe hebben die techniekgeschiedenis niet.’ Tempelman komt zelf uit Enter. Hij vindt het belachelijk hoe de Twentse gemeenten met hun industrieterreinen elkaar beconcurreren. ‘Daar ligt een taak voor de provincie; we merken er nu veel te weinig van wat ze doen. Je moet sectoren bij elkaar brengen. Dat doen de Amerikanen heel goed; geen clubs en mensen bij elkaar zetten die niet bij elkaar passen.’ Holland Controls blijft hoe dan ook in Twente gevestigd, zegt Hennie Tempelman. ‘Maar we zijn ook een BV in Brazilië aan het oprichten en we gaan mogelijk in Liverpool aan het werk. Onze ambitie? Over tien jaar zitten we hier in Hengelo met 25 tot 30 man. Ik heb bij Rolls-Royce gezien dat je boven de 30 man planborden nodig hebt. Dat willen we niet: een mens kan op intuïtie beter plannen dan het beste planprogramma...’

III Omgeving, Creativiteit en Innovatie

Gemeentelijke woonlasten

Bron: Coelo.

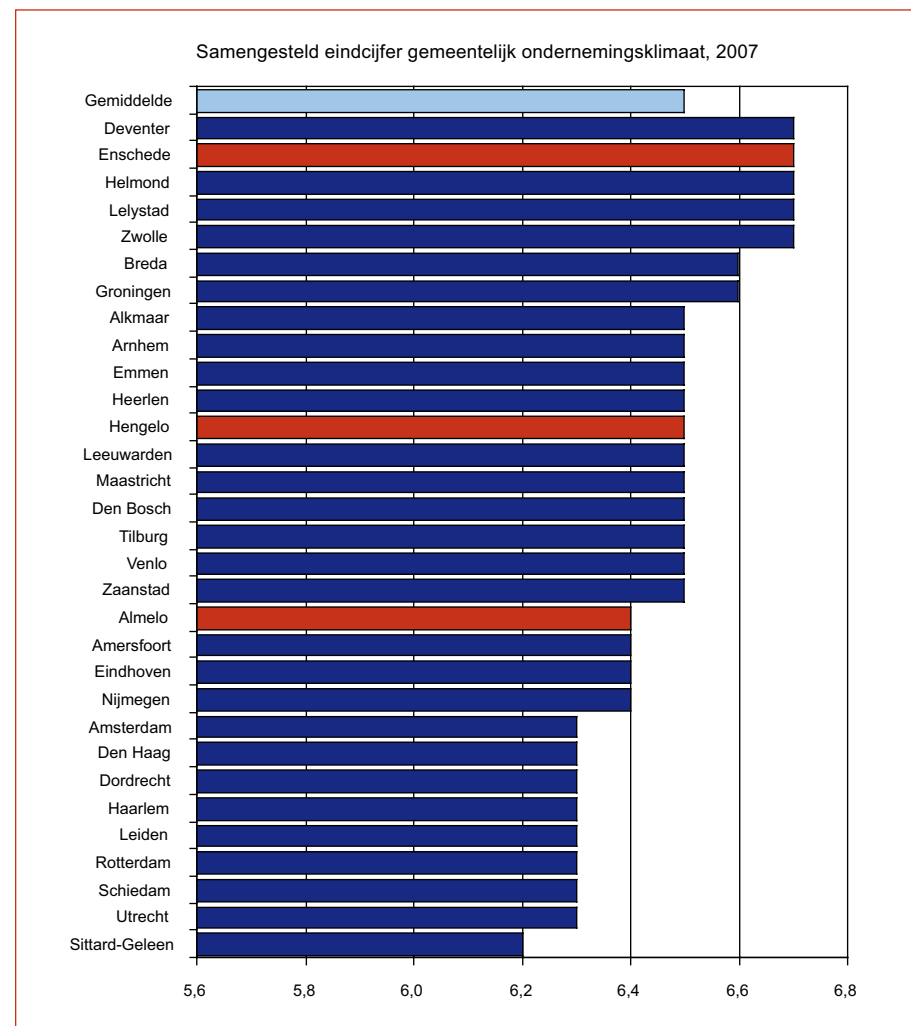
Waarom is dit belangrijk?

De beslissing voor vestiging in een bepaalde regio wordt in sterke mate bepaald door de locatie van het werk en de bereikbaarheid hiervan. Een andere belangrijke factor is de beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen. Het wooncomfort en de kosten van het wonen zijn in deze dus doorslaggevend.

Hoe staat Twente ervoor?

De prijzen van koopwoningen liggen in Twente ruim onder het Nederlands gemiddelde. Dit zou voor een deel kunnen verklaren waarom deze regio relatief meer koopwoningen heeft dan de rest van Nederland. Het aanbod van sociale huurwoningen ligt in Enschede ruim boven het landelijke gemiddelde. Almelo zit ongeveer op het gemiddelde, terwijl Hengelo daar ver onder zit. De gemeentelijke woonlasten zijn hier relatief iets hoger. Slechts drie Twentse gemeenten scoren onder het landelijk gemiddelde; in alle andere Twentse gemeenten liggen de lasten beduidend hoger. Enschede is met € 684 de duurste gemeente in Twente. Ondanks de lage huizenprijzen zitten we dus met de woonlasten ruim boven het Nederlands gemiddelde.

Gemeentelijk ondernemingsklimaat

Bron: Ecorys; Benchmark Ondernemingsklimaat 2007.

Waarom is dit belangrijk?

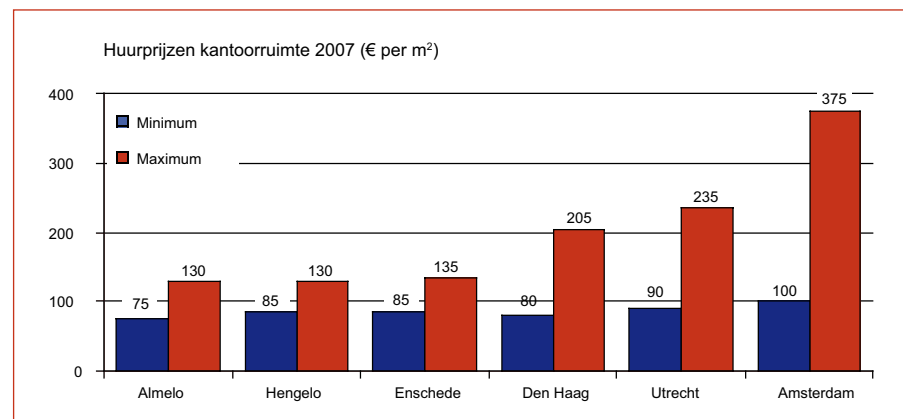
Het gemeentelijk ondernemingsklimaat is een soort barometer die aangeeft hoe aantrekkelijk een gemeente is voor ondernemers. Het eindcijfer wordt bepaald door een groot aantal factoren dat van belang is voor het ondernemen. Het gewogen gemiddelde geeft de 'temperatuur' van een gemeente aan.

Hoe staat Twente ervoor?

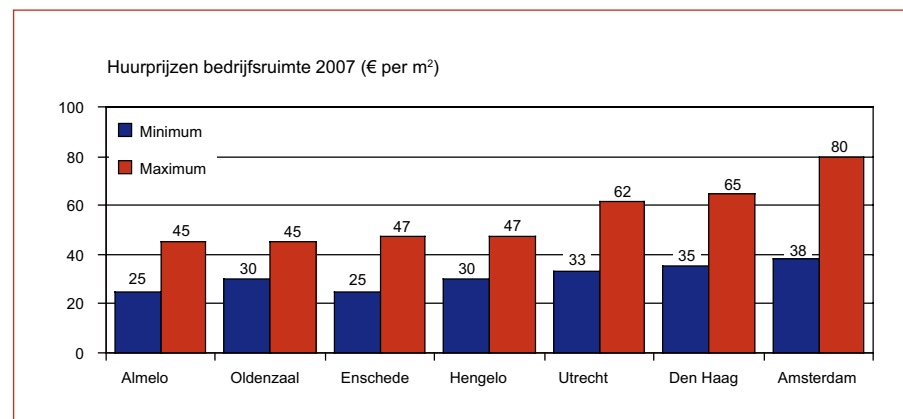
Qua ondernemingsklimaat scoort Enschede bovengemiddeld en zit Hengelo in de middenmoot. Almelo ligt onder het Nederlands gemiddelde. De verschillen in ondernemingsklimaat zijn echter vrij klein.

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

Huurprijzen kantoor- en bedrijfsruimte

Bron: DTZ Zadelhoff.

Waarom is dit belangrijk?

Als een bedrijf zich ergens wil vestigen, spelen de huisvestingskosten een belangrijke rol. Deze worden bepaald door de beschikbaarheid van bedrijventerreinen en de prijzen van bouw kavels, maar ook door het al beschikbare aanbod bedrijfsgebouwen en kantoren evenals de huurprijzen ervan. Onder kantoren verstaan we ruimtes bestemd voor administratieve werkzaamheden

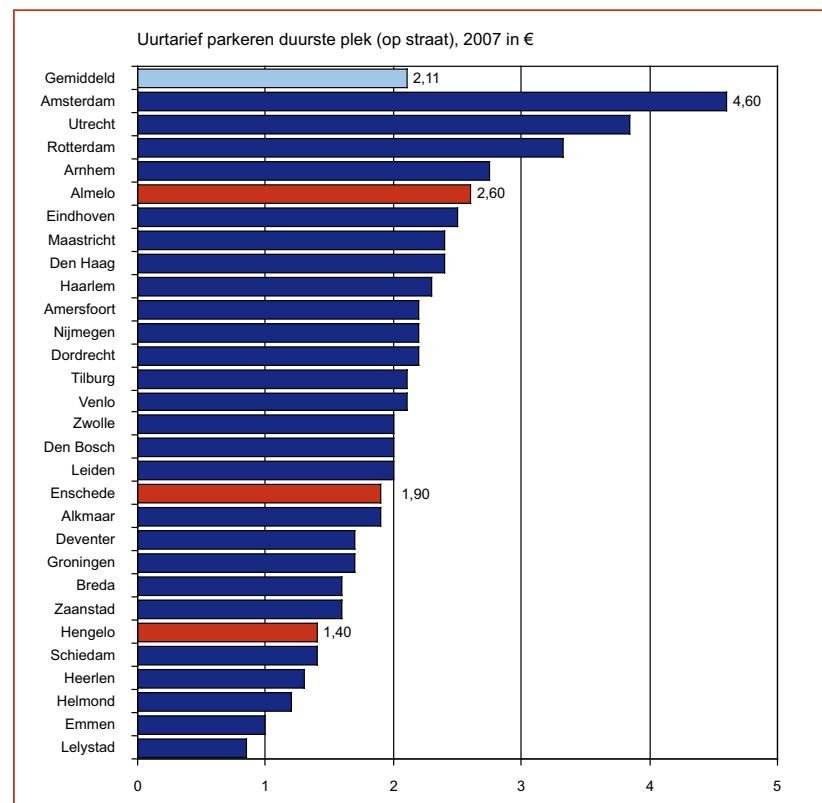
of dienstverlening; in bedrijfsruimtes worden goederen geproduceerd, opgeslagen of gedistribueerd. Relatief goedkope huisvesting maakt een regio als vestigingsplaats aantrekkelijker voor bedrijven. Huurprijzen reflecteren echter ook de situatie op de markt voor kantoor- en bedrijfsruimtes, gestuurd door vraag en aanbod. Over het algemeen liggen de prijzen in de meer centrale, sterkere economische gebieden hoger dan in de perifere gebieden.

Hoe staat Twente ervoor?

In Twente is kantoor- en bedrijfsruimte aanzienlijk goedkoper dan in de steden in de Randstad. Dat geldt vooral voor de maximumprijzen. Het verschil in maximumprijzen wordt vooral veroorzaakt door de veel grotere vraag in de Randstedelijke gebieden. De minimumprijzen ontlopen elkaar niet veel. Het verschil in de minimumprijzen is gering, omdat het beneden een bepaalde prijs niet meer interessant is om locaties te verhuren. Verder is het grotere aandeel van dienstverlening in de Randstad ook een mogelijke oorzaak voor de hogere prijzen van kantoorruimtes.

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

Parkeertarieven

Bron: Ecorys; Benchmark Ondernemingsklimaat 2007.

Waarom is dit belangrijk?

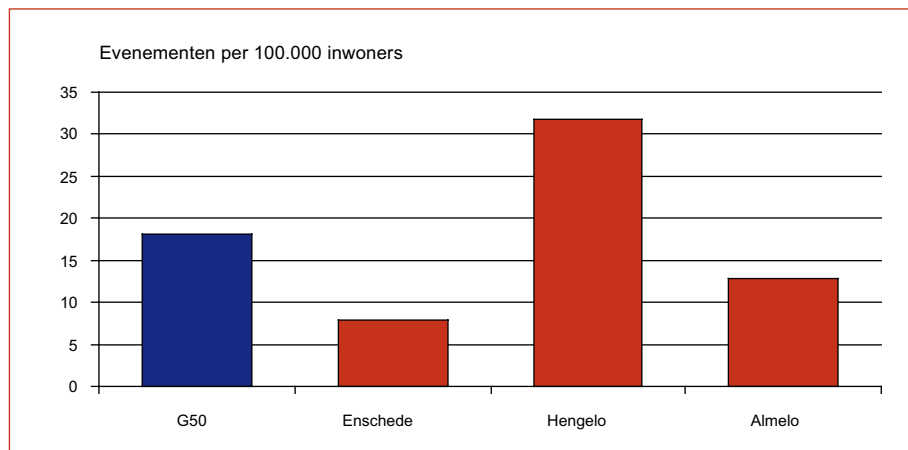
Parkeertarieven beïnvloeden gedeeltelijk de toegankelijkheid van de stedelijke gebieden. Ook al is de fysieke toegankelijkheid goed, hoge parkeertarieven kunnen een gebied juist weer minder aantrekkelijk maken. Dit heeft invloed op het vestigings- en ondernemingsklimaat.

Hoe staat Twente ervoor?

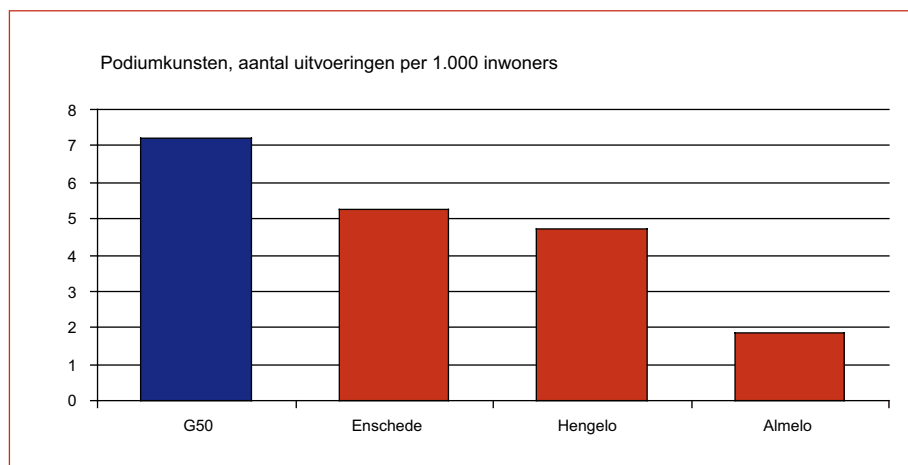
In Almelo zijn de parkeertarieven het hoogst, zelfs hoger dan het landelijk gemiddelde. Hengelo behoort met een toptarief van € 1,40 per uur tot de goedkopere gemeenten van Nederland.

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

Podiumkunsten en evenementen

Bron: Atlas voor Gemeenten 2008 (overgenomen).

Bron: Atlas voor Gemeenten 2008 (overgenomen).

Waarom is dit belangrijk?

Steeds meer Nederlanders vinden het belangrijk dat de plek waar ze wonen en werken, ook voldoende mogelijkheden biedt voor vrijetijdsbesteding. In het bijzonder hechten ze waarde aan het aanbod van culturele en andere voorzieningen in een gemeente, de kwaliteit van de woonomgeving en de nabijheid van natuur. Het aanbod van culturele activiteiten wordt hoofdzakelijk verzorgd door de grotere steden. Zij hebben wat dat betreft een belangrijke regionale functie.

Hoe staat Twente ervoor?

Op het gebied van podiumkunsten scoren de drie grote steden in Twente ruim onder het landelijk gemiddelde. Voor veel culturele activiteiten moet de Twentenaar buiten de eigen regio zijn, waar in de grotere steden een groter aanbod toneelvoorstellingen, cabaret, muziekuitvoeringen en dergelijke te vinden is. Opvallend is dat Hengelo met zijn evenementen ver boven het landelijk gemiddelde ligt en Enschede en Almelo ver achter zich laat.

De wijngaard van Ilse en Roelof Visscher ligt in het idyllische Bentelo. Natuurlijk is het prachtig om te zien hoe goed de wijnranken erbij staan. Misschien is het nog mooier om te merken hoe succesvol de Visschers boeren met hun bedrijf – pioniers in een product dat je niet verwacht in het land tussen Dinkel en Regge: 'Alles moet vanuit deze goeie Twentse basis.'

Wijn uit de Hof van Twente succesvol streekeigen product

Het lijkt een gewone doordeweekse dag maar het is een drukte van belang op de wijnboerderij Hof van Twente. Onder deskundige begeleiding zijn cliënten met een verstandelijke beperking of een psychische stoornis hard aan het werk met catering. Ilse Visscher ontvangt ons in haar keuken. De kinderen kijken tv. Een van de jongens - 'Hier heb ik een diploma van!' - schenkt ons koffie in.

Oesterzwammen

Na haar studie orthopedagogiek in Groningen is Ilse Visscher (38) teruggekeerd naar haar geboortegrond. Ze werkte lange tijd voor wat nu de Stichting Zorgcentra Twente heet. Haar man Roelof (42) en zij begonnen in 2000 met de wijnboerderij. Inmiddels is de wijnboerderij ook een zorgboerderij met opvang voor verstandelijk gehandicapten. Ilse: 'Roelof vroeg zich af of het niet ten koste van de bedrijfsvoering van de wijngaard zou gaan, die uitbreiding met dagopvang. Maar nu vertelt hij met heel veel trots dat wij ook een zorgboerderij zijn. De cliënten etiketteren de flessen, ze halen bladeren weg bij de trossen, ze houden het erf netjes'. Roelof Visscher deed de Hogere Landbouwschool en werd Agrarisch Bedrijfsverzorger, iemand die zieke boeren tijdelijk bijstaat in hun werk. Ilse: 'Zelf een bedrijf beginnen leek ons heel mooi. Eerst dachten we aan het telen van oesterzwammen. Het werd

wijn: we zijn liefhebbers en we dachten dat het ook hier zou moeten kunnen. Dat hebben we onderzocht, met hulp van de Dienst Landbouwworlichting en twee Duitse universiteiten. We wilden het niet als hobby doen: er moet echt winst gemaakt worden. We kwamen erachter dat 2.5 hectare dan te weinig was, nu hebben we 8 hectare. En een wijngaard beginnen kost tijd, in het derde jaar kun je pas oogsten. In 2006 produceerden we 11.000 liter wijn - toen hadden we voor het eerst winst! In 2007 maakten ze minder: 1000 liter rosé, 3000 liter rode wijn en 3000 liter witte. Een fles heel goede wijn kost bij hen rond de tien euro.

Op de klei

Roelof en Ilse leiden het bedrijf met zijn tweeën. Hun expertise is inmiddels groot, dankzij veel studie en uitstekende hulp van experts. Ilse blijkt bijvoorbeeld uitzonderlijk goed te kunnen ruiken of er kurk in de wijn zit ('tot 3 nanogram'). Het druivenras dat ze telen is de Regent. Het is minder schimmelgevoelig dan andere rassen. Ilse: 'In Bentelo zitten we op klei. Dat is heel goed. Dankzij bietenafval krijg je een bodem met voldoende calcium en magnesium. Dat kun je allemaal vooraf bepalen.' In 2002 stopte Roelof Visscher met zijn vaste baan. Ilse bleef halftime werken in de zorg. Daar is zij inmiddels mee gestopt. 'Het blijft nog steeds spannend. Best wel vaak dacht ik: o, o, waar zijn we

aan begonnen. Toen de voorjaarsvorst een groot deel van de oogst verwoestte bijvoorbeeld. Maar misschien maken we straks wel 40.000 liter wijn per jaar. We moeten nu organiseren en delegeren. Ach, het is eigenlijk een echt succesverhaal. Onze eerste doelstelling was om een goede wijn te maken. Dat is gelukt. We hebben, denk ik, ook de ondernemerseigenschappen die je nodig hebt. We kunnen goed boeren, we zijn communicatief en creatief, hebben veel nieuwe ideeën. Zo ben ik bijvoorbeeld leukeur gaan maken. Moeilijk? Nee hoor, wijn is veel moeilijker. Gewoon proberen, gewoon doen. Ik heb 3000 liter gemaakt voor het zogenaamde Twentepakket met streekproducten. De flesjes beugelen en etiketteren we met de mensen van de zorgboerderij. Tja. iedereen die hier is, 'daar is wat mee', zoals het heet, maar als we het niet op tijd klaar hadden gekregen, had ik gewoon de Bentelose huisvrouwen opgetrommeld om te helpen.'

Annie

Van de lokale en provinciale overheid heeft Ilse's bedrijf veel ondersteuning gehad. 'Sinds 1980 wordt er in Limburg al wijn gemaakt. In deze streek vinden ze het maar wat mooi dat wij dat nu ook hier doen. Ze kunnen onze wijn als relatiegeschenk gebruiken. Daar zijn de bestuurders echt trots op en dat scheelt een slok op een borrel... Tweede-Kamerlid Annie Schreijer is voorzitter van een landbouw-

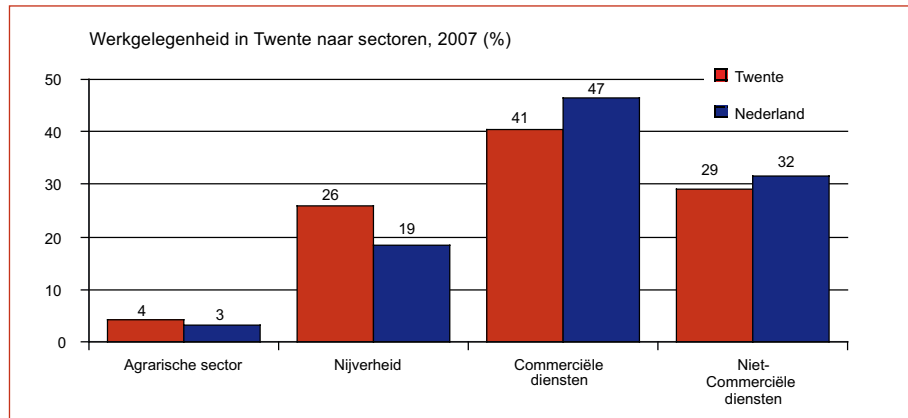
commissie en promoot onze wijn vaak.' Van fiscale regels rondom uitvoer heeft wijngaard Hof van Twente geen last. Wel zijn er Europees geldende regels rondom aansuikeren en aanzuren van de wijnen.

Beroepsbegeleidend leren

Het zorgboerderijgedeelte is ook succesvol. Wijngaard Hof van Twente is een erkend leerbedrijf voor beroepsbegeleidend onderwijs. Leerlingen van ROC en AOC kunnen er terecht voor hun stage, om hun heftrucklicentie of bosmaailicentie te halen. Contacten met Saxion zijn er niet. Ilse: 'Helaas niet. Ik zou hier heel graag een stagiair(e) van de opleiding Sociaal-Pedagogische Hulpverlening willen hebben.' De Landbouwhogeschool Wageningen verricht een studie naar de psychiatrische effecten van het verblijf op de zorgboerderij. Ilse: 'Ik ben natuurlijk opgeleid in die richting maar wij werken ook graag mee aan zo'n onderzoek. Roelof en ik zijn allebei heel positieve mensen, denk ik. Je moet problemen oplossen en niet zeuren over wie zijn schuld het is. Ondernemen is heel mooi. Binnenkort gaan Roelof en ik naar Servië. We zijn gevraagd door de universiteit van Novi Sad om te vertellen over onze wijngaard. Misschien kunnen we een stukje Twentse kennis en een deel van onze productie daar onderbrengen. We willen in elk geval graag de kwaliteit van de Nederlandse wijnen stimuleren. Maar het moet wel vanuit deze goeie Twentse basis...'

III Omgeving, Creativiteit en Innovatie

Werkgelegenheid naar sectoren

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008.

Waarom is dit belangrijk?

Om een beter beeld te krijgen van de productieve prestaties van een economie wordt vaak een indeling naar sectoren gemaakt. De bovenstaande grafiek geeft een dergelijke indeling. Over het algemeen kunnen we zeggen, dat economische ontwikkeling gepaard gaat met verschuivingen van economische activiteiten. De sterke economische ontwikkeling van de afgelopen decennia betekent vaak een verschuiving van de agrarische sector en nijverheid naar commerciële en niet-commerciële dienstverlening wat betreft productie en werkgelegenheid.

Hoe staat Twente ervoor?

De grafiek laat zien dat de dienstverlening het grootste aandeel in de Twentse werkgelegenheid heeft. Ook de nijverheid (de industriële sector) zorgt voor relatief veel werkgelegenheid. Opvallend is wel dat het percentage dienstverlening in deze regio achterblijft ten opzichte van het landelijk gemiddelde.

Sterke/zwakke sectoren en groeitrend Twente ten opzichte van Nederland (werkzame personen)

	Twente 1996	Twente 2007	Twente 2012	Twente % 2007	Nederland % 2007	Twente t.o.v. NL 2007	Groei/daling Twente 2007-2012	Groeitrend Twente 2007-2012 t.o.v. NL
Agrarische sector	15.935	12.210	10.110	4,3	3,3	Neutraal	-2.100	Sterk Dalend
Voeding	5.626	5.318	4.780	1,9	1,6	Neutraal	-538	Neutraal
Chemie	5.905	6.014	5.810	2,1	1,4	Sterk	-204	Sterk Stijgend
Metaal en elektrotechniek	22.959	20.980	20.190	7,5	4,6	Zeer Sterk	-790	Neutraal
Overige industrie	16.571	15.567	14.730	5,5	4,0	Sterk	-837	Neutraal
Energie	959	968	1.090	0,3	0,5	Zwak	122	Sterk Stijgend
Bouwnijverheid	21.443	23.961	25.970	8,5	6,3	Sterk	2.009	Neutraal
Handel en reparatie	42.737	54.529	59.730	19,4	17,9	Neutraal	5.201	Stijgend
Horeca	9.161	11.942	13.020	4,2	4,2	Neutraal	1.078	Neutraal
Vervoer, opslag en communicatie	11.107	12.902	13.960	4,6	6,3	Neutraal	1.058	Stijgend
Financiële diensten	4.367	5.293	5.750	1,9	3,3	Zwak	457	Neutraal
Zakelijke diensten	16.673	29.205	34.500	10,4	14,9	Zwak	5.295	Sterk Stijgend
Overheid en onderwijs	26.777	31.834	32.340	11,3	12,0	Neutraal	506	Neutraal
Gezondheids- en welzijnszorg	27.136	40.550	44.530	14,4	15,0	Neutraal	3.980	Neutraal
Overige diensten	6.969	9.949	10.860	3,5	4,6	Neutraal	911	Neutraal
Totaal	234.325	281.222	297.370	100,0	100,0		16.148	Neutraal

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008 (bewerking Oost NV).

- Kolom 'Twente t.o.v. Nederland, Sterk/Zwak' geeft aan of de sector over- of ondervetwoordigd is ten opzichte van Nederland. Percentage afwijking aandeel Twente 2007 ten opzichte van aandeel Nederland 2007. Lager dan -60 'Zeet Zwak', tussen -60 en -30 'Zwak', tussen -30 en 30 'Neutraal', tussen 30 en 60 'Sterk' en meer dan 60 'Zeet Sterk'.
- Kolom 'Groeitrend Twente 2007-2012 t.o.v. Nederland' geeft aan of de sector in Twente naar verwachting tussen 2007 en 2012 harder of langzamer groeit dan het landelijk gemiddelde: Verwachte groeipercenages van de sector tussen 2007 en 2012 van Twente minus Nederland. Lager dan -4 'Sterk Dalend', tussen -4 en -2 'Dalend', tussen -2 en 2 'Neutraal', tussen 2 en 4 'Stijgend', meer dan 4 'Sterk Stijgend'.

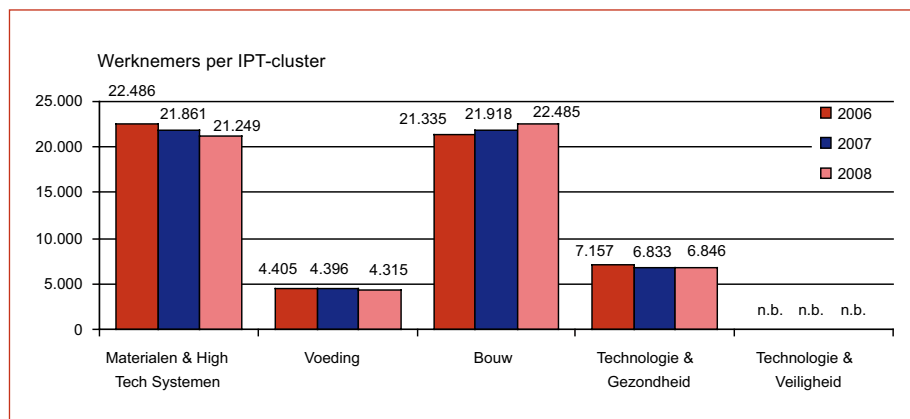
Hoe staat Twente ervoor?

In de bovenstaande tabellen zien we een verdere uitwerking van de sectoren. Volgens de daarin verwerkte voorspellingen mogen we een daling van de werkgelegenheid in de traditionele agrarische en industriële sectoren verwachten. Een uitzondering hierop vormt de bouw, waar we een stijging van de werkgelegenheid zien.

Verder is sprake van een sterke stijging van de commerciële en niet-commerciële diensten-sector. Uitschieters zijn de werkgelegenheidsontwikkeling van handel en reparatie, zakelijke diensten en gezondheids- en welzijnszorg. Opvallend en ook zorgwekkend is dat Twente zwak en neutraal scoort in de sectoren waar de grootste werkgelegenheids groei te verwachten is. De sectoren waarin deze regio een relatief sterke positie inneemt, laten in de toekomst juist een daling van de werkgelegenheid zien.

III Omgeving, Creativiteit en Innovatie

De vijf kansrijke clusters van het Innovatieplatform Twente

IPT = Innovatieplatform Twente.

Bron: Regiobase Kamer van Koophandel/Handelsregister.

Cluster Materialen & High Tech Systemen

Materialen & High Tech Systemen												
	2006				2007				2008			
	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%
1-9 arbeidsplaatsen	1.180	73	2.772	12	1.212	73	2.711	12	1.268	76	2.774	13
10-49 arbeidsplaatsen	306	19	6.618	29	313	19	6.811	31	306	18	6.685	31
55-99 arbeidsplaatsen	38	2	2.651	12	39	2	2.669	12	38	2	2.502	12
> 100 arbeidsplaatsen	51	3	10.445	46	49	3	9.670	44	48	3	9.288	44
Totaal MKB (<100)	1.524	97	12.041	54	1.613	97	12.191	56	1.612	97	11.961	56
Totaal	1.575	-	22.486	-	1.662	-	21.861	-	1.660	-	21.249	-

Definitie: SBI-codes 17 t/m 21 en 25 t/m 32.

Bron: Regiobase Kamer van Koophandel/Handelsregister.

Cluster Voeding

Voeding												
	2006				2007				2008			
	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%
1-9 arbeidsplaatsen	180	78	539	12	184	78	522	12	187	80	524	12
10-49 arbeidsplaatsen	39	17	853	19	38	16	863	20	36	15	882	20
55-99 arbeidsplaatsen	5	2	359	8	5	2	358	8	4	2	308	7
> 100 arbeidsplaatsen	8	3	2.654	60	8	3	2.653	60	8	3	2.601	60
Totaal MKB (<100)	224	97	1.751	40	227	97	1.743	40	227	97	1.714	40
Totaal	232	-	4.405	-	235	-	4.396	-	235	-	4.315	-

Definitie: SBI-codes 15.

Bron: Regiobase Kamer van Koophandel/Handelsregister.

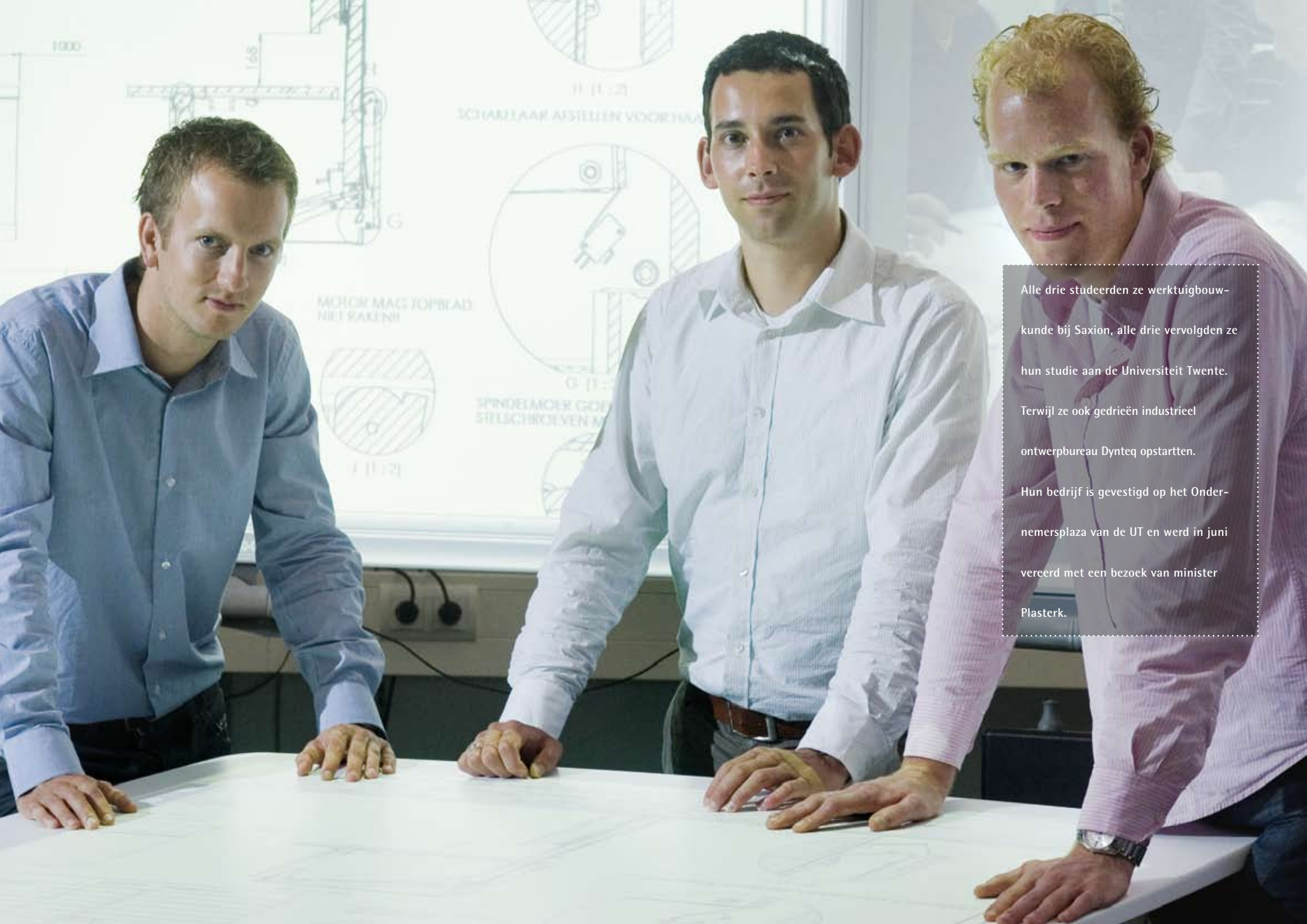
Cluster Bouw

Bouw												
	2006				2007				2008			
	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%
1-9 arbeidsplaatsen	3.170	87	5.621	26	3.641	89	6.097	28	4.093	90	6.656	30
10-49 arbeidsplaatsen	400	11	8.367	39	396	10	8.209	37	405	9	8.253	37
55-99 arbeidsplaatsen	34	1	2.397	11	33	1	2.348	11	36	1	2.534	11
> 100 arbeidsplaatsen	26	1	4.950	23	28	1	5.264	24	27	1	5.042	22
Totaal MKB (<100)	3.604	99	16.385	77	4.070	99	16.654	76	4.534	99	17.443	78
Totaal	3.630	-	21.335	-	4.098	-	21.918	-	4.561	-	22.485	-

Definitie: SBI-codes 45.

Bron: Regiobase Kamer van Koophandel/Handelsregister.

vervolg op pag. 50

Alle drie studeerden ze werktuigbouwkunde bij Saxion, alle drie vervolgden ze hun studie aan de Universiteit Twente. Terwijl ze ook gedrieën industrieel ontwerpbureau Dynteq opstartten. Hun bedrijf is gevestigd op het Ondernemersplaza van de UT en werd in juni vereerd met een bezoek van minister Plasterk.

‘Niet alles wat wij ontwerpen hoeft rocket science te zijn’

Ze zijn jong, enthousiast, heel serieus. Tijdens het gesprek openbaart zich al snel wat de kracht is van Dynteq: ze vullen elkaar aan op een mooie manier. Rob Lenferink (25): ‘Zo ging het al bij Saxion: als team kwamen we overal doorheen. Apart zouden we het niet zo kunnen. Er zijn wel jongens die technisch misschien veel beter zijn dan wij, maar Christiaan [Haverslag, 26], Niels [Markvoort, 26] en ik kunnen techniek, bedrijfskundige inzichten en design zó combineren dat het tot bijzondere resultaten leidt.’ ‘Ja, en tot toegevoegde waarde voor de opdrachtgever, tenminste, dat horen we van de klanten,’ zegt Niels nadenkend. Christiaan: ‘Een bedrijf moet er wel geld voor over hebben.’ Wat voor dingen maken ze nu eigenlijk? Op tafel komt de laatste nieuwsbrief van hun bedrijf. Daarin vinden we een herontwerp van een accuboormachine, een rolstoeltoegankelijke uitkijktoren, een verlengsysteem voor een eetkamer en een herontwerp voor een flatscreenlift. Vooral dat laatste ding spreekt tot de verbeelding. Dynteq bedacht een systeem waarmee je je flatscreen-tv via een draadloze afstandsbediening volledig kunt laten verzinken in een laag designmeubel. Een gouden idee?

Rocket science

Rob, met de nuchterheid die je verwacht van een technicus: ‘Zeker, het is geen verkeerd idee. Maar niet alles wat

wij maken hoeft rocket science te zijn. Het moet werken, het moet nuttig zijn, het moet de opdrachtgever voordeel opleveren. En het moet een mooi design hebben. Maar dat is niet de eerste eis.’ Christiaan, de man die zich bij Dynteq vooral met de vorm bezighoudt, knikt. Hoe zijn ze eigenlijk op het idee gekomen om dit bedrijf te beginnen? Niels: ‘Bedrijven waar we stage gelopen hebben, vroegen ons voor de eerste opdrachten. Dat ging goed. We bedachten dat we graag volledige productontwikkeling wilden doen. Daarom zijn we gaan praten met allerlei mensen in de regio. Toen bleek dat opdrachtgevers vaak hun eigen probleem eigenlijk niet kennen. Je moet ze helpen om daar inzicht in te krijgen. Zonder het analytische vermogen dat we leerden op de UT hadden we niet kunnen doen wat we nu doen.’

Meer dan een externe R & D-dienst

Dynteq is sindsdien een industrieel ontwerp bureau dat diensten levert uit het gehele ontwerptraject: van conceptontwikkeling, prototyping en testing tot aan volledige gedetailleerde tekeningen, assemblagevoorschriften en leverancierskeuze. Je zou dus kunnen zeggen dat Dynteq een extern in te huren Research & Development-afdeling is. Maar ze kijken ook naar ergonomie, vormgeving, techniek en marketing. Rob: ‘Eigenlijk gaat het steeds om kennis, nieuwe kennis. Die moet je hebben en die moet je toe kunnen

passen in een ontwerp. Maar er zijn complicerende factoren bij de opdrachtgever: de organisatie, onduidelijke communicatie, te weinig kennis of te weinig geld.’ Christiaan: ‘Het is dus niet zo simpel. In het algemeen blijkt niet meer dan 10% van alle productontwerpen uiteindelijk succesvol te worden. Niet elk ontwerp boert zo goed als de iPod. En productontwikkeling is bij kleinere bedrijven vaak een ondergeschoven kindje.’

Geen poespas

De heren van Dynteq ondernemen juist in Twente omdat het klimaat hier ze heel erg gestimuleerd heeft. Dat begon al bij Saxion en ging door op de UT. Ze passen de wetenschap toe in hun werk, uit de theorie komt iets tastbaars: ‘Het zou dodelijk zijn als onze kennis veroudert. Daarom is het heel nuttig om hier te zitten.’ Op het Campusterrein huren ze vanaf 2005 op het ‘Ondernemersplaza’ een A-locatie voor een B-prijs, zeggen ze zelf. Er is synergie met de andere jonge ondernemers die ook allemaal in de groei zijn en ze maken veel gebruik van de werkplaats van de UT en het Virtual Reality-Lab, ‘de nieuwste techniek voor weinig geld’. Niels vindt de Twentse mentaliteit een voordeel: ‘hard werken met niet zoveel poespas. Wij zijn alle drie Twentenaren. Wij verkopen geen lucht. De techniek in onze ontwerpen moet een stabiele basis hebben, moet nuchter en betrouwbaar zijn. Onze producten passen bij de

streek. In Eindhoven en omgeving ligt de nadruk meer op het design, onze kracht zit in de techniek.’

Overheid

Sinds 2005 bestaat er een ‘Studenten-kennisportal’. Dat is een soort laagdrempelig digitaal loket, gefaciliteerd door de overheid. Bedrijven kunnen er hun vragen stellen. Het loket verwijst door naar degene die de kennis kan leveren. Met enige regelmaat wordt Dynteq benaderd. ‘Heel leuk en een significant deel van onze omzet,’ glimlacht Niels Markvoort, ‘dat soort overheidsinvloeden hebben we liever dan allerlei regeltjes.’ Ooit deed Dynteq wel een beroep op innovatiesubsidies die in de vorm van vouchers van 2500 euro werden vergeven. Niels: ‘Op zich een goed idee, maar teveel papieren rompslomp. Hoe meer je bezig houdt met die subsidieaanvragen, hoe minder tijd je hebt voor het gewone werk. Daarom willen we er niet teveel mee bezig zijn.’ Christiaan: ‘Wat ons erg aanspreekt, zijn de Enschedese plannen rondom het Kennispark Twente. De gemeente wil het Business & Science Park aan de overkant van de Hengelosestraat dichterbij de UT hebben. Het viaduct dat er nu tussen ligt, zou dan weggaan. Kennis en bedrijven zo dicht mogelijk bij elkaar. Wij willen daar op termijn graag middenin zitten; nu vertoeven we nog een beetje onder de vleugels van de UT...’

Cluster Technologie & Gezondheid

Technologie & Gezondheid												
	2006				2007				2008			
	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%	Aantal bedrijven	%	Aantal werknemers	%
1-9 arbeidsplaatsen	849	93	1.538	21	1.002	93	1.912	28	1.206	95	2.141	31
10-49 arbeidsplaatsen	51	6	926	12	56	6	1.031	15	58	5	1.075	16
55-99 arbeidsplaatsen	6	1	467	7	5	1	352	5	6	0	388	6
> 100 arbeidsplaatsen	6	1	4.226	59	4	1	3.538	52	3	0	3.242	47
Totaal MKB (<100)	906	99	2.931	41	1.063	100	3.295	48	1.270	100	3.604	53
Totaal	912	-	7.157	-	1.067	-	6.833	-	1.273	-	6.846	-

Definitie: SBI-codes 33 en 85

Bron: Regiobase Kamer van Koophandel/Handelsregister.

Cluster Technologie & Veiligheid

Helaas is er voor dit cluster geen aansluiting gevonden bij de indeling van de Kamers van Koophandel, waardoor kwantitatief inzicht in de ontwikkeling van dit cluster hier niet mogelijk is.

Waarom is dit belangrijk?

Het begrip cluster werd voor het eerst ontwikkeld door Michael Porter in zijn boek 'The Competitive Advantage of Nations'. Hij geeft zelf de volgende definitie: "Een cluster is een aantal in elkaars nabijheid gevestigde, met elkaar verbonden bedrijven en daarmee samenhangende instellingen die op een bepaald werkterrein actief zijn en die onderling veel gemeenschappelijks hebben of elkaar aanvullen."

Deze clusters kunnen in lokaal, regionaal en zelfs grensoverschrijdend verband een langdurig en groot economisch succes ontwikkelen. Het meest bekende voorbeeld hiervan is Silicon Valley in Californië. Andere voorbeelden zijn de haven van Rotterdam, maar ook voorheen de textiel- en machinebouw in Twente. Het belangrijkste voordeel van concentratie van gespecialiseerde bedrijven is dat ze gebruik kunnen maken van elkaars kennis en knowhow. Tevens ontstaan hierdoor gespecialiseerde toeleveranciers en gespecialiseerde arbeidsmarkten waarvan bedrijven gebruik kunnen maken. Op deze manier kunnen bedrijven efficiënter en goedkoper produceren. Dit worden binnen de economie ook wel 'externe effecten' genoemd. Regionale clustering zorgt aldus voor positieve externe effecten en heeft daardoor een positief effect op

de regionale economische groei, de regionale concurrentiekracht en uiteindelijk de werkgelegenheid. Daarnaast zijn clusters van groot belang voor innovatie vanwege de hoge concentratie van gespecialiseerde bedrijven in een bepaalde regio.

Voor alle duidelijkheid merken we nog op dat de meningen over de clustertheorie van Porter verdeeld zijn. De positieve effecten zijn moeilijk wetenschappelijk aan te tonen. Vraagtekens worden vooral gesteld bij de maakbaarheid van clusters door de overheid. Het Ruimtelijk Planbureau stelt dat clustervorming weliswaar bijdraagt aan grotere productiviteit, maar dat de variëteit van bedrijven in een regio een belangrijke bijdrage levert aan de groei van werkgelegenheid. (Clusters en Economische Groei, RPB 2007)

Het Ministerie van Economische Zaken heeft op basis van de clustertheorie van Porter recentelijk het beleidsplan 'Pieken in de Delta' opgezet. De doelstelling hiervan is grofweg het bevorderen van economische groei door regionale clustering van economische activiteiten. Twente wordt beschouwd als één van de drie 'Pieken' in Oost-Nederland. Op initiatief van de Provincie Overijssel is het Innovatieplatform Twente opgericht, dat vijf belangrijke en kansrijke clusters heeft gedefinieerd met daaraan gekoppeld een investeringsagenda. De uiteindelijke doelstelling is de versterking van de economische structuur van Twente, vertaald in de creatie en het behoud van 12.000 arbeidsplaatsen. De vijf speerpuntclusters van het IPT zijn: Materialen & High Tech Systemen, Voeding, Bouw, Technologie & Gezondheid en Technologie & Veiligheid.

Om inzicht te geven in de omvang van de vijf speerpuntclusters van het Innovatieplatform

Twente zijn we afhankelijk van het cijfermateriaal en indeling van de Kamers van Koophandel. We sluiten aan bij de (groe) indeling zoals die ook in de Twente Index 2006 en 2007 is gemaakt, zodat een globale ontwikkeling in de tijd kan worden weergegeven.

Uiteraard kleven aan het gebruik van deze indeling ook enkele nadelen. We zetten de belangrijkste nadelen nog even op een rij.

- De indeling suggereert een nauwkeurige kwantificering van het cluster, terwijl sommige bedrijven onterecht erbinnen en andere erbuiten vallen. Een cluster is immers meer dan een sector. Een voorbeeld is een architectenbureau, dat een onderdeel is van het cluster 'Bouw', maar geregistreerd staat als 'zakelijke dienstverlening'.
- Een goede inputoutput-meting voor het Innovatieplatform Twente is op dit moment niet mogelijk. Er wordt een globale ontwikkeling van het cluster weergegeven, die niet het rechtstreekse gevolg hoeft te zijn van de inspanningen.
- Een aantal bedrijven kan in meerdere clusters een rol spelen. In deze indeling echter wordt elk bedrijf, om dubbeltellingen te voorkomen, slechts in één cluster opgenomen.
- Veel initiatieven van het Innovatieplatform Twente staan ook open voor bedrijven die niet binnen de gekozen afbakening vallen. Deze resultaten zullen dan niet zichtbaar worden in de kwantificering van de clusters.

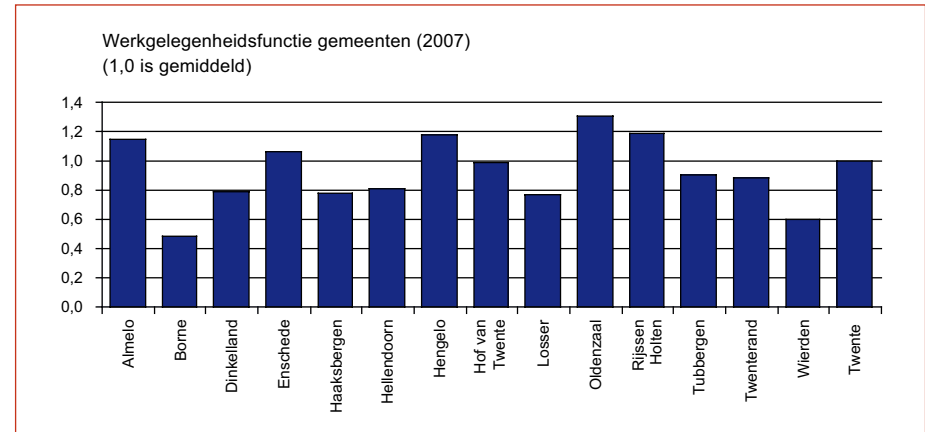
Hoe staat Twente ervoor?

Als we met bovengenoemde beperkingen naar de resultaten van de laatste drie jaren kijken, constateren we geen goede resultaten voor de groei van werkgelegenheid. De clusters Materialen & High Tech Systemen en Voeding laten over de jaren 2007 en 2008 een daling in het aantal arbeidsplaatsen zien. Binnen het cluster Technologie & Gezondheidszorg is in 2007 sprake van een daling, terwijl het aantal arbeidsplaatsen in 2008 gelijk blijft. De resultaten van het cluster Technologie & Veiligheid kunnen op basis van classificaties van de Kamer van Koophandel niet afzonderlijk worden gemeten. Positief scoort hier het cluster Bouw. Dit is opmerkelijk, omdat het IPT vooral in de Bouw bedreigingen signaleerde en inzet op behoud van arbeidsplaatsen in deze sector. In de overige sectoren ziet het Platform vooral kansen voor groei. Het vorige hoofdstuk, waarin de verwachte werkgelegenheidsontwikkelingen tot 2012 zijn weergegeven, gaf voor de gehele industrie een dalende trend te zien en voor de bouwsector juist een stijgende lijn. Zoals gezegd, wordt de groei van dienstverlening binnen het cluster hier niet meegeteld. Desondanks lijkt de doelstelling van het IPT om 12.000 arbeidsplaatsen te creëren en te behouden, erg ambitieus en verdient deze wellicht bijstelling.

Om een goed beeld te krijgen van de effecten van het innovatie- en clusterbeleid zouden de resultaten beoordeeld moeten worden op basis van meer indicatoren dan alléén werkgelegenheid binnen de gekozen clusters. Voorbeelden van indicatoren zijn dan: R&D-uitgaven, patenten, nieuwe producten en diensten, aantal kenniswerkers en aandeel snelle groeiers (gazellebedrijven). Hierover is in deze Twente Index al enige beschikbare informatie opgenomen.

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

Regionale spreiding werkgelegenheid

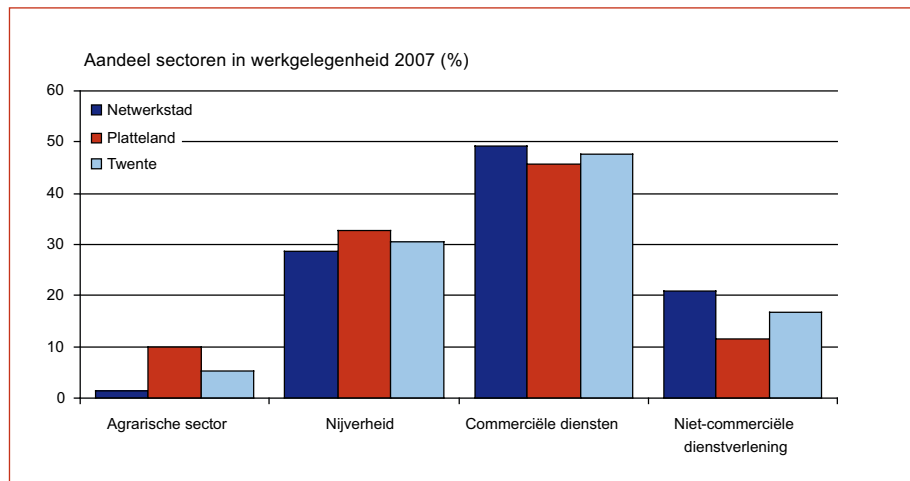

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008 (bewerking Oost NV).

Werkgelegenheidsfunctie is het percentage banen gedeeld door het percentage beroepsbevolking. Als het aantal banen in een gemeente groter is dan de beroepsbevolking, is de werkgelegenheidsfunctie groter dan één.

Verdeling werkgelegenheid platteland, Netwerkstad					
	Agrarische sector	Nijverheid	Commerciële diensten	Niet-commerciële dienstverlening	Totaal
Netwerkstad	1.850	38.225	65.726	27.939	133.740
Platteland	10.360	34.583	48.145	12.280	105.368
Geheel Twente	12.210	72.808	113.871	40.219	239.108

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008.

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2008.

Waarom is dit belangrijk?

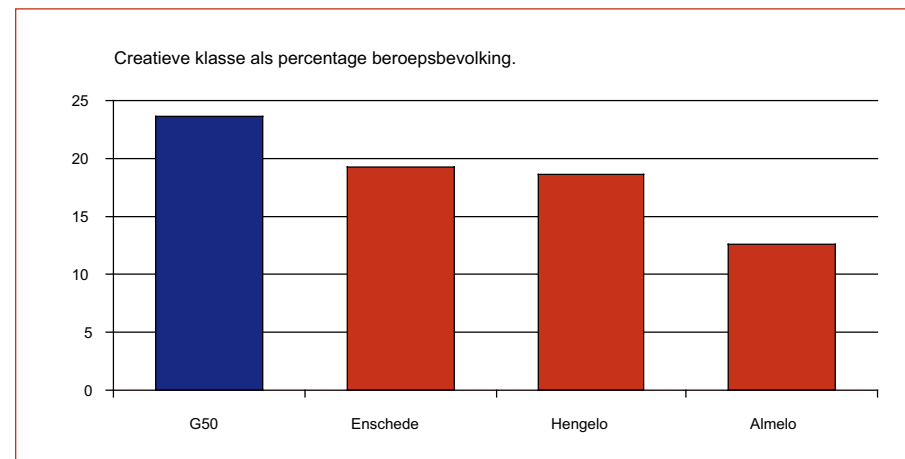
Vanouds zijn steden belangrijk voor de economie en de werkgelegenheid van regio's. Ze worden vaak gezien als de trekkers van de regionale economie. Maar ook dorpen in een regio kunnen een belangrijke werkgelegenheidsfunctie hebben. Indien steden en dorpen hun eigen sterke kanten ontwikkelen, kunnen zij complementair aan elkaar zijn en samen zorgen voor een sterke regionale economische ontwikkeling.

Hoe staat Twente ervoor?

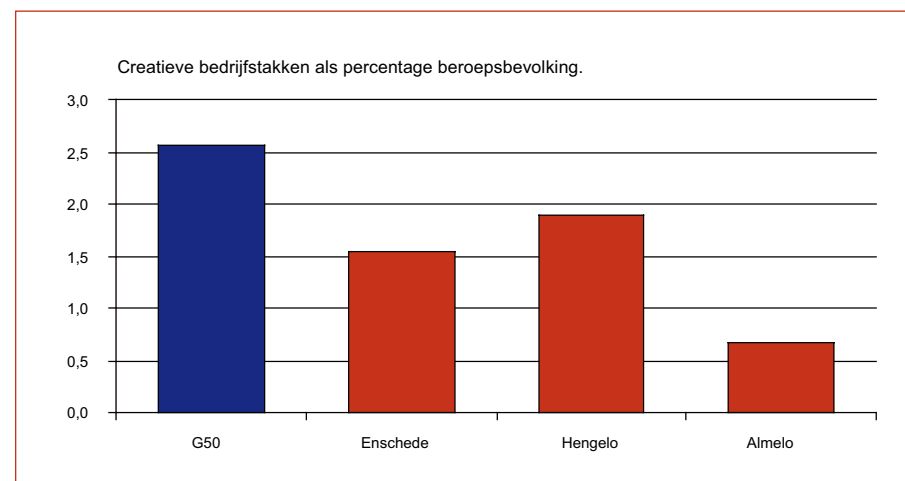
Binnen Twente geldt dat Almelo, Hengelo, Enschede, maar vooral Oldenzaal en Rijssen-Holten een belangrijke werkgelegenheidsfunctie hebben. De Netwerkstad (Enschede, Oldenzaal, Hengelo, Borne en Almelo) heeft uiteraard een groot aandeel in de commerciële en niet-commerciële dienstverlening. Dit is gezien de functie van de grotere steden ook voor de hand liggend. Zij hebben een grote concentratie van bijvoorbeeld ziekenhuizen, onderwijsinstellingen en bovengemeentelijke instellingen. Interessant is echter dat de nijverheid op het platteland relatief beter vertegenwoordigd is dan in de Netwerkstad.

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

Creativiteit en kennisintensieve industrie

Bron: Atlas 2008 voor Gemeenten (overgenomen).

Bron: Atlas 2008 voor Gemeenten (overgenomen).

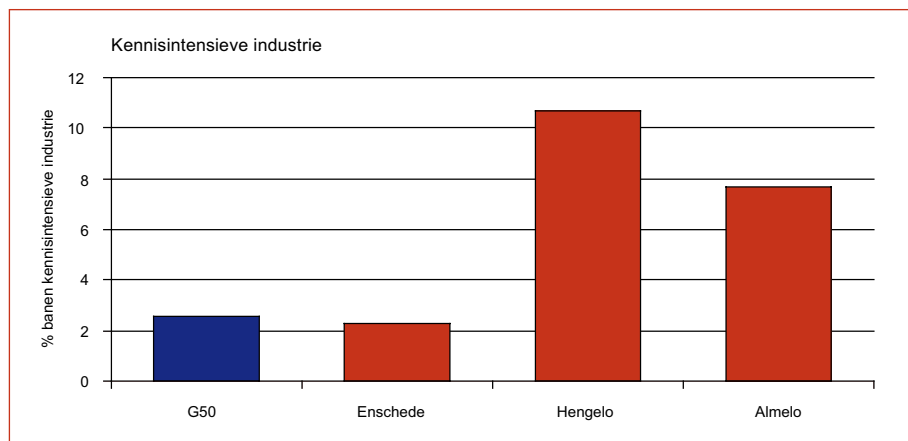
Waarom is dit belangrijk?

Volgens Richard Florida is menselijke creativiteit dé motor van economische groei in de 21ste eeuw en zullen steden in plaats van bedrijven strijden om het talent. Er is een nieuwe economische klasse ontstaan van wetenschappers, onderzoekers, innovatieve ondernemers, architecten, ontwerpers, schrijvers, musici, mediamensen, kunstenaars en consultants, een Creatieve Klasse die zijn geld verdient met creativiteit. In zijn boek 'The Rise of the Creative Class' laat Florida zien dat steden die Talent, Technologie en Tolerantie weten te combineren, de grootste potentie hebben. Talent gaat niet langer de banen achterna, maar bedrijven vestigen zich daar waar het talent zit. "Een succesvolle stedelijke omgeving is er één die talent kweekt, koestert en aantrekt, die onderzoek genereert en wetenschappers aan zich weet te binden en die openstaat voor buitenstaanders."

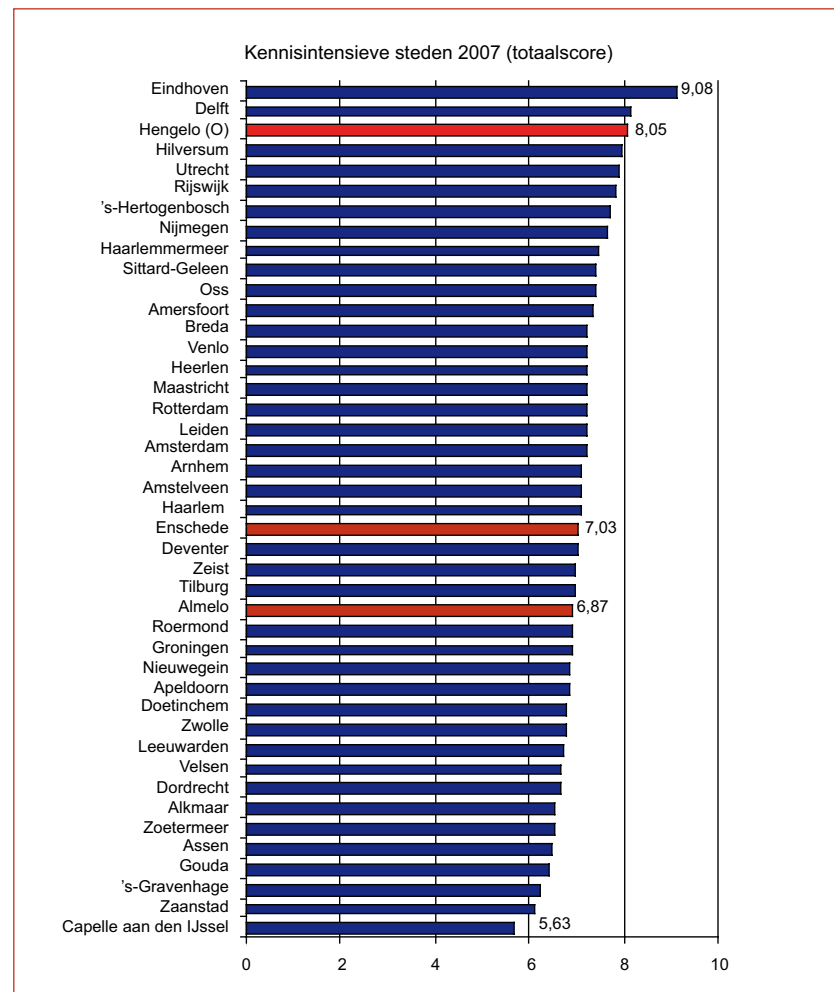
Hoe staat Twente ervoor?

Het is duidelijk dat de drie Twentse steden niet erg goed scoren op het punt creativiteit. Dit geldt zowel voor de creatieve klasse als percentage van de beroepsbevolking als voor het percentage creatieve banen. Almelo, Enschede en Hengelo scoren aanzienlijk lager dan het gemiddelde van de vijftig grootste gemeenten van Nederland. Onder de creatieve sectoren worden de beroepsbeoefenaars verstaan die zich bezighouden met initiële creatie, zoals schrijvers, journalisten, kunstenaars en creatieve zakelijke dienstverleners. Landelijk gezien is deze sector geconcentreerd rondom Hilversum (sterke mediasector) en Amsterdam (sterke kunstenaarssector).

Overigens hanteert Florida een wat ruimere definitie. Daarin is ook plaats voor bijvoorbeeld onderzoekers in de ICT-branche en bepaalde categorieën managers.

Bron: Atlas 2008 voor Gemeenten (overgenomen).

Bron: Bureau Louter, Elsevier.

vervolg op pag. 56

Ze zijn er precies op hun plek. Het stadje Ootmarsum ontwikkelt zich immers steeds meer tot een drukbezocht kunstcentrum in Twente.

De designmeubelen van Ellen Schulten en Sander Stroot passen in dat concept. Maar of de gemeente Dinkelland wel ten volle inziet wat Ootmarsum met dit concept voor de lokale economie en dus voor de gemeente betekent, dat vragen ze zich af.

Design-iconen verkopen vanuit mooi Ootmarsum

EasyGet handelt in designproducten met kortingen van 30 tot 80%. Wat vinden ze zelf het mooiste meubelstuk in hun zaak, willen we weten. Makkelijke vraag, vindt Ellen: 'Dat is Eames La Chaise uit 1948. Een organisch vormgegeven stoel van fiberglaspolyester op een eikenhouten kruis. Die stoel kost bij ons 4100 euro in plaats van 6000.' Sander Stroot knikt. 'Ja, dat is een echt design-icoon. Je ziet, wij verkopen de Lamborghini's op designgebied met hoge kortingen.'

Webshop

In 2004 begonnen Ellen Schulten (heao-opleiding) en Sander Stroot (interieurarchitect) met hun zaak in de voormalige winkel van Ellens vader. Ze kochten grote partijen in en groeiden heel snel. Binnen de kortste keren was er een magazijn van 1000 vierkante meter en een tweede vestiging in Deventer. Toen ze hun webshop openden, werd het nog veel drukker. De toevoeging outlet aan hun bedrijfsnaam betekent simpelweg dat het gaat om afgeprijsde artikelen. Dat maakt 90% van hun voorraad uit. Sander: 'Veel klanten zien iets in onze webwinkel. Dat komen ze dan bekijken in onze echte winkel hier. Ze willen weten van wie ze het kopen.' 'Wat wij vaak horen van klanten uit het westen is dat ze de mensen hier allemaal zo vriendelijk vinden,' zegt Ellen.

Twentse nuchterheid

Voor stagelopende studenten blijkt hun winkel in Ootmarsum wat minder aantrekkelijk, want 'te ver uit de richting', denkt Sander Stroot. 'In Deventer ging dat veel makkelijker. Ootmarsum is redelijk moeilijk bereikbaar met het openbaar vervoer. En daar zijn natuurlijk veel studenten van afhankelijk. Wat wij zoeken als stagiair is iemand die van aanpakken weet, die eigen initiatief toont en een goede portie Twentse nuchterheid bezit.' Rechtstreekse contacten met stagescholen heeft EasyGet niet. 'Maar misschien zouden we veel kunnen hebben aan hbo-studenten Kunst & Techniek of studenten met kennis van marketing en websitebouw. Van onze omzet halen wij 30 tot 40% via internetverkopen. Daarmee zijn wij uitzonderlijk in Nederland; alleen in Breda, Den Haag en Ermelo vind je webshops voor designmeubels met vergelijkbare resultaten.' 'We zijn inderdaad heel ambitieus,' glimlacht Ellen, over tien jaar hopen we twee keer zo groot te zijn. Maar we blijven gewoon in Ootmarsum hoor. Het is veel te leuk om hier te wonen en te werken.'

Niet blij met fusie

'In Ootmarsum en omgeving zijn weliswaar minder klanten maar hier zitten ook maar weinig dealers die hetzelfde product verkopen. In Oldenzaal zou het vast niet zo goed

gaan, Ootmarsum heeft een grote naamsbekendheid als kunststadje. De ondernemers hier profiteren ontzettend van elkaars activiteiten. Het versterkt elkaar allemaal. Ons stadje is een echte toeristische trekpleister, terwijl Dene-kamp, waar het stadhuis van onze gemeente Dinkelland staat, vooral agrarisch georiënteerd is. Niet iedereen bij ons was dan ook blij met de fusie van de gemeenten. De gemeente Dinkelland ziet volgens ons niet genoeg hoe belangrijk het product toerisme is voor de hele gemeente. Zo wordt het domein ootmarsum.nl niet vrijgegeven voor toeristisch gebruik en dat duurt nu al acht jaar. Als je op het industrieterrein een magazijn van 500 vierkante meter wilt, mag dat niet: het moet minimaal 2000 vierkante meter zijn. Er komt geen structurele oplossing voor laden en lossen, parkeren is heel moeilijk. Verder lijkt de gemeente geen gevoel voor kwaliteitsevenementen te hebben. Dat is erg jammer allemaal. Wel is er structureel overleg met de gemeente maar door onder andere wisseling van het college gebeurt daar helaas weinig mee.'

Twente Jezelf

Ellen Schulten vindt dat Ootmarsum de laatste jaren getoond heeft over zeer innovatieve ondernemers te beschikken. Ze noemt reclamemakers als Van Mierlo en Artica, hotelhouders als Leurink en Van der Maas van de Holtweyde

en De Wiemsel, Transportbedrijf en Drankenhandel Heisterkamp, S.K.O. en Harald Droste met zijn boerderijlodge. Heeft de toeristensector en de detailhandel baat bij de promotiecampagne voor Twente, de dame op het witte paard met de slogan 'Twente Jezelf'? Ellen: 'Ik vind het te eenzijdig. Twente wordt neergezet als een landgoed, maar mensen willen meer dan groen. Ze willen in hun schaarse vrije tijd ook shoppen; het rustige en het natuurschoon van Twente samen met het gemak van de stad.'

Waarom is dit belangrijk?

Kennis wordt gezien als de motor van de economie. Niet voor niets spreken we over de kennis-economie. Naast de traditionele productiefactoren (natuurlijke hulpbronnen, kapitaal en arbeid) ligt tegenwoordig de nadruk steeds meer op kennis. Kennis zorgt ervoor dat de productiviteit van de factor arbeid stijgt. Dat heeft weer een positief effect op productie en inkomen. In het onderdeel productiviteit hebben we dit al besproken.

Van kennis kun je onbeperkt gebruik maken, en ook heeft iedereen toegang tot kennis. Met machines bijvoorbeeld (de productiefactor kapitaal) is dat niet het geval. We zeggen dan dat kennis 'niet rivaliserend' is. Het gebruik door de één gaat niet ten koste van het gebruik door de ander. Kapitaal is wél 'rivaliserend', omdat een machine slechts op één plaats tegelijk kan worden gebruikt. Verder is van belang dat met bestaande kennis nieuwe kennis kan worden ontwikkeld. In het algemeen zal de toename van kennis een positief effect hebben op de arbeidsproductiviteit. Productiviteitsgroei wordt vaak gezien als de sleutel tot economische groei en welvaart.

Hoe staat Twente ervoor?

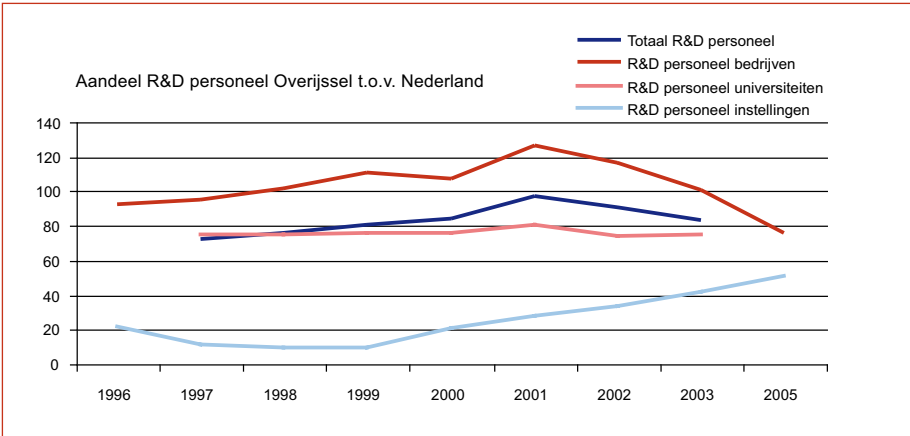
Wanneer we de kennis-economie afmeten aan het percentage banen in de kennisintensieve industrie, zien we dat Twente het aanzienlijk beter doet dan de rest van Nederland. Met name Hengelo steekt er met kop en schouders boven uit, maar ook Almelo doet het erg goed. Deze twee steden liggen ver boven het landelijk gemiddelde. Daarbij spelen de aanwezigheid van kennisintensieve bedrijven zoals Thales (Hengelo) en Ultra Centrifuge Nederland (Almelo) waarschijnlijk een belangrijke rol. Enigszins teleurstellend is de positie van Enschede, dat onder het landelijk gemiddelde van de vijftig grootste gemeenten van Nederland scoort. De belangrijkste reden hiervoor is dat Enschede een regionale functie heeft en meer een diensteneconomie heeft.

Van alle onderzochte steden op het gebied van kennisintensiviteit doet Hengelo het uitstekend met een derde plaats. Op de eerste plaats staan Eindhoven en Delft, hetgeen verklaarbaar is door de aanwezigheid van een technische universiteit en/of de vestiging van Philips (in Eindhoven). Enschede is een bescheiden middenmoter ondanks de nabijheid van de Universiteit Twente. Enigszins vreemd is de positie van Almelo. De stad doet het goed als we kijken naar de kennisintensieve industrie, maar veel minder goed als kennisintensieve stad.

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

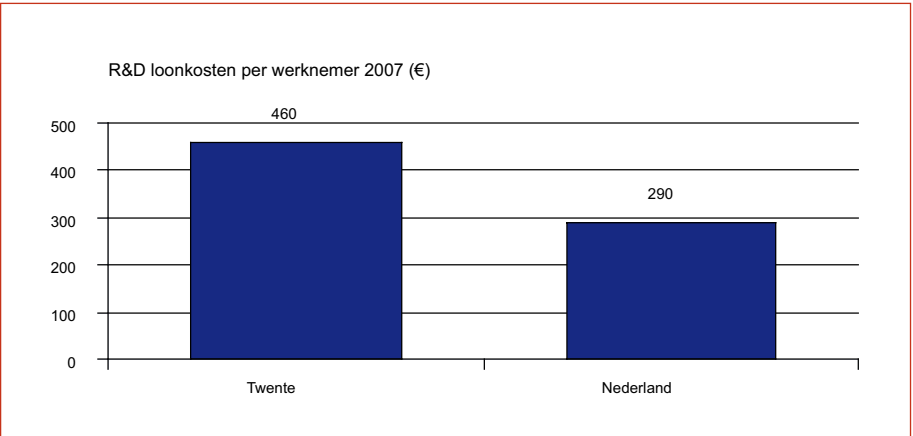
Research & Development en innovatie in Overijssel

Aantal R&D werknemers per miljoen arbeidsplaatsen								
	Nederland				Overijssel			
	Totaal R&D personeel	R&D personeel bedrijven	R&D personeel universiteiten	R&D personeel instellingen	Totaal R&D personeel	R&D personeel bedrijven	R&D personeel universiteiten	R&D personeel instellingen
1996	12.612	6.164	3.807	2.641	n.b.	5.692	n.b.	565
1997	12.755	6.442	3.708	2.605	9.177	6.137	2.751	289
1998	12.447	6.388	3.518	2.540	9.377	6.500	2.633	241
1999	12.255	6.363	3.422	2.470	9.852	7.045	2.572	234
2000	12.055	6.508	3.666	1.880	10.086	6.928	2.772	386
2001	11.923	6.465	3.607	1.852	11.543	8.145	2.890	508
2002	11.563	6.221	3.526	1.815	10.397	7.200	2.588	609
2003	11.393	5.894	3.605	1.894	9.393	5.921	2.680	791
2005	n.b.	6.459	n.b.	1.695	n.b.	4.859	n.b.	852

Bron: CBS.

Een getal boven 100 betekent dat het aandeel R&D in Overijssel hoger is dan het landelijk gemiddelde, lager dan 100 betekent dat het aandeel R&D lager is dan het landelijk gemiddelde.

Bron: Senter Novem.

Vijf belangrijkste sectoren in Twente waarin de R&D activiteiten werden verricht (2007)

	€	%
Overige elektrische apparatenindustrie	44.785.515	41
Machine- en apparatenindustrie	16.510.674	15
Metaalproductenindustrie	9.521.315	9
Rubber- en kunststofindustrie	7.802.776	7
ICT	5.886.206	5

Bron: Senter Novem.

Subsidies Programmatisch Innovatiebeleid (2006 en 2007)

	€ miljoen
Nederland	87
Twente	5

Bron: Senter Novem.

Innovatieprestatiecontracten en Innovatievouchers in Twente

	€ miljoen
Subsidie Innovatieprestatiecontracten (2005-2007)	1,6
Subsidie Innovatievouchers in Twente (2004-2007)	2,5
In totaal zijn 673 Innovatievouchers aan Twentse organisaties toegekend.	

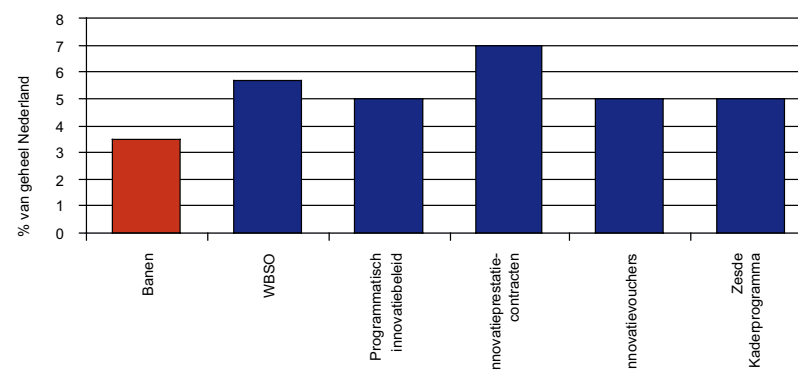
Bron: SenterNovem.

Zesde Kaderprogramma EU voor het stimuleren van wetenschap en technologie, 2002-2006

Aantal participaties in Twente	397, dit is ruim 9 procent van totaal aantal Nederlandse participaties
Totaal ontvangen bijdrage Twente	47 miljoen euro, dit is 5% van het Nederlandse aandeel

Bron: Senter Novem.

Twents aandeel in innovatieprogramma's

WBSO = Wet Bevordering Speur & Ontwikkelingswerk; compensatie van een deel van de loonkosten.

MKB Innovatie top-100

Positie	Naam	Plaats	Innovatie
1	NormTEQ	Hengelo	HELI Gevelverankeringsysteem
3	Sonder Food Systems	Hengelo	Productielijn voor worst door radiofrequentie verhitting
32	BAS-Solutions	Nijverdal	Brood zonder rijstijd
44	RodGer	Denekamp	Medische meetapparatuur, plaswekkers
48	Flexweld	Nijverdal	3d laser lasrobot

Bron: Syntens.

Waarom is dit belangrijk?

Research & Development en onderwijs zorgen voor investering in kennis. Research & Development (R&D) omvat creatief werk dat op systematische basis wordt verricht ter vergroting van de hoeveelheid kennis (van de mens, de cultuur en de samenleving). Deze kennis wordt gebruikt voor het ontwerpen van nieuwe toepassingen. Een gangbare vertaling van R&D is Spoor- en Ontwikkelwerk (S&O).

Bedrijven innoveren om hun prestaties te verbeteren en om meer omzet en/of winst te maken. Daarbij is onderscheid te maken tussen procesinnovatie en productinnovatie. R&D vindt in verschillende fasen van het innovatieproces plaats. Zowel bij het ontwikkelen van ideeën als bij de uiteindelijke implementatie speelt R&D een belangrijke rol. Belangrijk is dat door R&D met behulp van bestaande kennis als het ware nieuwe kennis wordt 'geproduceerd'.

Als het kennisniveau omhoog gaat, stijgt meestal ook de arbeidsproductiviteit. Vaak kunnen meerdere bedrijven gebruik maken van de resultaten van R&D en innovatie. Dit noemt men in de economie externaliteiten. Door R&D neemt het algemeen kennisniveau toe, hetgeen vaak ten goede komt aan bedrijven.

Grotere uitgaven aan R&D leiden niet automatisch tot meer innovaties en kennis. Ze zijn een zogenaamde inputindicator voor innovatie. Ze geven inspanning weer, maar nog niet het resultaat. Wel is er een positief verband tussen investeren in R&D en innovatie.

Hoe staat Twente ervoor?

In Overijssel vindt relatief weinig R&D plaats. Het percentage mensen dat hierin werkzaam is, ligt beduidend lager dan het landelijk gemiddelde. Twente kent echter een bovengemiddeld uitgavenpatroon op het gebied van R&D: € 460 per werknemer (ten opzichte van € 290 per werknemer voor geheel Nederland).

Uit de andere gegevens kunnen we concluderen dat Twentse organisaties goed gebruik weten te maken van allerlei innovatiestimuleringsprogramma's. Ze verkrijgen meer subsidies dan je op basis van werkgelegenheid zou verwachten. Een andere interpretatie is dat het relatief grote aandeel in innovatieprogramma's relatief weinig werkgelegenheid oplevert.

Verder valt op dat Twente met vijf bedrijven uitmuntend is vertegenwoordigd in de MKB Innovatie top-100, waaronder een eerste en derde plaats. Een prestatie van formaat. De uitslag is een positief signaal, maar geeft geen informatie over het Twentse innovatievermogen in het algemeen.

Bedrijven, waarvan de omzet voor meer dan vier achtereenvolgende jaren met meer dan 20% per jaar groeit, worden 'gazellebedrijven' genoemd. Het percentage gazellebedrijven is een belangrijke graadmeter voor de dynamiek en het aanpassingsvermogen van de regionale economie. In het algemeen wordt de MKB de banenmotor genoemd van de economie, maar de meeste banen worden gecreëerd door gazellebedrijven. In de VS zijn deze bedrijven verantwoordelijk voor 80% van de banengroei. In het Nederland wordt dit helaas niet gemeten. Een Nederlandse

indicator is de 'Deloitte Fast 50' van snelst groeiende technologiebedrijven. Twente scoort in 2007 met vier bedrijven in de Deloitte Fast 50 uitstekend. Deze vier bedrijven zijn Fortes Solutions (Enschede, plaats 11), Xsens (Enschede, plaats 15), DAP Technology (Oldenzaal, plaats 34) en Virtu (Enschede, plaats 48). Een jaar eerder stonden zes Twentse bedrijven in de top 50.

Ontwikkeling

Sinds 2001 zien we een aanzienlijke daling van R&D personeel in Overijssel ten opzichte van Nederland. Vooral de bedrijven zijn voor die daling verantwoordelijk. Maar ook bij de categorie universiteiten scoort Overijssel onder het landelijk gemiddelde. Dit lijkt structureel te zijn.

Op het terrein van R&D bij instellingen heeft de provincie een relatief grote achterstand.

Er is echter wel een sterke stijging van R&D sinds 1999. Ook als deze trend zich voortzet, zal het nog enige tijd duren voordat Overijssel op het landelijk gemiddelde zit. Een punt van aandacht zijn de R&D-inspanningen in de private sector, die vanaf 2001 een scherpe daling te zien geven ten opzichte van het Nederlands gemiddelde.

We weten niet of het beeld voor Twente rooskleuriger is. Het aandeel R&D-loonkosten per werknemer ligt nog fors boven het landelijk gemiddelde. Toch is het mogelijk dat door blijvende daling van R&D-personeel in bedrijven de goede kennisbasis van Twente is verslechterd. We kunnen in ieder geval wel concluderen dat Twentse bedrijven bovengemiddeld gebruik maken van allerlei innovatieprogramma's. Dat R&D-inspanningen en deelname aan programma's leiden tot daadwerkelijke innovaties, zoals blijkt uit de uitstekende prestaties in de MKB Innovatie top-100, is positief. Het geeft vertrouwen dat Twente ook in de toekomst nieuwe processen en producten kan blijven ontwikkelen. Uiteindelijk is innovatie de basis voor toekomstige groei.

In 1970 waren ze de eerste melkveehouders in Enschede met een ligboxenstal. In 1987 boerden Bertine Varvik en haar man met 120 koeien. Anno 2008 boeren ze nog steeds goed, nu met 120 personeelsleden.

Boermarke Desserts maakt dagelijks 60.000 liter ijs en toetjes. Het bedrijf zit nu nog in Hengelo maar verhuist in 2008 naar de Marssteden in Enschede.

Boermarke boert nog beter nu gemeente mee wil denken

Dat het succes van Boermarke niet vanzelf gekomen is, blijkt al snel uit het verhaal van Bertine Varvik (61). Zij vormt met haar man en twee zonen de directie van het bedrijf. 'Toen we nog op de boerderij in Enschede zaten, eind jaren '80, en wilden uitbreiden, hebben we eigenlijk vreselijk veel tegenwerking gehad van de gemeente. Twee bedrijven, de boerderij en een loonbedrijf van de oudste zoon, dat mocht niet op één bouwblok. We hebben ook wel dwangbevelen gehad in die tijd... Gelukkig is dat nu heel anders.'

Vertrouwen

Bertine komt zelf uit de horeca. Lachend: 'Iedereen zei altijd dat ik liever tien mensen 'voerde' dan tien kalveren. Dat is ook zo. Daarom deed ik een keer mee aan een receptenwedstrijd van de Libelle. Ik won de derde prijs, niet de ijsmachine die ik graag gewild had, helaas. Die hebben we toen zelf maar gekocht. In die tijd kwam de regelgeving rondom het melkquotum: voor teveel geproduceerde melk moest je de superheffing betalen. Johan, mijn man, zei toen heel zakelijk: 'Van het melkoverschot gaan we zelf ijs maken. Dat is een gat in de markt: zelf zuivelende boeren maken op dit moment nog geen ijs.' De hele boekhouding moest toen naar Den Haag, maar we kregen wel een extra quotum voor ijs. We kochten de kleinste industriële ijsmachine en gingen ijs, vla en bavarois maken. De bank had er meteen vertrouwen in; de boerderij en de grond vormden

natuurlijk een goede garantie. Mijn man en ik deden alles zelf. We hebben keihard gewerkt. Ik kon de mixen maken en Johan kon de machines bedienen. Een jaar later maakten we ook maaltijdsoep, 700-800 liter op een dag. Alles werd verkocht bij kleine winkeltjes, een heel leuke tijd was dat. Later kwamen de retailers als Albert Heijn en C1000 erbij. Tegenwoordig zijn de institutionele klanten het belangrijkste. Ik weet nog hoe blij we waren toen een bejaardentehuis voor het weekend 500 ijsjes wilde hebben... Keihard werken, maar wat wij beloven doen we ook. Zo begon het te lopen.'

Verhuizen

Bertine: 'In 1995 mochten we gelukkig van de gemeente Enschede iets uitbreiden. We konden afspraken maken met twee wethouders. Die vroegen wel of we niet alsjeblieft naar het industrieterrein wilden verhuizen. Wij hadden het idee dat we alles aankonden; klanten zeiden: nu kunnen jullie ook vla maken. Dat liep zo goed dat we na drie maanden al ruimte tekort kwamen. Dus kochten we een boerderij erbij in het Enschedese buitengebied en verhuisden we naar de Diamantstraat in Hengelo. Er moesten steeds meer soorten komen in steeds meer verpakkingen. Maar Johan zei: ik wil alleen iets wat goed is. Nu maken we ijs, vla, pap, bavarois, pudding, chocolademousse, kortom, allerlei soorten desserts.'

Bemiddeling

Boermarke heeft een fabriek in Hengelo waar ongeveer 100 mensen werken. Op de Enschedese vestiging aan de Holterhofweg werken er zo'n 15. Het plan was aanvankelijk om volledig te verhuizen naar Hengelo. Bertine Varvik: 'Maar ja, dan tref je een ambtenaar van Economische Zaken en die zegt dan dat hij het zo jammer vindt dat je weggaat uit Enschede. De gemeente heeft toen prima bemiddeld en we konden een geschikt bedrijf aan de Staalsteden kopen. Dankzij een ambtenaar die uit het bedrijfsleven kwam – dat is ook nodig. Er ging duidelijk een andere wind waaien bij de gemeente: binnen drie maanden hadden we alle vergunningen rond, drie schoendozen vol! Ze kunnen en willen dus echt wel meedenken...'

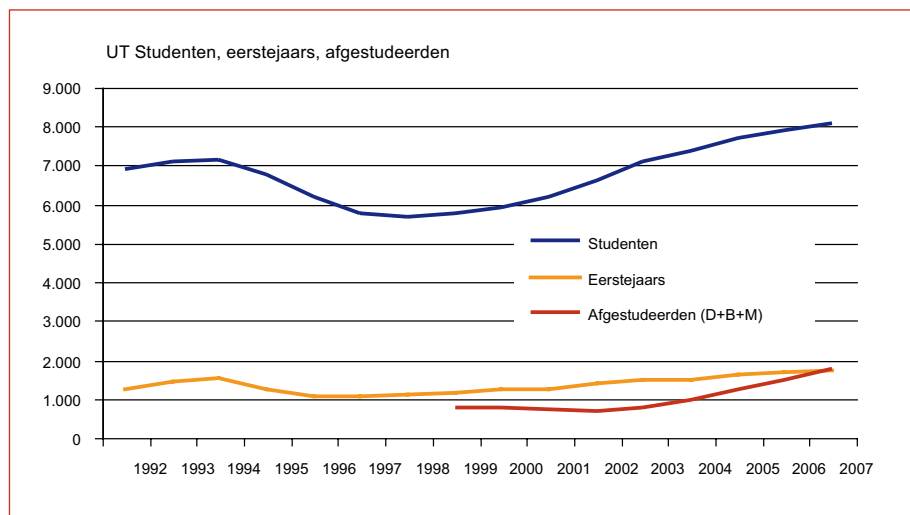
Goede arbeidsmoraal

Boermarke is een echt productiebedrijf en heeft dus niet zoveel van doen met onderzoeksresultaten van de Twentse universiteit. Het bedrijf werkt wel met stagiaires en stagiairs van Saxion, van het AOC Almelo en van de landbouwhogeschole in Wageningen en Leeuwarden. Waarom zit Boermarke in Twente? Bertine Varvik: 'Omdat wij hier geboren zijn. Vijf jaar geleden vond ik het nog een nadeel dat wij hier zitten. Nu is het een voordeel vanwege de Duitse markt. Daar zit veel groei in: vroeger maakten de Duitsers alles zelf, nu zijn ze pas toe aan producten in portieverpakkingen. Ik ben ook blij met de Twentse mentaliteit van

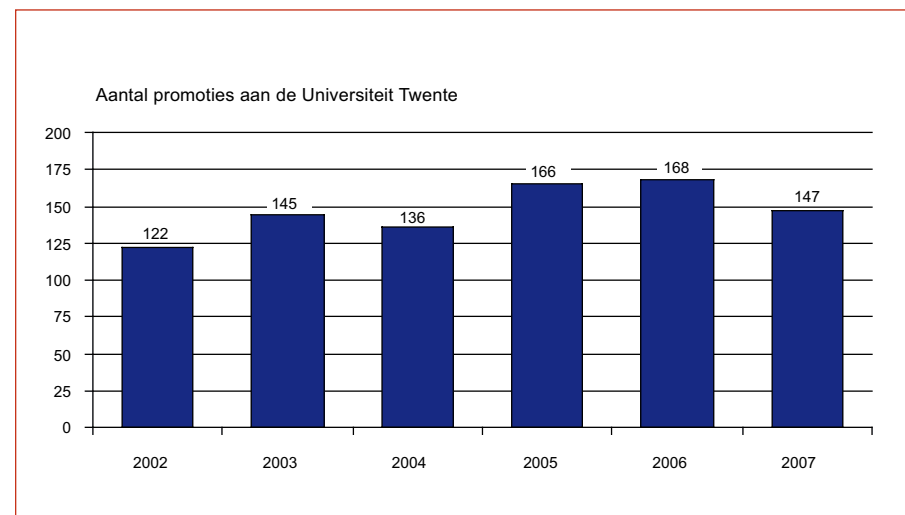
onze medewerkers, de arbeidsmoraal is hier heel goed.' Binnenkort zit Boermarke met al zijn werknemers op het industriegebied tussen Enschede en Boekelo. De nieuwe fabriek beschikt straks over 30.000 vierkante meters. Is dat over tien jaar nog genoeg? 'Ik hoop het,' zegt Bertine, 'de kwaliteit staat bij ons voorop maar we willen ook klantgericht blijven.'

III Omgeving, Creativiteit en Innovatie

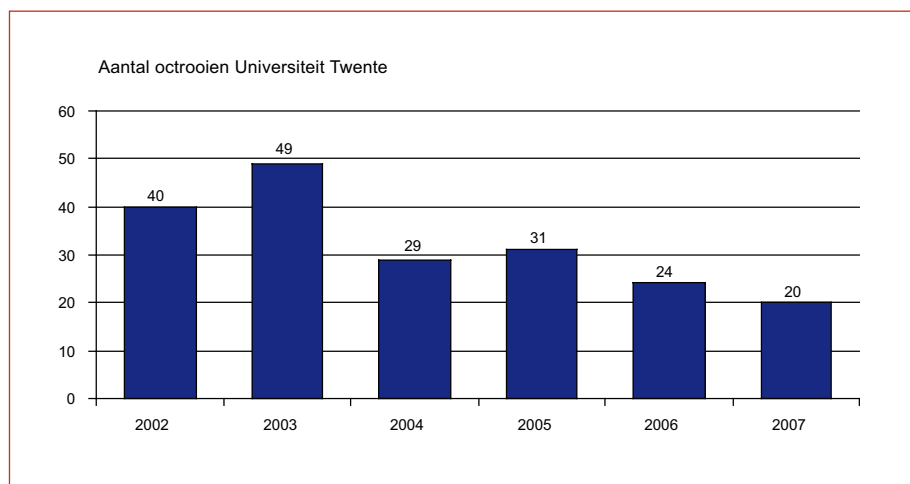
Universiteit Twente: studenten, octrooien en promoties

Bron: Universiteit Twente.

Bron: Universiteit Twente/Metis.

Bron: Universiteit Twente/Metis.

Waarom is dit belangrijk?

Naast innovatie en R&D is ook onderwijs een belangrijke factor bij de kennisontwikkeling. Universiteiten spelen hierin een voorname rol, hogescholen zijn vooral actief op het toepassen van bestaande kennis. Beide kwaliteiten zijn van belang voor een goede kenniseconomie. Bij kenniscreatie denken we vaak aan onderzoek op universiteiten. Technische universiteiten leveren in dat kader een bijdrage aan zowel R&D en innovatie als het algemene kennisniveau. Hun onderzoeken resulteren vaak in promoties, maar ook bijvoorbeeld in octrooien. Het zal duidelijk zijn dat onderwijs een belangrijke peiler is voor de kenniseconomie.

Ontwikkeling

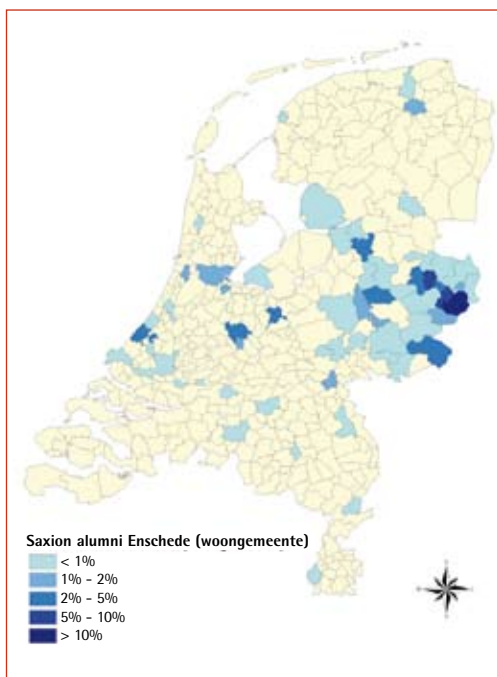
Sinds 1999 zien we een stijging van het aantal eerstejaars en het totaal aantal studenten. Het aantal afgestudeerden groeit als gevolg daarvan pas vanaf 2002/2003.

Het aantal octrooien daalt sterk vanaf 2004. Mogelijke oorzaken zijn de extra inspanningen en kosten die gepaard gaan met het aanvragen van patenten en de tegenvallende resultaten in het vermarkten ervan.

De hoeveelheid promoties fluctueert nogal. In 2002 waren er (slechts) 122, terwijl het aantal promoties vier jaar later 168 bedroeg.

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

Saxion locatie Enschede, spreiding afgestudeerden

Bron: Saxion, Kenniscentrum Leefomgeving, 2008

Waarom is dit belangrijk?

De laatste decennia stijgt het aantal hoger opgeleiden in Nederland gestaag. In onze kennis-economie is een hoog opgeleide beroepsbevolking een belangrijke voorwaarde voor economische groei en een sterke vestigingsplaatsfactor voor bedrijvigheid. Door de vergrijzing en ontgroening van de bevolking zal de concurrentiestrijd tussen regio's om hoog opgeleide talent nog toenemen. Hoger opgeleiden zijn immers mobieler en eerder bereid om te verhuizen voor de carrière dan lager opgeleiden. Veel hoog opgeleide mensen verlaten de regio van opleiding om emplotee te vinden in andere delen van het land of het buitenland. Dit geldt ook voor Twente, waar deze stroom wordt gemeten door overheid en de instellingen voor hoger onderwijs. Het beleid is om meer afgestudeerden te verleiden om in Twente te blijven, waardoor het totale aandeel van hoger opgeleiden wordt vergroot.

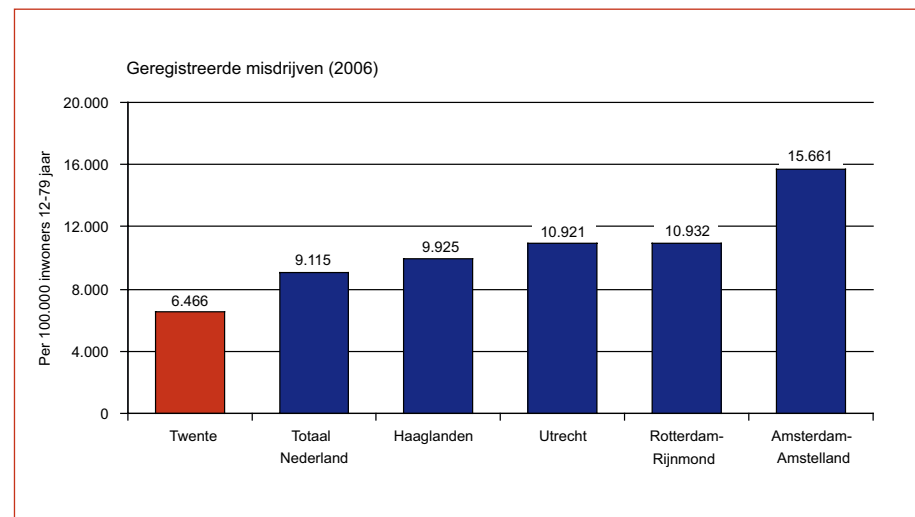
Hoe staat Twente ervoor?

In de Twente Index 2007 was informatie opgenomen over de woonplaats van afgestudeerden van de Universiteit Twente. Daaruit bleek dat 22% van de alumni van de UT in Twente blijft wonen. Op basis van recent onderzoek zijn voor deze Twente Index ook gegevens beschikbaar over de woonplaats van hbo-studenten van Saxion, locatie Enschede. In bovenstaande figuur geeft de intensiteit van de blauwe kleur aan hoe sterk de concentratie van Saxion afgestudeerden per gemeente is. Ongeveer 46% van de afgestudeerden blijft in de regio. Daarmee volgt Saxion het landelijk beeld van instellingen voor het hoger beroepsonderwijs. Alumni die in Twente blijven geven de aanwezigheid van vrienden en familie en de binding die ze met de omgeving hebben op als belangrijkste motief. Daarnaast blijven veel studenten in de regio, omdat na de stage in de regio een baan wordt aangeboden. Belangrijkste reden om te vertrekken uit de regio is werk.

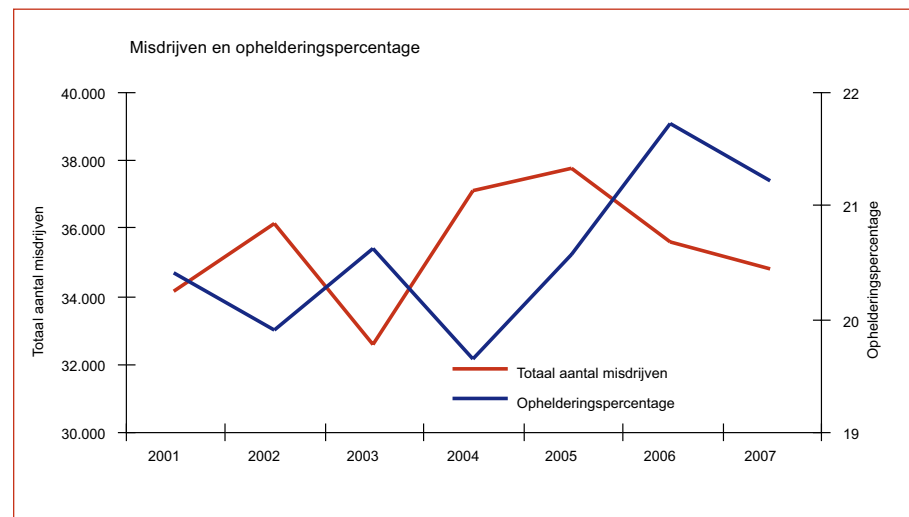
Ondanks dat de meerderheid van de afgestudeerden van hbo en universiteit vertrekt uit Twente kan niet gesproken worden van brain-drain. Van de mensen die zich in Twente vestigen is het opleidingsniveau ook hoger dan het Twentse gemiddelde. Probleem blijft dat het aandeel hoger opgeleiden niet stijgt en met bijna 5 procentpunten achterloopt ten opzichte van het nationale gemiddelde (24,4% ten opzichte van 29,3%). Uit enquêtes met hbo-afgestudeerden blijkt dat er mogelijkheden zijn om meer jong talent aan de regio te binden, bijvoorbeeld door interessante stages.

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

Veiligheid

Bron: CBS/Statline.

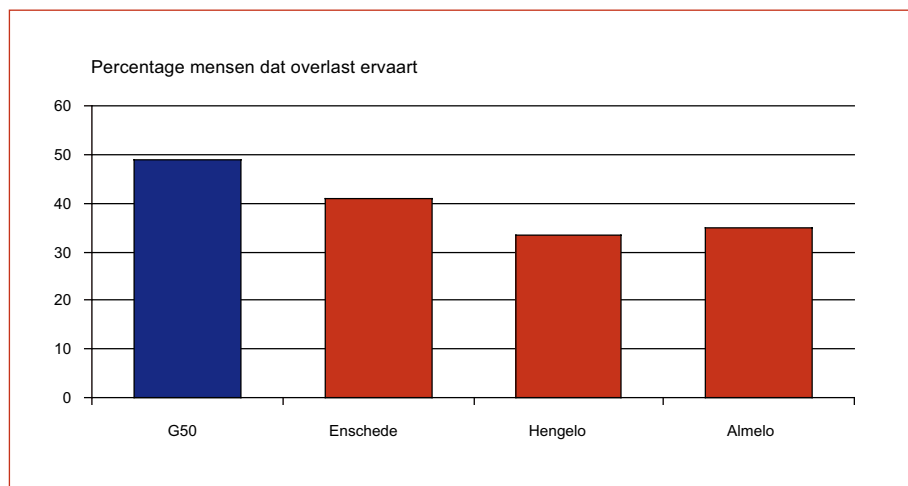

Misdrijven in Twente							
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal meldkamer meldingen	67.594	68.414	61.708	52.606	50.827	52.589	56.517
Totaal aantal misdrijven	34.084	36.076	32.556	37.028	37.721	35.550	34.769
Totaal aantal opgehelderde misdrijven	6.951	7.172	6.711	7.269	7.754	7.718	7.375
Ophelderingspercentage	20,4	19,9	20,6	19,6	20,6	21,7	21,2

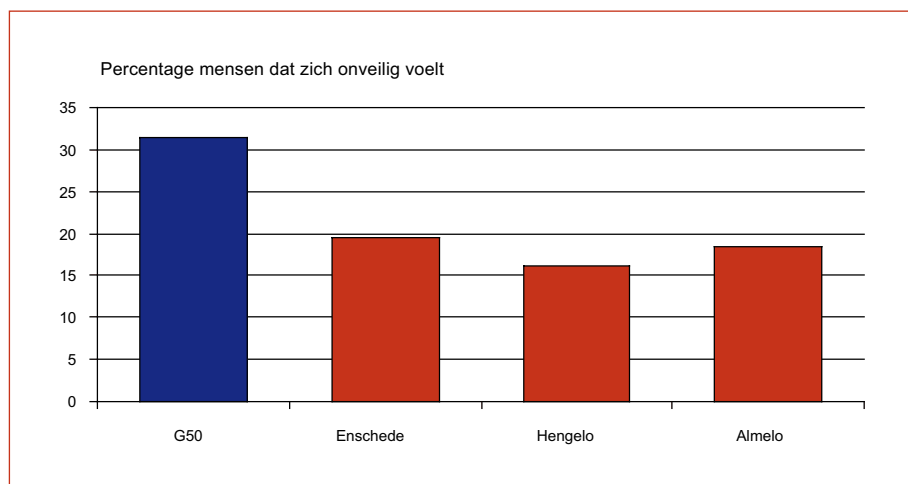
Bron: Politie Twente.

II Omgeving, Creativiteit en Innovatie

Overlast en onveiligheidsgevoel

Bron: Atlas Nederlandse Gemeenten 2007 (overgenomen).

Bron: Atlas Nederlandse Gemeenten 2007 (overgenomen).

Waarom is dit belangrijk?

Een belangrijk onderdeel van de leefomgeving is veiligheid. Voor veel mensen is veiligheid in de leefomgeving een prioriteit. Bij de keuze om zich ergens te vestigen speelt veiligheid steeds vaker een rol. Jonge gezinnen en ouderen verhuizen om die reden soms vanuit de Randstad naar veiligere delen van ons land. Het aantal geregistreerde misdrijven kan goed als veiligheidsindicator worden gebruikt. Daarnaast speelt het veiligheidsgevoel van mensen ook een belangrijke rol. Ook de door mensen ervaren overlast is van invloed op de kwaliteit van de leefomgeving.

Hoe staat Twente ervoor?

Op basis van de beschikbare cijfers kunnen we stellen dat het wel goed zit met de veiligheid in Twente. Het aantal geregistreerde misdrijven per 100.000 inwoners is slechts tweederde van het landelijk gemiddelde. De bevolking van de drie grootste Twentse steden voelt zich veiliger dan de gemiddelde bewoners van de Nederlandse steden, iets wat ook geldt voor de ervaren overlast. Daarmee is veiligheid een belangrijke troef voor een goede Twentse leefomgeving.

Peter Schinkel is de 27-jarige directeur van Indenty, een Enschedees bedrijf in zoekmachinemarketing. Hij studeerde Commercieel-Technische Bedrijfskunde bij Saxion en was op zijn 19e medeoprichter van Gladior, een van zijn drie bedrijven waar nu in totaal 70 mensen werken. 'Succes of geen succes? Dat is het verschil tussen gevonden worden en niet gevonden worden.'

‘Innovatiebudget moet vooral besteed worden aan onderwijs’

Tussen 1997 en voorjaar 2001 hadden we wereldwijd te maken met de grote internethype. De waarden op de aandelenmarkt rezen snel door de groei van de internet-sector en daarvan afhankelijke bedrijven. Kenmerkend voor die periode was de snelle oprichting en soms even snelle onverwachte ondergang van vele internetbedrijven, de zogenaamde dot-coms. Een combinatie van snel stijgende koersen van aandelen, grootschalige beurs-speculatie door individuen en makkelijk verkrijgbaar investeringskapitaal creëerde een euforische stemming. Talloze jonge bedrijven die huizenhoog ingezet hadden op het enorme succes van internet gingen op de fles.

Vrijheid

Peter Schinkel begon echter al in 1999 met zoekmachinemarketing. Nog voor hij startte met zijn studie bij Saxion: 'Ik wist zeker: dit gaat belangrijk worden. Mijn voordeel was dat ik geen enkele achtergrond had. Geen verstand van reclame, marketing of adverteren. Dat geeft een hoop vrijheid...' Zoekmachinemarketing is nog maar zes jaar booming business, de hardst groeiende sector in E-marketing. Peter Schinkel: 'Steeds meer ondernemers begrijpen dat het verschil tussen succes en geen succes is dat je gevonden wordt op internet. Er hebben enorme verschuivingen plaatsgevonden: de zoekmachines van Ilse, Lycos, Altavista en Vindex werden door 80% van de internetters gebruikt. Dat is nu nog 2 of 3%, Google is de absolute marktleider.'

Jobhoppen

In 1999 was Peter Schinkel medeoprichter van Gladior, als student van 19. Toen waren er tien medewerkers. Nu hebben de drie organisaties (Gladior, Innovadis en Indenty) samen 70 mensen aan het werk. 'Onze concullega's zijn alle vijf ergens gevestigd in de regio maar onze markt zit in het westen. We hebben zo'n 1000 klanten. Wij hebben zelf de keuze gemaakt om in Twente te blijven. Vanwege de mensen. De opleidingen zijn de juiste: hier zijn veel technisch en commercieel geschoolde mensen te vinden. De mentaliteit is goed. Ik weet wel dat er vaak geklaagd wordt over de braindrain, het verschijnsel dat goed opgeleide vakmensen wegtrekken naar elders, maar zoveel last hebben wij daar eigenlijk niet van. Ik denk dat het in het westen moeilijker is: jobhoppen lijkt een favoriete bezigheid in het westen. Dat, en die braindrain, proberen wij tegen te gaan door er vroeg bij te zijn. We geven lezingen op de opleidingen en we zijn betrokken bij de Young Business Professionals, de netwerkclub van talenten die Theodor van der Velde van Saxion met zoveel enthousiasme leidt. We hebben contact met afstudeerbegeleiders van de UT en we houden ook contact met mensen die bij ons vertrokken zijn. Van de week bijvoorbeeld goede tips gekregen van een ex-medewerker die nu in Singapore zit...'

Groeistuipen

'Of ik trots ben op ons succes? Jazeker. Ik zag niet aankomen dat de markt zo enorm zou groeien. Maar op mijn 17e had ik hier al belangstelling voor en toen dacht ik al dat ik er een graantje van mee zou kunnen pikken. Flinke groeistuipen: binnen een half jaar hadden we al iets van 30 klanten en ik zag dat ik het anders moest gaan aanpakken. Zo kwam de samenwerking met Hans Kloppenborg, Marcel Disberg en Jurgen van Kraay tot stand, alle drie veertigers met de ervaring die ik nodig had voor de verkoop, de vermarkting en het aannemen van mensen. Ik was nog maar 19 maar ze zagen dat ik talent had. Nu stuur ik 20 mensen aan bij Indenty, ik ben een ondernemende manager, vind ik zelf.' Peter Schinkel koos bewust voor de Saxion-opleiding Commercieel-Technische Bedrijfskunde (CTB). 'Dat was goed als ondersteuning. Theorie en praktijk mooi op elkaar afgestemd. Ik leerde jaarcijfers lezen en interpreteren en ik leerde de juridische ins en outs van algemene voorwaarden op waarde te schatten. Daar heb ik enorm veel aan gehad.' Schinkel vertelt dat hij zich vooral marketeer voelt, meer dan IT-specialist of techneut. 'Mensen willen heel snel kiezen: binnen twee seconden willen ze zien of wat ze zoeken aansluit bij wat ze in beeld hebben. Daar heb je als marketeer en als ondernemer rekening mee te houden. Je moet vooral niet denken dat de hele wereld je doelgroep is. Via internet kun je segmenteren en dat moet je dus ook doen.'

Innovatie door vrijheid

Indenty heeft goede en korte lijnen met Saxion en de UT. 'Onderwijs en onderzoek in deze regio stimuleren ons zeer. Jaarlijks nemen wij zo'n tien nieuwe mensen aan die van het ROC, Saxion of de UT afkomen. We doen wel eens een gastdocentschap. Een lectoraat zoekmachinemarketing bij Saxion klinkt mij wel interessant in de oren. Daar zijn wij echt innovatief in, optimalisatie van zoekmachines is onze core business. Over drie maanden hebben we een eigen Google Simulator klaar, dat is uniek voor Nederland. In plaats van ervaring gaan we nu meer richting kennis. Er zit meer marge in de handel maar dat is niet innovatief en dat is nu juist onze ambitie. We vinden het leuk om te zien dat we meer voortbrengen dan bruto nationaal product. Het budget van het Innovatieplatform zou wat mij betreft vooral besteed moeten worden aan onderwijs. Goede ideeën moeten bij ondernemers terecht komen, we moeten investeerders, brancheorganisaties en opleidingscentra en studenten bij elkaar brengen op een informele manier. Innovatiesubsidies zijn soms negatief voor ons innoverend vermogen: al die agenda- en declaratieverplichtingen kosten veel te veel tijd - voor innoverend vermogen is juist vrijheid nodig...'

III Ondernemerschap binnen het Twentse hoger onderwijs

Ondernemerschap staat volop in de belangstelling. Het aantal starters neemt in Twente, net als in de rest van Nederland, vanaf 2003 van jaar tot jaar toe. Ten opzichte van 2006 blijft de procentuele groei in Twente (11,6%) echter achter bij die in Oost-Nederland (19%) en geheel Nederland (13%). De vraag is hoe we deze trend in positieve zin kunnen ombuigen.

Maatschappelijke ontwikkelingen

Overheden, onderwijsinstellingen, publiekrechtelijke en private organisaties stimuleren een ondernemende houding. Deze draagt ertoe bij dat meer inwoners zich oriënteren op ondernemerschap en uiteindelijk zelfs een bedrijf starten. De flexibilisering van de arbeidsmarkt, de versoepelde vestigingseisen, het vereenvoudigen van oprichtingsprocedures, een toenemende behoefte aan zelfverwezenlijking en de mogelijkheid om zorg en inkomen te combineren en tot slot het nadrukkelijk inzetten van ondernemerschap als reïntegratie- en arbeidsmarktinstrument, al deze factoren leiden tot een structurele toename van het aantal starters.

Persoonlijke drijfveren voor ondernemerschap

Het blijkt dat de meeste starters zich vooral laten leiden door positieve motieven. De wens om 'eigen baas' te zijn, het aangaan van een uitdaging of de mogelijkheid om meer geld te verdienen scoren hoog ten opzichte van negatieve drijfveren zoals ontevredenheid over een baan in loondienst of (dreigende) werkloosheid. Opmerkelijk is de constatering in een recent onderzoek¹ dat starters in Twente dankzij hun nieuwe bedrijf betere mogelijkheden zien om de zorg voor het gezin en het verwerven van een inkomen te combineren dan de starters elders in Nederland.

Van perceptie tot daadwerkelijke start

Uit een vergelijkend onderzoek naar ondernemerszin onder startende ondernemers uit de regio's Amsterdam, Midden-Nederland, Twente en Oost-Groningen blijkt dat een ondernemende houding en de bereidheid tot het daadwerkelijk starten van een bedrijf het grootst zijn in de regio Amsterdam. Starters in die regio schatten de marktkansen voor hun bedrijf het hoogste in. Twente scoort in dit opzicht gemiddeld. Daarnaast ziet één op de drie volwassenen uit Amsterdam en Midden-Nederland ondernemerschap in de komende tien jaar als reële optie; in Twente is dat één op de vijf volwassenen. Als mogelijke verklaring wordt gezien dat inwoners in de Randstedelijke regio's vaker mensen in hun directe omgeving kennen die een bedrijf zijn gestart en zich hierdoor positief laten beïnvloeden.

Groeiambities van starters

Het aantal starters, de slaagkans na de start en de groeiambitie zijn van belang voor het regionale concurrentievermogen en de economische dynamiek. Bedrijven die van plan zijn om in de nabije toekomst personeel aan te nemen, nieuwe producten, diensten of technologieën te introduceren of nieuwe markten buiten hun eigen regio te bedienen, zorgen voor een economische stimulans voor de regio. Twentse starters blijken het meest afhankelijk te zijn van klanten uit hun regio. Desondanks doen zij in groeiverwachtingen en innovatieve ambities beslist niet onder voor starters uit de Randstedelijke regio's.

Gemeenschappelijk beleid leidt tot meer en betere starters

Het is van belang de startersmarkt niet als één geheel te zien en het aanbod op specifieke behoeften af te stemmen. Zo ontstaat een klantgericht en transparant startersbeleid. Starters profiteren van een ondersteuningspakket dat zich uitstrekt van enthousiasmeren, adviseren, competentieontwikkeling, coaching tot het faciliteren van geschikte bedrijfshuisvesting, microfinanciering, het aannemen van personeel en netwerkvorming.

Nieuwe bedrijvigheid is goed voor de Twentse economie en werkgelegenheid. Een gemeenschappelijk startersbeleid draagt ertoe bij dat enerzijds het aantal starters in Twente een stevige impuls krijgt en dat anderzijds de slaagkans en de groeiambitie gestimuleerd worden. Daarmee wordt de sociaal-economische structuur van Twente substantieel en duurzaam versterkt.

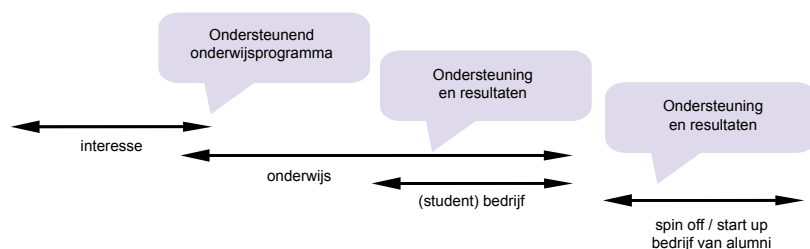
Rol van instellingen van hoger onderwijs

Voor het hoger onderwijs is een belangrijke rol weggelegd bij het stimuleren en bevorderen van ondernemerschap onder studenten. Twente telt zeven verschillende instellingen voor hoger onderwijs, met Saxion en de Universiteit Twente als belangrijkste instituten. Saxion is een hbo-instelling met ruim 20.000 studenten, verdeeld over dertien academies en 64 opleidingen. De Universiteit Twente heeft ongeveer 8.000 studenten, verdeeld over vijf faculteiten, 21 bachelorprogramma's en 38 masterprogramma's. Beide instellingen hebben ondernemerschap als onderdeel van hun missie gemaakt. Deze themaspecial geeft een overzicht van het ondernemerschap zoals het vorm heeft gekregen in beide instellingen en het effect ervan op de studenten².

¹ Ondernemerschap in de regio. Denken, durven en doen in Oost-Groningen, Twente, Groot-Amsterdam en Midden-Nederland. EIM, mei 2008.

² De onderzoeken waarop de cijfers in deze bijdrage zijn gebaseerd, zijn verschillend. Saxion (SKIO) heeft een grootschalige enquête gedaan onder alle studenten met een response van N=12.481 (69%). De Universiteit Twente (Nikos) heeft eveneens een enquête onder alle studenten verspreid, echter met een response van N=504 (7%). De onderzoeken zijn niet in samenhang uitgevoerd en hadden verschillende doelen. Een vergelijking van de exacte getallen tussen Saxion en UT is daarom niet juist. Het doel van deze bijdrage is ook niet om deze twee instellingen te vergelijken, maar juist om een beeld te geven wat er gezamenlijk is én kan. De gegevens betreffende vier buitenlandse universiteiten zijn afkomstig uit hetzelfde onderzoek als de UT-gegevens.

Hoe stimuleert een kennisinstelling het ondernemerschap?

Deze figuur is als volgt te lezen: studenten komen binnen bij het hoger onderwijs. Sommige hebben dan al interesse voor ondernemerschap (1). Tevens krijgen studenten tijdens hun onderwijsperiode een ondersteunend programma waarin ze kunnen leren over ondernemerschap (2). Van deze groep richt een aantal al tijdens hun studie een (studenten)bedrijf op (3); ze krijgen concrete ondersteuning aangeboden, zowel in het onderwijs als daarbuiten. Daarnaast zijn er alumni die een bedrijf starten (4). Ook voor hen is er ondersteuning in de vorm van specifieke activiteiten.

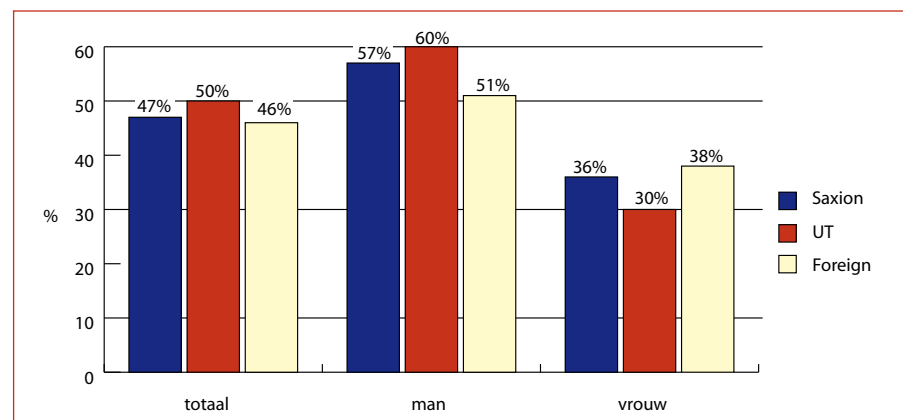
Hierna wordt in detail ingegaan op:

- de interesse in ondernemerschap onder studenten;
- de activiteiten die ontplooid worden om interesse om te zetten in daadwerkelijk ondernemersgedrag;
- het aantal ondernemingen onder de huidige studenten;
- het aantal ondernemingen onder de alumni.

We sluiten deze bijdrage af met enkele ideeën over de mogelijke acties die de kennisinstellingen (en overheden) kunnen nemen om het ondernemerschap verder te bevorderen.

Interesse in ondernemerschap

Het stimuleren van ondernemerschap is pas zinvol wanneer er voldoende interesse voor het onderwerp onder studenten is. De eerste stap is het vergroten van deze interesse. Saxion en de Universiteit Twente hebben hiernaar beide onderzoek gedaan. Uit deze studies blijkt dat bijna de helft van de studenten interesse heeft in ondernemerschap en dat de buitenlandse universiteiten een vergelijkbaar beeld laten zien. De belangstelling onder de mannelijke studenten is hoger dan onder vrouwelijke studenten.

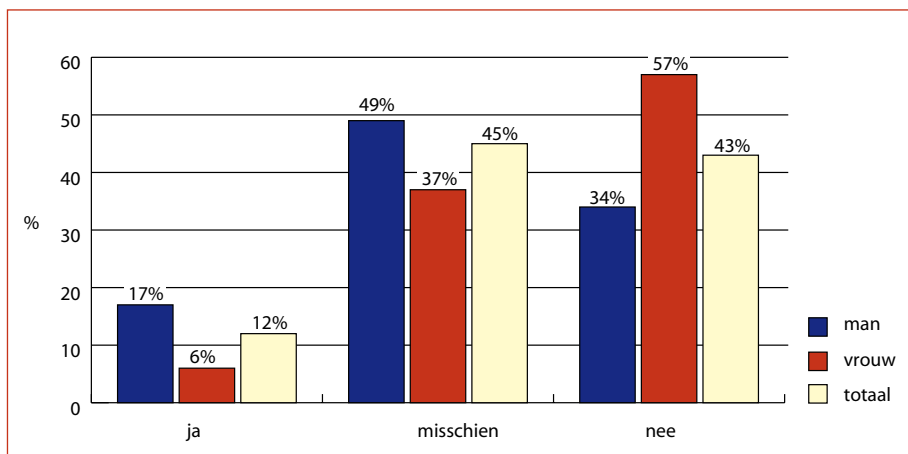
Grafiek 1: De interesse in ondernemerschap.

De interesse in ondernemerschap is onder de Saxion-studenten tamelijk stabiel te noemen gedurende de vier studie jaren. Bij de UT-studenten is die belangstelling het hoogst aan het einde van het derde studiejaar (het laatste jaar van de bacheloropleiding). Dit laatste heeft mogelijk een relatie met de minor Ondernemerschap, die in het derde studiejaar wordt aangeboden. De gemiddelde situatie in Twente is vergelijkbaar met de buitenlandse universiteiten. Als we een uitsplitsing naar studiejaar maken, lijkt de situatie in Twente iets beter. Opvallend is de relatief grotere interesse voor ondernemerschap onder de vrouwelijke studenten in het buitenland.

Plannen om eigen bedrijf te starten

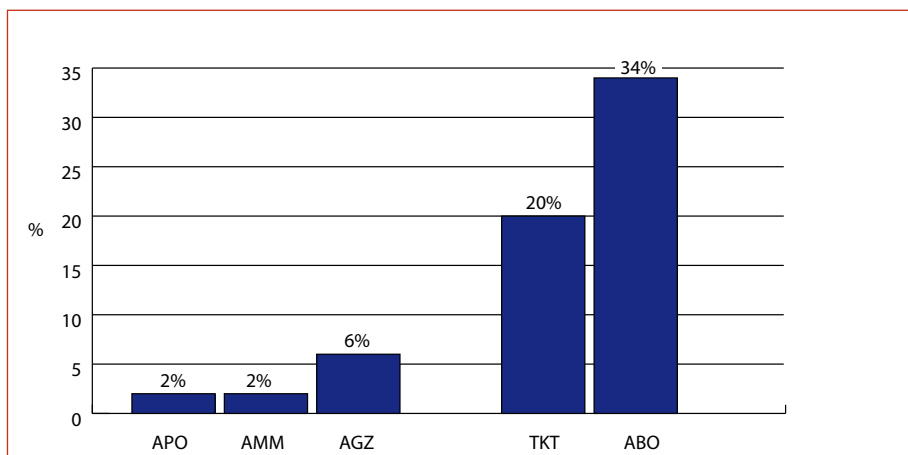
De Saxion-enquête werd met de inschrijvingspapieren door de hogeschool meegestuurd, waarbij werd aangegeven dat het 'verplicht' was om de enquête in te vullen. Dit heeft geresulteerd in een grote respons: 12.481 studenten (69% van de gehele populatie Saxion-studenten). Het percentage studenten bij Saxion dat zegt 'zeker' een bedrijf te willen gaan starten, is 12%. Het ligt bij mannen (17%) duidelijk hoger dan bij vrouwen (6%). Een grote minderheid (43%) wijst ondernemerschap als mogelijkheid voor zichzelf af. Een andere grote minderheid

(45%) ziet ondernemerschap als een mogelijke optie en antwoordt 'misschien' op de vraag of ze plannen hebben om een onderneming te starten.

Grafiek 2: Plannen om 'zeker' een eigen bedrijf te starten onder Saxion-studenten (N=12.481).

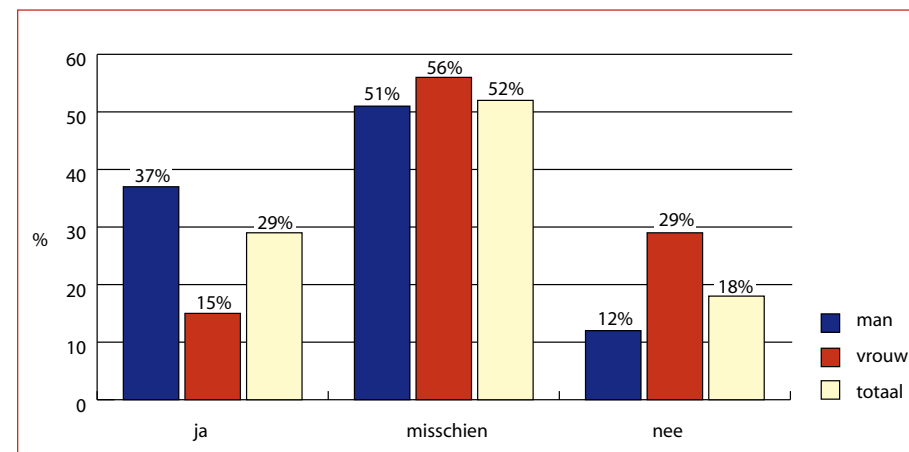
Bovenstaande cijfers zijn een gemiddelde, terwijl er over de verschillende opleidingen een grote variatie blijkt te zijn.

Grafiek 3: Plannen om zeker te starten: uitersten (Saxion, N=12.481).

Saxion heeft een breder profiel met een groter palet aan opleidingen dan de UT. Dit beïnvloedt de bereidheid tot ondernemerschap. Uit grafiek 3 blijkt dat bij de academies die zich richten op het onderwijs (APO), mens en maatschappij (AMM) en de zorg (AGZ), studenten minder stellig zijn in hun plannen om een eigen bedrijf te starten. Bij de meer technische en bedrijfskundige opleidingen zien we meer studenten die 'zeker' een eigen bedrijf willen starten: respectievelijk. 20% en 34%.

De respons op de enquête was onder de gehele UT-populatie 7% (504 studenten). Het percentage studenten dat 'zeker' voor zichzelf wil beginnen, is hier 29%; onder de mannelijke studenten ligt dat zelfs nog een stuk hoger. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met de resultaten van de buitenlandse universiteiten. Net als bij Saxion zien we ook bij de UT een grote groep studenten die zegt 'misschien' een bedrijf te willen starten.

Grafiek 4: Plannen om 'zeker' een eigen bedrijf te starten onder UT-studenten (N=504).

Uit dit gezamenlijke beeld blijkt:

- Er is serieuze belangstelling onder een ruime groep studenten om een eigen onderneming te starten.
- Er is een grote groep studenten die aangeeft 'misschien' een eigen bedrijf te willen starten; zij wijzen het nadrukkelijk niet af.
- De belangstelling onder vrouwen is aanzienlijk minder dan onder mannen.
- Buitenlandse vrouwen zijn meer geïnteresseerd in ondernemerschap dan Nederlandse vrouwen.

Onderwijs in ondernemerschap

Het ondernemerschapsonderwijs heeft inmiddels vaste voet gekregen in het Twentse hoger onderwijs. Studenten aan de UT en Saxion kunnen kennismaken met ondernemerschap via de (keuze)minoren die beide instellingen aanbieden en populair zijn onder de studenten.

Een minor is een samenhangende en zinvolle combinatie van vakken die meerwaarde heeft voor de toekomstige beroepssituatie van de student of zijn/haar vervolgstudie. Er zijn specifieke minoren om studenten te leren over het ondernemerschap in al zijn facetten en/of het leren schrijven van een businessplan voor een eigen onderneming.

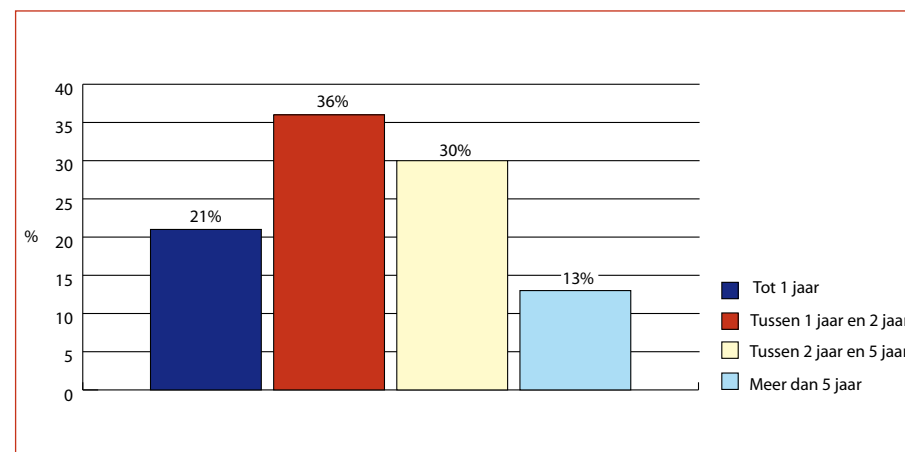
Ook als onderdeel van de reguliere opleidingen speelt ondernemerschap een steeds belangrijkere rol. Dit geldt niet alleen voor de meest voor de hand liggende opleidingen als bedrijfskunde, maar ook voor de technische en kunstopleidingen en opleidingen rond gezondheidszorg (fysiotherapie en podotherapie). Daarnaast zijn er nog de specifieke opleidingen: Saxion kent de opleiding Small Business en de UT heeft een mastertrack Innovatie & Ondernemerschap binnen het programma Business Administration.

Ondernemerschap in de praktijk: een studentenbedrijf

Sinds het begin van de jaren '80 is ervaring opgedaan met het ondersteunen van studenten bij het starten van een bedrijf. De voormalige rector magnificus Van den Kroonenberg van de UT heeft in die tijd ook de term 'Ondernemende Universiteit' geïntroduceerd. Activiteiten die voortvloeiden uit deze missie, hebben een sterke stimulans gegeven aan ondernemendheid in het hoger onderwijs.

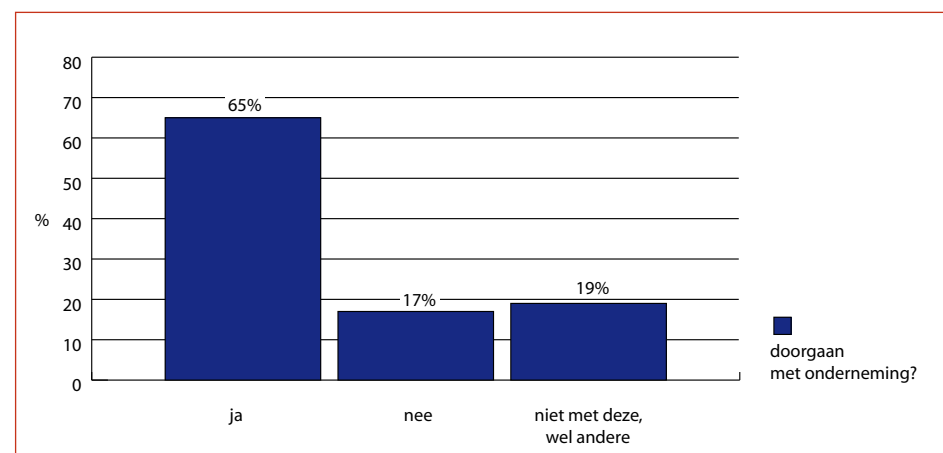
In de eerder genoemde brede Saxion-enquête in 2007 gaven 300 studenten aan dat zij naast de studie een eigen bedrijf hebben. Dat leidt tot een schatting van ruim 400 student-ondernemers op dit moment. Niet verrassend is dat een deel van deze groep de opleiding Small Business volgt (circa 70), die immers typisch bedoeld is voor studenten die het ondernemerschap in willen. Ook bij de ICT-gerelateerde opleidingen en de Academie voor Toegepaste Kunst en Techniek blijken veel student-ondernemers te zitten. De Universiteit Twente faciliteert de ontwikkeling van studentenbedrijven via de Taskforce University Student Enterprises (USE). Er zijn ongeveer 150 bedrijven geïdentificeerd.

De onderstaande figuur geeft een overzicht van de leeftijd van de (studenten)bedrijven aan Saxion; deze resultaten zijn verkregen in een vervolgonderzoek waaraan 56 student-ondernemers hebben meegedaan.

Grafiek 5: Bestaansduur van Saxion-studentenondernemingen (N=56).

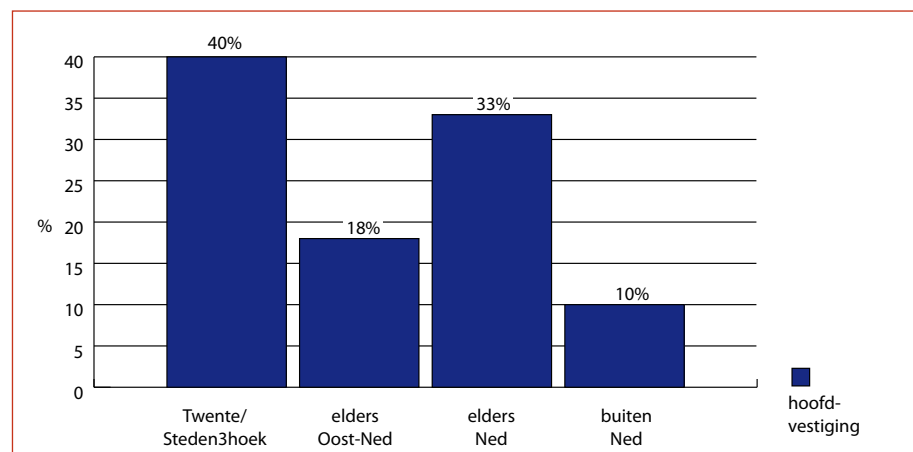
Studentenondernemingen blijken geen eendagsvliegers. Bijna de helft bestaat al meer dan twee jaren. Van de student-ondernemers geeft 83% aan dat ze met hun huidige of met een andere onderneming willen doorgaan.

Grafiek 6: Doorgaan met eigen onderneming? (Saxion studentondernemers; N=56).

Binding met de regio

De binding met de regio is een hot item. Willen deze student-ondernemers in de regio blijven of vertrekken ze graag naar een plaats buiten Twente? In dat laatste geval verdwijnt hooggeschoold talent en ondernemerschap uit de regio. Ook dit is onderzocht onder student-ondernemers bij Saxion. Op de vraag waar ze op termijn hun hoofdvestiging willen hebben geeft zo'n 40% aan in Twente en/of Stedendriehoek Deventer/Apeldoorn/Zutphen³ te willen blijven⁴. Nog eens 18% zegt de hoofdvestiging elders in Oost-Nederland te willen hebben. Eenderde vertrekt liever naar elders in Nederland, terwijl een klein deel van de respondenten met de hoofdvestiging naar het buitenland wil. Voor dit laatste weten we nog niet of verhuizing het gevolg is van een hoge groeiambitie of dat deze gelijkstaat aan een terugkeer naar het land van de (voor)ouders, zoals Suriname, Marokko, Turkije of Duitsland.

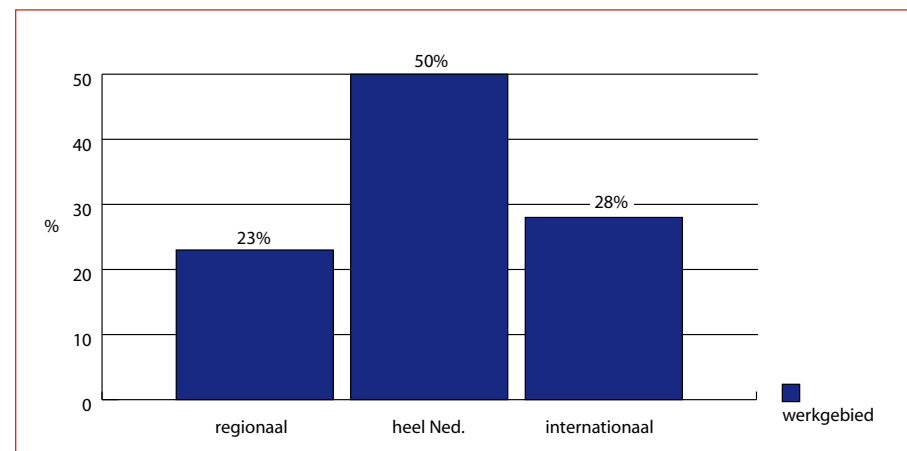

Grafiek 7: Beoogde regio hoofdvestiging (Saxion student-ondernemers; N=56).

Meer dan de helft van de studentondernemers blijkt dus niet van plan om in Twente / Stedendriehoek te blijven. Een kwart geeft aan op termijn voornamelijk in de regio te willen ondernemen. De helft van de respondenten ziet heel Nederland als werkterrein. De rest heeft de ambitie om zelfs internationaal te gaan.

³ Bedenk dat Saxion vestigingen heeft in Enschede (onderdeel van Twente) maar ook in Deventer en Apeldoorn (onderdeel van Stedendriehoek).

⁴ Verderop in deze bijdrage wordt gekeken waar de alumni/ondernemers hun hoofdkantoor werkelijk hebben gevestigd.

Grafiek 8: Beoogd werkgebied (Saxion student-ondernemers; N=56).

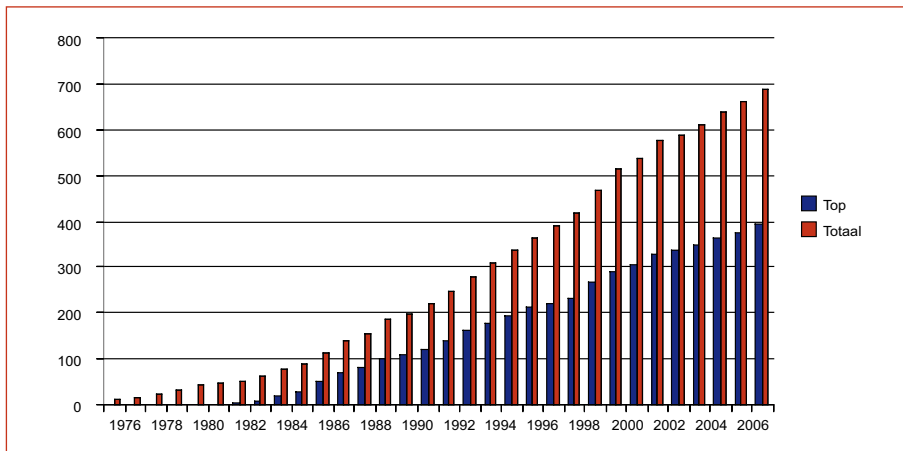
Spin-off bedrijven

Naast de studentondernemers hebben ook veel alumni een eigen bedrijf gestart op basis van opgedane kennis en/of onderzoekservaring bij de instellingen voor hoger onderwijs. De Universiteit Twente heeft daarnaar onderzoek laten doen door het NIKOS. Sinds 1980 zijn in totaal 700 bedrijven geïdentificeerd als spin-off bedrijf van de UT. Uit recent onderzoek van Saxion komen voorlopig 120 spin-off bedrijven naar voren.

De ondersteuning van studenten en afgestudeerden bij de ontwikkeling van hun ondernemerschap wordt door de UT en Saxion zelf uitgevoerd. Van de 700 spin-off bedrijven van de UT zijn er ongeveer 400 gestart met ondersteuning van het TOP-programma (Tijdelijke Ondernemers Plaatsen). Het ondersteunt starters gedurende één jaar met huisvesting, twee mentoren (een wetenschappelijk en een bedrijfsmentor), deelname aan netwerken, opleiding en een renteloze lening⁵. De TOP-bedrijven dragen bij aan de economische ontwikkeling van Twente, omdat ongeveer 80% in de regio gevestigd blijft. Onderzoek laat zien dat de gezamenlijke TOP-bedrijven ongeveer 150 nieuwe banen per jaar creëren. In 2007 heeft Saxion het SPEED-programma⁶ gestart om ook hbo-studenten en -afgestudeerden te ondersteunen bij de start van hun bedrijf door middel van een renteloze lening, begeleiding en toegang tot netwerken. De lijst met spin-off bedrijven van Saxion zal nog groeien, omdat nog niet alle spin-offs vanaf 1985 zijn opgespoord.

⁵ www.utwente.nl/top

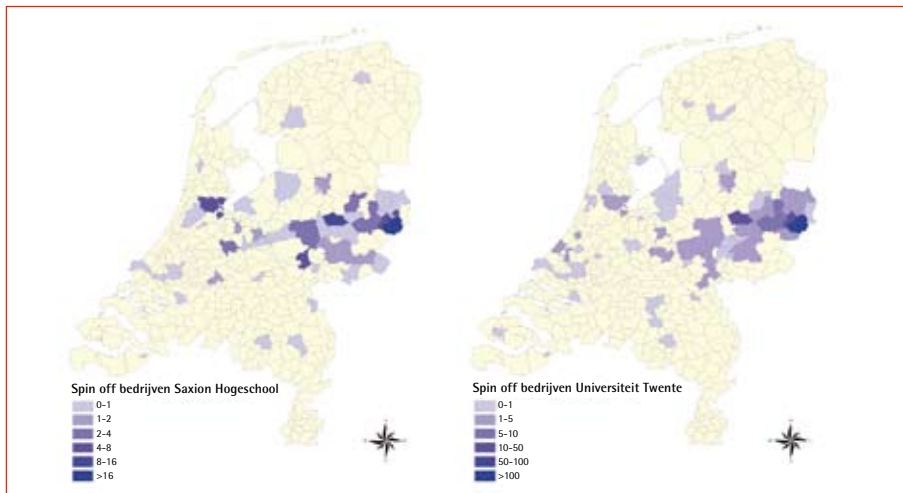
⁶ www.saxion.nl/skio/voorstudenten/speed_voorstudenten

Grafiek 9: Cumulatief aantal bedrijven sinds 1976 dat uit UT is ontstaan; deels via TOP.

Spreiding van spin-off bedrijven

Onderstaande kaart toont de spreiding door heel Nederland van de spin-off bedrijven die voortkomen uit het hoger onderwijs in Twente.

Verspreiding spin-off bedrijven van UT en Saxion in Nederland.

Het grootste deel van de spin-off bedrijven vestigt zich rond de instelling voor hoger onderwijs. Toch blijken bij Saxion opvallend veel van deze bedrijven uit de regio weg te trekken. Ongeveer 43% is niet gevestigd in Twente of de Stedendriehoek. Van de spin-off ondernemingen

die voortkomen uit de Universiteit Twente, blijft ongeveer 78% in de regio. Een oorzaak kan zijn dat meer technologiegedreven bedrijven gebruik blijven maken van de laboratoriumvoorzieningen van de universiteit. Bij de UT is sprake van een groot verschil in de spreiding van afgestudeerden en spin-off bedrijven. Ongeveer 78% van de alumni vertrekt, terwijl 78% van de spin-off bedrijven blijft. Voor de hogeschool zijn deze verschillen veel kleiner. Op basis van deze cijfers kunnen we stellen dat het aanmoedigen van studenten en alumni om een eigen onderneming te starten een belangrijk instrument is om hoogopgeleid talent in de regio te behouden. Toch blijkt voor bijna de helft van de Saxion-ondernemers de regionale aantrekkingskracht niet sterk genoeg om te blijven.

Conclusies

Veel studenten binnen het hoger onderwijs (tussen de 40 en 50%) hebben belangstelling voor het starten van een eigen onderneming. Er is nog een hoog percentage studenten aan zowel Saxion als de UT dat 'misschien' ondernemer wil worden. De uitdaging is om het percentage starters in Twente te verhogen naar het landelijk gemiddelde. Dit kan onder andere door ondernemerschap nog verder in het onderwijs te integreren en meer starters te verleiden om deel te nemen aan programma's als TOP en SPEED. De interesse voor het ondernemerschap kan ook worden gestimuleerd door goede voorbeelden te tonen, met name door succesvolle rolmodellen met de geïnteresseerden in contact te brengen.

Een tweede uitdaging is om het ondernemerschap onder vrouwelijke studenten en alumni te bevorderen. De interesse voor een eigen bedrijf is bij de mannelijke studenten van Saxion en de UT anderhalf tot tweemaal zo hoog. Het percentage dat 'misschien' wil ondernemen, is onder de vrouwelijke studenten juist hoog. Een zelfstandige kan zelf de tijd indelen, waarmee juist een betere balans tussen privé en werk gevonden kan worden. Eigen baas zijn heeft dus zo zijn voordelen. Dit is iets wat met name bij vrouwen wel meer belicht mag worden. Ook hierbij kunnen rolmodellen zinvol zijn.

We zien ten slotte dat een aanzienlijk deel van de startende ondernemers de regio verlaat. Dit percentage is onder spin-off bedrijven van Saxion veel groter dan onder de starters van de Universiteit Twente. De kennisinstellingen, overheden en intermediaire organisaties in Twente staan voor de gezamenlijke uitdaging de starters te verleiden om in de regio te ondernemen. Hiervoor moet nog beter in kaart worden gebracht wat de vestigings- of vertrekmotieven zijn van de startende ondernemers. De startende ondernemerervaart vaak hoge drempels voorafgaande aan de start. Gezamenlijke facilitering door overheden, kennisinstellingen en gespecialiseerde instanties kan helpen om dat gevoel te overwinnen. Belangrijk is om het aantal vertrekkende starters niet te zien als een probleem, maar als een kans. Starters behouden kost immers minder moeite dan het aantrekken van bedrijven van buiten de regio. Het bevorderen van ondernemerschap in het onderwijs is dan een uitstekend instrument om in de toekomst meer talent aan Twente te binden.

Charlotte Stegeman toont vol trots het fraaie pand aan de Hengelose Beursstraat waar sinds een jaar haar bedrijf zit. The Chain Company bemiddelt hoger opgeleid personeel. Charlotte is de gedreven 'head hunter' die het viervrouwsbedrijf leidt.

‘Je moet vaak op glas lopen: iedereen kent je hier’

In 1995 begon ze als intercedent bij Adecco. ‘Bij een goed uitzendbureau zitten werkpaarden. Het lijken misschien wel allemaal meisjes met hoge hakken en gestifte lippen die gezellig zitten te bellen, maar reken erop, daar wordt hard gewerkt!’ zegt Charlotte (37). Dat ze een lascursus volgde, sprak voor haar vanzelf: ‘Hoe kun je nou lassers aannemen als je geen idee hebt over het werk?’ Ze keek niet op de klok: ‘Toen ik bij dat uitzendbureau begon, werkte ik elke avond tot negen uur. Ging ik ‘s ochtends om half zeven met mijn auto vijf meisjes ophalen uit de wijk Dolphia om ze naar hun werk bij Van Heek te brengen. Ik regelde bij een ander textielbedrijf van te voren altijd 30 meisjes als ze er 25 vroegen: er waren er namelijk altijd wel vijf die zich versliepen, en zo kon ik toch garanderen dat ik met genoeg personeel voor die dag aan zou komen.’

Lange termijn

De houding typeert haar. En Van Heek is nog steeds een klant van The Chain Company. ‘Er is, zoals met veel klanten, een verstandhouding ontstaan. Er wordt veel waarde gehecht aan mijn oordeel. Je moet eerlijk zijn, je moet jezelf blijven en op een persoonlijke manier contact onderhouden. Ik denk dat het Twentse bedrijfsleven zo succesvol is omdat hier een cultuur heerst van afspraken nakomen. In het westen vind ik niet wat ik zoek: herkenbaarheid.

Ik ben niet Amerikaans en snel en hard, ik houd niet van snel scoren, van hit and run, van gebakken lucht en gebrul. Voor mij is langetermijnsamenwerking van belang, klanten die terugkomen. Bedenk ook dat iedereen je kent in zo’n kleine streek als Twente. Je moet soms op glas lopen; lekker fris opnieuw beginnen na een fout is heel moeilijk.’

Intuïtie

In 2003 begon ze met The Chain Company na een paar jaar interim-consultancy. Nu bemiddelt ze vanaf het niveau mbo+. 70% van de medewerkers die ze vindt voor bedrijven, hebben een hbo-opleiding, 30% komt van de universiteit. ‘Het is wel een beetje een vrouwenberoep, we werken veel met onze intuïtie tijdens gesprekken. De telefoon doet heel veel, dan voel je al: dit is een goeie vent. Of niet natuurlijk. We kijken in het beginstadium veel op internet of iemand daar positief of negatief voorkomt. Maar we werken natuurlijk ook met een objectieve test met controlevragen. Charlotte Stegeman probeert vakinhoudelijk zo goed mogelijk bij te blijven, zodat ze adequaat kan zoeken.

Gemiste kans

In onderwijsland heeft The Chain Company vooral betrekkingen met Saxion. Die connectie heeft Charlotte Stegeman zelf gezocht. ‘Waar samenwerking mogelijk is, zoek ik

hem op. Saxion is een vooruitstrevende organisatie en een kenniscentrum. Daar willen ze wel. Ik had al een hele dag georganiseerd met contacten tussen studenten en bedrijven uit mijn netwerk zoals Power-Packer en Vredestein. Dat bleek helaas niet door te kunnen gaan vanwege eerder vastgelegde juridische afspraken: een grote gemiste kans, voor onze opdrachtgevers, voor ons zelf en voor Saxion...’

Charlotte zou graag willen dat haar bedrijf er over tien jaar een paar locaties bij heeft aan de randen van Twente. Ze wil in elk geval zelf contact met klanten blijven houden: ‘Ik heb geen ambitie om een landelijk dekkend netwerk te krijgen en ik vind het leuk om alles ook zelf te doen. Makkelijk zat.’

Verantwoording van de bronnen

De Twente Index 2008 is gebaseerd op (cijfer)materiaal dat uit tal van bronnen afkomstig is. Wij volstaan hieronder met een alfabetische opgave van de belangrijkste organisaties waarvan wij recente documenten hebben geraadpleegd en gebruikt.

Actuele Onderwerpen
American Sociological Review
Arbeidsmarktprognose Overijssel
Atlas voor Gemeenten
Buck Consultants International
Bureau Louter
Centraal Bureau voor de Statistiek
Centraal Planbureau
Centrum voor Werk en Inkomen
De Roskam
DTZ Zadelhoff
Economisch Bureau ABN-Amro
Economisch Bureau ING Bank
EIM Onderzoek voor Bedrijf en Beleid
Elsevier
Ecorys
Erasmus Universiteit Rotterdam
E,til
Europese Commissie
Innovatieplatform Twente
I&O Research
Kamer van Koophandel Oost Nederland
Ministerie van Economische Zaken
Nederlands Instituut voor Kennisintensief Ondernemerschap
Ontwikkelingsmaatschappij Oost Nederland NV
Organization for Economic Cooperation and Development
Provincie Overijssel
Rabobank
Regio Twente
Platform Onderwijs, Werk en Inkomen
Planbureau voor de Leefomgeving
Saxion
Stec Groep
Stichting Vastgoedrapportage Twente
Stuurgroep Economische Ontwikkeling Twente
Technopolis
Twentsche Courant Tubantia
Universiteit van Tilburg
Universiteit Twente
VNO-NCW Midden

Colofon

De Twente Index is een uitgave van de Stichting Twente Index,
te bereiken via www.twente-index.nl
Via de website kunt u reageren op de Twente Index of vragen stellen.

Tekst basisindicatoren:
Paul Bijleveld (Saxion)
Carlie Geerdink (Saxion)
Martin Verbeek (Regio Twente)

Tekst special 'ondernemerschap':
Paul Bijleveld (Saxion)
Peter van der Sijde (Universiteit Twente)
Erik Wierstra (Saxion)
Joop Dahlmans (Kamer van Koophandel Oost Nederland)

Bewerking statistische gegevens:
Bart Riesewijk (Oost NV)

Advies:
Anne van der Veen (Universiteit Twente)
Bart Riesewijk (Oost NV)

Redigeren teksten:
Marco Krijnsen (Krijnsen Tekst En)

Fotografie:
Johan Ghijsels, Enschede

Interviews/teksten bij foto's:
Paul Abels (Abels Taalzaken)

Ontwerp:
SOV Concept en Vormgeving, Losser
Hans Vollenbroek

Druk:
Thieme Twente, Hengelo

Begeleiding productie, communicatie en eindredactie:
Dienst Interne en Externe Betrekkingen (Saxion)
Rob Gregorowitsch (Kamer van Koophandel Oost Nederland)

Algehele projectleiding:
Irene Sijgers (Saxion)

